श्री
भा०
टी०

ॐ श्रीगणेशाय नमः। ॐ नमो भगवते वासुदेवाय। ॐ नमः सरस्वत्यै। ॐ परमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरं-
दाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामचंद्राय नमः। ॐ वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि। यस्यास्ते हृदये सं-
वित्तं नृसिंहमहं भजे ॥१॥ ॐ विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितं। श्रीकृष्णाख्यं परं धाम जगद्धाम नमामि तत्
ॐ माधवोमाधवावीशौ सर्वसिद्धिविधायिनौ। वंदे परस्परात्मानौ परस्परनतिप्रियौ ॥३॥ ॐ श्रीकांते मदमतिः श्रीदेमे
घनतीरकविधेः किं तत्र परमाणुर्वै यत्र मज्जति मंदरः ॥४॥ संप्रदायानुरोधेन पौर्वापर्यानुसारतः। श्रीभागवतभा-
वार्थदीपिकेयं प्रतन्यते ॥५॥ मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिं। यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवं ॥६॥ श्रीम
द्भागवतं नाम सर्गादिदशलक्षणं। महापुराणमत्यंतपवित्रं लक्ष्यते ॥७॥ तत्र केचन दशस्कंधेषु दशभिर्लक्षणै-
र्भगवतस्तद्देवविदः कथितं च विधु ब्रह्मानंदसब्रह्मसपदेति ॥८॥ श्रीमद्भागवताभिधः सुरतरुस्तारांकुरः
सज्जनिः स्कंधैर्द्वादशभिस्ततः प्रविलसद्भक्त्यालवालोदयः। द्वात्रिंशत्त्रिशतं च यस्य विलसच्छाखाः स
हस्राण्यलं पर्णान्यष्टदशेष्टदोऽतिसुलभो वर्वर्ति सर्वोपरि ॥१०॥ अथ नानापुराणशास्त्र
प्रबंधैश्चित्तप्रशांतिमलभमानस्तत्र तत्र परितप्यमानो नारदोपदेशात् श्रीमद्भागवतपु
राणं वर्तिनः प्रथमं श्रीमद्भागवतं शास्त्रमुपाक्रमत श्रीवेदव्यासस्तत्प्रतिपाद्य
देवतानुस्मरणलक्षणं मंगलमाचरति। ॐ जन्माद्यस्येति। ॐ
नमो भगवते नारायणाय पुरुषाय महात्मने। विश्वसर्गस्थित्यंताय सर्वभूतात्मने नमः
वासुदेवाय साक्षाय सर्वविदाय नमः ॥ ॐ
रामाय कमलचरणाय नमः ॥ ॐ श्री
कृष्णाय नमः।

श्रीम

परं परमेश्वरं धीमहीति ध्यायतेर्लिङि छांदसं ध्यायेमेत्यर्थः बहुवचनं शिष्याभिप्रायं तमेव स्वरूपतटस्थलक्षणाभ्यामु-
पलक्षयति तत्र स्वरूपलक्षणं सत्यमिति सत्यत्वे हेतुः यस्मिन् त्रयाणां मायागुणानां तमोरजःसत्त्वानां सर्गो भूते-
न्द्रियदेवतारूपः अमृषा सत्यः यत्सत्यतया मिथ्यासर्गोऽपि सत्यवत्प्रतीयते तं परं सत्यमित्यर्थः अत्र दृष्टान्तः तेजोवारिमृदां
यथा विनिमयो व्यत्ययोऽन्यस्मिन्नन्यावभासः स यथाधिष्ठानसत्तया सद्वत्प्रतीयत इत्यर्थः तत्र तेजसि वारिबुद्धिः मरीचि-
तोये प्रसिद्धा मृदि काचादौ वारिबुद्धिः वारिणि च काचादिबुद्धिरित्यादि यथायथमूह्यं यद्वा तस्यैव परमार्थसत्यत्वप्र-
तिपादनाय तदितरस्य मिथ्यात्वमुक्तं यत्र मृषैवायं त्रिसर्गो न वस्तुतः सन्निति अनेन तत्तीनस्योपाधिसंबंधं वारयति
स्वेनैव धाम्ना महसा निरस्तं कुहकं कापट्यं यस्मिन् तं तटस्थलक्षणमाह जन्मादीति अस्य विश्वस्य जन्मस्थितिभंगा यतो

ॐ जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः । तेजोवारि
मृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥ राम ॥

व्यावृत्तत्वात्

भवति ... तं धीमहीति तत्र हेतुः अन्वयादितरतश्चार्थेषु कार्येषु परमेश्वरस्य सद्रूपेणान्वयात् अकार्ये-
भ्यः खपुष्पादिभ्यश्च व्यतिरेकात् यद्वान्वयशब्देनानुवृत्तिरितरशब्देन व्यावृत्तिः अनुवृत्तत्वात् सद्रूपं ब्रह्म कार-
णं मृत्सुवर्णादिवत् व्यावृत्तत्वाद्विश्वं कार्यं घटकुंडलादिवदित्यर्थः यद्वा सावयवत्वादन्वयव्यतिरेकाभ्यां यदस्य जन्मादि य-
तो भवतीति संबंधः तथा च श्रुतिः यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति तद्विजिज्ञास-
स्व । स्मृतिश्च यतः सर्वाणि भूतानि भवन्त्यादियुगागमे यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति पुनरेव युगक्षये इत्याद्या तर्हि किं प्रधा-
नं जगत्कारणत्वात् अयमभिप्रेतं नेत्याह अभिज्ञ इति स ईक्षत लोकान्नु सृजा इति स इमाँल्लोकानसृजत इति श्रु-
तेः ईक्षतेर्नाशब्दमिति न्यायाच्च तर्हि जीवः स्यात् नेत्याह स्वराट् स्वेनैव राजते यः तं स्वतःसिद्धज्ञानमित्यर्थः तर्हि किं ब्र-

नास्य परिकल्पितं प्रधानं जगत्कारणं न भवति तत्र हेतुः अशब्दमिति हेतुगर्भविशेषणमेतत् अशब्दत्वात् अवेदप्रमाणकत्वादित्यर्थः
वेदाप्रमाणकत्वे हेतुः ईक्षतेरिति धातुवाचके सति शब्दे लक्षणया धात्वर्थे लक्षणा परः ईक्षितृत्वश्रवणादित्यर्थः

श्री भाग. टी. १

स्मा. हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। तेनेति तेने इत्यादि आदिकवये ब्रह्मणे ब्रह्म वेदं यः तेने प्रकाशितवान्। यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै। तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये इति श्रुतेः। ननु ब्रह्मणोऽन्यतो वेदाध्ययनमप्रसिद्धं सत्यं तत्तु हृदा मनसैव तेने। अनेन बुद्धिवृत्तिप्रवर्तकत्वेन गायत्र्यर्थो दर्शितः। यथोक्तं। प्रचोदिता येन पुरा सरस्वती वितन्वताजस्य सतीं स्मृतिं हृदि। स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः स मे ऋषीणामृषभः प्रसीदताम्। ननु च ब्रह्मा स्वयमेव कस्मात् प्रतिबुद्धस्तत्र नेवेदमुपलभताम्। तेभ्यो ह्यस्मिन्नर्थे सूरयोऽपि मुह्यन्तीति तस्माद्ब्रह्मणोऽपि पराधीनज्ञानत्वात् न स्वतःसिद्धज्ञानः। परमेश्वर एव जगत्कारणं स एव सत्यः। अतः सत्यं परमार्थसत्यं सर्वज्ञत्वेन च निरस्तकुहकः तं धीमहीति गायत्र्याः प्रारम्भेण गायत्र्याख्यब्रह्मविद्यारूपमेतत्पुराणमिति दर्शितं। यथोक्तं मत्स्यपुराणे पुराणदानप्रस्तावे। यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः। वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमिष्यते। लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेमसिंहसमन्वितम्। प्रोष्ठपद्यां पौर्णमास्यां स याति परमां गतिम्। अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत्प्रकीर्तितम्। पुराणान्तरे च। ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कन्धसम्मितः। हयग्रीवब्रह्मविद्या यत्र वृत्रवधस्तथा। गायत्र्या च समारम्भस्तद्वै भागवतं विदुः। पुराणेष्वन्यतमं ... अवशिष्टकपोलकल्पितं भागवतं ... ह्यस्मिन्नाविर्भवत्विति। अत एव भागवतं नामान्यदित्यपि न शङ्कनीयम्॥१॥ इदानीं श्रोतृप्रवर्तनाय श्रीभागवतस्य काण्डत्रयविषयेभ्यः सर्वशास्त्रेभ्यः श्रैष्ठ्यं दर्शयति धर्म इति॥ राम २॥

प्रातःकाले हुतास्तथा हुता अग्नयो यैस्ते । सूतेनेति येनेति अभिनिवेशितस्तोमसाकल्यं दर्शितं इदं वक्ष्यमाणं आदरात् पप्रच्छुः ॥ ५ ॥ विविदिषितानर्थान्वक्तुं तस्य सर्वशास्त्रज्ञतामाविष्कुर्वन्ति त्वयेति त्रिभिः श्लोकैः ॥ ६ ॥ इतिहासो महाभारतादिः तत्सहितानि केवलमधीतानि अपितु आख्यातान्यपि व्याख्यातानि च । उत अपि यानि धर्मशास्त्राणि तान्यपि किं च यानीत्यादि विदां विद्वद्यो

त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताग्नयः । सत्कृतं सूतमासीनं पप्रच्छुरिदमादरात् ॥ ५ ॥ ऋषय ऊचुः । त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चानघ । आख्यातान्यप्यधीतानि धर्मशास्त्राणि यान्युत ॥ ६ ॥ यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान्बादरायणः । अन्ये च मुनयः सूत परावरविदो विदुः ॥ ७ ॥ वेत्थ त्वं सौम्य तत्सर्वं तत्त्वतस्तदनुग्रहात् । ब्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ॥ ८ ॥ तत्र तत्राञ्जसायुष्मन्भवता यद्विनिश्चितम् । पुंसामेकान्ततः श्रेयस्तन्नः शंसितुमर्हसि ॥ ९ ॥ प्रायेणाल्पायुषः सभ्य कलावस्मिन्युगे जनाः । मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः ॥ १० ॥ भूरीणि भूरिकर्माणि श्रोतव्यानि विभागशः । अतः साधोऽत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ॥ ११ ॥ ब्रूहि नः श्रद्दधानानां येनात्मा संप्रसीदति । सूत जानासि भद्रं ते भगवान्सात्वतां पतिः ॥ १२ ॥ रामश्री

मध्ये श्रेष्ठः व्यासः यानि वेद । परावरे सगुणनिर्गुणे ब्रह्मणी विदन्तीति तथा ॥ ७ ॥ वेत्थ जानासि सौम्य हे साधो तेषामनुग्रहात् ॥ तत्र हेतुमाह ब्रूयुरिति । स्निग्धस्य प्रेमवतः अत एव रहस्यमपि ब्रूयुरेव ॥ ८ ॥ पुंसामेकान्ततः श्रेयः अव्यभिचारि श्रेयः साधने ॥ ९ ॥ अन्ये तु बहुना कालेन बहुशास्त्रश्रवणादिभिर्विनिश्चयं कुर्वन्तीति तत्र नेत्याह प्रायेणेति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

रित्यभूत्सायो ग्रसिन्युगे कलौ श्रस्याश्चघोजनाः नन्नापि भेदाश्चालस्माः नन्नापि समंदमभाव [illegible] नापि भेदभाग्याविष्णुकाला: न
चापि उपद्रुताचायादिभिः नच्चवद्रूपास्त्वावताापितावत्तेवफलसिद्धिस्यात्रू: भूरीणिकर्माणि यत्नुहेयोऽनियत्नुतानिस
मुह्यमयया वड्ड्रूपयेनयेनो हुनेवघनेनप्राप्नावृद्धिः संप्रसीदति सम्यग्यच्छाम्यति श्रोत्रं तरंस्तु तत्तानाासिश्रतिपंचभिः
भजेते तेभ्यो न्न्यका ना शीर्वादः आवाविरति श्रायेश्रुयादिगुणा: सात्वतीसच्छेद्नेसजन्यसूर्तिभिवानुडपास्यत याचि।
घतएषाममितिसात्वतोभक्ताः स्वार्थं श्रुण नात्मनवा यसादिवततस्वाश्चयाासार्थं नदेवेमात्रनहतिभवति तेषांया।
तिःपालकः यस्मार्थीविशेषस्य चिकीर्षयाव सदेवसभार्याघोदेवक्यांजातः संराहेसुततसोवागयितुमर्हसि साम्ना

देवक्यां वसुदेवस्य जातो यस्य चिकीर्षया। तन्नः शुश्रूषमाणानामर्हस्यंगानुवर्णितुं ॥१२॥ यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय च भवाय च। आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नाम विवशो गृणन्। ततः सद्यो विमुच्येत यद्बिभेति स्वयं भयं ॥ यत्पादसंश्रयाः सूत मुनयः प्रशमायनाः सद्यः पुनन्त्युपस्पृष्टाः स्वर्धुन्यापोऽनुसेवया ॥१५॥ को वा भगवतस्तस्य पुण्यश्लोकेड्यकर्मणः शुद्धिकामो न शृणुयाद्यशः कलिमलापहं ॥१६॥ तस्य कर्माण्युदाराणि परिगीतानि सूरिभिः ब्रूहि नः श्रद्दधानानां लीलया दधतः कलाः ॥१७॥ अथाख्याहि हरेर्धीमन्नवतारकथाः शुभाः लीला विदधतः स्वैरमीश्वरस्यात्ममायया ॥१८॥

यत स्ताश्च यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय पालनाय भवाय समृद्धये १३ तत्प्रभावमनुवर्णयति तदाह आपन्न इति कया।
माविक्रुवंति आपन्न इतिचिभिः ७ संसृतिमापन्नः प्राप्तः विवशोऽपितन्नामरटते: प्रवर्तनमयघतो नाम्नः भयमपिस्वये
विभेति किंचयस्यपादः संश्रयोयेषां मुनयः एव प्रशमं: प्रयनेवनं प्राप्रयोग्यायेषां तेमुनयः उपस्पृष्टाः संनिधिमात्रे
णासेविता: सद्यः पुनेतिस्वर्धुनीगंगात्स्याप्रापः नमूढान्निःसरताः अनलतेवयतिष्ठेति अनतत्सेवेयनप्रक्षालयेपु सन्ना
सेवया पुनंति नमयइतिश्रुतीनामुत्ककोर्ति: पुण्यश्लोकैः ईड्यानिस्तत्याानिकर्माणियस्यतस्ययथा: अथनीतरंतसेपति
उदाराणिमहांतिविवरस्पादीनिपरिगीतानिस्तौतिभिः कलांश्चयरुजादिस्त्रीः अथेतिप्रश्नानते श्रवतारकथाः स्थियस्यार्थ

श्रीमद्भागवतमहापुराणे [illegible] श्रीधरस्वामिकृतभावार्थदीपिका [illegible]

अत्रश्रीमतिसुंदरे श्रीभागवते परमोधर्मोनिरूप्यते परमत्वेहेतुः प्रकर्षेणोज्झितं कैतवंफलाभिसंधिलक्षणंकपटं यस्मिन्सः प्रशब्देन मोक्षाभिसंधिरपि निरस्तः केवलमीश्वराराधनलक्षणो धर्मो निरूप्यत इति अधिकारितोऽपि धर्मस्य परमत्वमाह निर्मत्सराणां परोत्कर्षासहनं मत्सरः तद्रहितानां सतां भूतानुकंपिनामेवं कर्मकांडविषयेभ्यः शास्त्रेभ्यः श्रैष्ठ्यमुक्त्वा ज्ञानकांडविषयेभ्योऽपि श्रैष्ठ्यमाह वेद्यमिति वास्तवं परमार्थभूतं वस्तु वेद्यं न तु वैशेषिकादीनामिव द्रव्यगुणादिरूपं यद्वा वास्तवशब्देन वस्तुनोंऽशो जीवः वस्तुनः शक्तिर्माया वस्तुनः कार्यं जगच्च तत्सर्वं वस्त्वेव न ततः पृथगिति वेद्यं सुखेनैव ज्ञायते तेन किमत आह शिवदं परमसुखदं किंच आध्यात्मिकादितापत्रयोन्मूलनं च अनेन ज्ञानकांडविषयेभ्यः श्रैष्ठ्यमिति कर्तृतोऽपि श्रैष्ठ्यमाह महामुनिः श्रीनारायणः तेन प्रथमं संक्षेपतः कृते तदेवतत्कांडगतश्रैष्ठ्यमाह परैःशास्त्रै

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनं श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किंवा परैरीश्वरः सद्यो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणात् २ निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतं पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ३

स्तदुक्तैः साधनैर्वा ईश्वरो हृदि किं सद्य एव स्थिरीक्रियते वा शब्दः कटाक्षे किंतु विलंबेन कदाचिदेव अत्र तु शुश्रूषुभिः श्रोतुमिच्छद्भिरेव तत्क्षणादेवावरुध्यते इदमेव तर्हि किमिति सर्वे न शृण्वंति तत्राह कृतिभिरिति अत्र किंचिज्ज्ञानपूर्वपुण्यवद्भिरित्यर्थः तस्मादत्र कांडत्रयार्थस्यापि यथावत्प्रतिपादनादिदमेव सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठं अतो नित्यमेतदेव श्रोतव्यमिति भावः २ इदानीं तु न केवलं सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठत्वादस्य श्रवणं विधीयते अपितु सर्वशास्त्रफलरूपमिदं अतः परमादरेण सेव्यमित्याह निगमेति निगमो वेदः स एव कल्पतरुः सर्वपुरुषार्थोपायत्वात् तस्य फलमिदं भागवतं नाम तत्तु वैकुंठगतं नारदेनानीय मह्यं दत्तं मया च शुकमुखे निहितं तच्च तन्मुखाद्भुवि गलितं शिष्यप्रशिष्यादिरूपपल्लवपरंपरया शनैरखंडमेवावतीर्णं नतूच्चनिपातात्स्फुटितमित्यर्थः ३ एतच्च भविष्यदपि भूतवन्निर्दिश्यते ... लोके हि शुकमुखस्पृष्टं फलममृतमिव स्वादु भवतीति प्रसिद्धं अत्र शुकोमुनिः अमृतद्रवसंयुतं रसः स एव द्रवः रसो वै सः

[illegible] तयोर्नैषेद [illegible]

कं दीभवतीति [illegible] अतः हे रसिकाः रसज्ञाः [illegible] भावुकाः हे रसविशेषभावनाचतुराः [illegible] निगमकल्पतरोर्गलितं [illegible] इदं भागवतं नाम फलं मुहुः पिबत । ननु त्वगष्ठ्यादिहेयांशरहितं फलं [illegible] । तथाहि [illegible] रसं अमृतरूपं [illegible] । [illegible] फलं [illegible] । तत्र फलं [illegible] । [illegible] फलम् [illegible] । आलयं लयो मोक्षः [illegible] । [illegible] आत्मारामा [illegible] । [illegible] । तदेवमनेन श्लोकत्रयेण [illegible] । [illegible] विषयप्रयोजनादि [illegible] नैमिषे [illegible] ॥

ॐ नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः । सत्रं स्वर्गायलोकाय सहस्रसममासत ॥ ४ ॥

इति । श्रीमद्भागवतविस्तरस्य वक्तव्यत्वेन [illegible] नैमिषे [illegible] । [illegible] मनोमयं [illegible] । [illegible] नेमिः [illegible] । [illegible] नैमिषं [illegible] । [illegible] सत्रं [illegible] स्वर्गाय लोकाय [illegible] । सहस्रसमाः संवत्सराः [illegible] आसत [illegible] ॥

श्री-
भाग-
टी-
५

एवं प्रश्नेषु षण्मुनिभिः कृते द्वितीयं तु ततः सूतः चतुर्णामाह तेषु च विभागमिति एवंभूतैः सम्यक्प्रश्नैः स
म्यक्हृष्टः रोमहर्षणस्यापत्यं रौमहर्षणिः तेषां वचः प्रतिपूज्य सत्कृत्य प्रवक्तुमुपचक्रमे आरब्धवान् प्रवचनस्योपक्रमे गुरुदेव
तानमस्कारं [illegible] १ तत्र स्वगुरोः श्रीशुकदेवस्य [illegible] प्रणमति [illegible]
[illegible] यद्यपि [illegible] तत्र हेतुः [illegible]
[illegible] द्वैपायनः श्रीव्यासदेवः विरहात् कातरो भीतः पुत्र इति स्नेहेन [illegible]

व्यास उवाच इति संप्रश्नसंहृष्टो विप्राणां रौमहर्षणिः प्रतिपूज्य वचस्तेषां प्रवक्तुमुपचक्रमे १ सूत उवाच
यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृ
दयं मुनिमानतोऽस्मि २ यः स्वानुभावमखिलश्रुतिसारमेकमध्यात्मदीपमतितितीर्षतां तमोऽन्धं संसा
रिणां करुणयाह पुराणगुह्यं तं व्याससूनुमुपयामि गुरुं मुनीनाम् ३ ॥ ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय नमः

[illegible] स्वाभाव्यात् [illegible] तत्र हेतुः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ३ ॥

एवमेतस्य नपुनरपि तच्चरितामेव श्रोतुमिच्छतः तद्वान्नतः तत्प्रभावमावेदयति । १८ । श्लोका यथा ग्रथितपुरुषार्थाः सत्‌ उत्कृष्टतमो यस्मात्सउत्तमः तथाभूतः श्लोको यस्य यशो तस्य विक्रमे न विशेषेण तृप्यामः । कुतस्तिप्तिनम्रसदेव प्रतिक्षणं नूतनमित्यर्थः इत्याभिमत्येनतनाम वयंतु नेति लाघवमालोच्य पूर्णम्पवाया रसज्ञानां भवद्यति ... रसिकानामेव ... स्वादुनोपि स्वादु अतः श्रीकृष्णचरितानि कथयेत्याशयेनाह । कृतवानिति त्रिभिः अतिमर्त्यानि ... कथनं

वयंतु नवितृप्याम उत्तमश्लोकविक्रमे यच्छृण्वतां रसज्ञानां स्वादु स्वादु पदे पदे १९ कृतवान्किल वीर्याणि सह रामेण केशवः अतिमर्त्यानि भगवान् गूढः कपटमानवः २० कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेस्मिन्वैष्णवे वयं आसीना दीर्घसत्रेण कथायां सक्षणा हरेः २१ त्वं नः संदर्शितो धात्रा दुस्तरं निस्तितीर्षतां कलिं सत्वहरं पुंसां कर्णधार इवार्णवं २२ अपि योगेश्वरे कृष्णे ब्रह्मण्ये धर्मवर्मणि स्वां काष्ठामधुनोपेते धर्मः कं शरणं गतः २३ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे नैमिषीयोपाख्याने प्रथमोध्यायः १ ॥ ॥

नोद्भवणादीनि सङ्क्षेपतः संभावितानीमर्त्यानि ... न तु जन्माध्ययनादि ... कपटमानवः ... अतस्तज्ञः कलिमागतमाज्ञायेति श्रीविष्णुपदे ... दीर्घसत्रेण निमित्तेनासीनाः हरेः कथायां सक्षणाः ... २१ अस्मिंस्तु समये त्वद्दर्शनमीश्वरेणैव संपादितमिति प्रतिनन्दति त्वमिति २२ कलिं निस्तर्तुमिच्छतां ... नौका ... कर्णधारवत् पुनः प्रश्नान्तरं ब्रूहीति धर्मस्य वर्मणि कवचवद्रक्षके स्वां काष्ठां मर्यादां स्वरूपमित्यर्थः अस्य वान्तरे ... धर्मज्ञानादिभिः सह स्वयं ... २३ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे

तदेवं श्रीहरिभक्तिद्वारा तदितरस्य वैराग्यपर्यवसानं [illegible] परो धर्म इत्युक्तं तस्याभक्तिरितरस्य [illegible] निष्फल
भोगो वैराग्यं [illegible] धर्मस्यार्थः फलं तस्य च कामः फलं तस्य चेन्द्रियप्रीतिः तत्प्रीतेश्च पुनरपि धर्मादिपरम्परेति च
[illegible] धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते इत्यादि तत्राह धर्मस्येति द्वाभ्याम् आपवर्ग्यस्योक्तन्यायेनापवर्गपर्यन्तस्य
तस्य अर्थाय फलत्वायार्थो नोपकल्पते योग्यो न भवति तथार्थस्यापि धर्मैकान्तस्य धर्म एवैकान्तः फलं यस्य तस्य कामो लाभाय फलत्वाय
न हि स्मृतो मुनिभिः कामस्य विषयभोगस्य इन्द्रियप्रीतिर्लाभः फलं न भवति किन्तु यावता जीवेत तावानेव कामस्य लाभः
जीवनपर्याप्तकामः सेव्य इत्यर्थः यदुक्तं आहारार्थं कर्म कुर्यादनिन्द्यं कुर्यादाहारं प्राणसंधारणार्थं प्राणाः संधार्याः
तत्त्वजिज्ञासनार्थं तत्त्वं जिज्ञास्यं येन भूयो न दुःखमिति जीवस्य जीवनस्य च पुनः कर्मानुष्ठानद्वारा कर्मभिर्य इह प्रसिद्धः

धर्मस्य ह्यापवर्ग्यस्य नार्थोऽर्थायोपकल्पते नार्थस्य धर्मैकान्तस्य कामो लाभाय हि स्मृतः ९ कामस्य नेन्द्रिय-
प्रीतिर्लाभो जीवेत यावता जीवस्य तत्त्वजिज्ञासा नार्थो यश्चेह कर्मभिः १० वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानम-
द्वयम् ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते ११ तच्छ्रद्दधाना मुनयो ज्ञानवैराग्ययुक्तया पश्यन्त्यात्मनि
चात्मानं भक्त्या श्रुतगृहीतया १२ अतः पुंभिर्द्विजश्रेष्ठा वर्णाश्रमविभागशः स्वनुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरि-

सोऽर्थो न भवति किन्तु तत्त्वजिज्ञासैवेति ननु च तत्त्वजिज्ञासा नाम धर्मजिज्ञासैव धर्म एव हि तत्त्वमिति केचित् तत्राह
तत्त्वविदस्तु तदेव तत्त्वं वदन्ति किं तत् ज्ञानं नाम अद्वयमिति क्षणिकविज्ञानपक्षं निवर्तयति ननु तत्त्वविदोऽपि विगीतव-
चना एव नैवं तस्यैव तत्त्वस्य नामान्तरैरभिधानादित्याह ब्रह्मेति औपनिषदैर्ब्रह्मेति हैरण्यगर्भैः परमात्मेति सात्वतैर्भगवा-
निति अभिधीयते ९। १०। ११। तच्च तत्त्वं सपरिकरभक्त्यैव प्राप्यत इत्याह तच्छ्रद्दधाना इति ज्ञानवैराग्ययुक्तया ज्ञानप्र-
धान [illegible] तत्त्वमात्मनि [illegible] पश्यन्ति किं तत् आत्मानं परमात्मानं श्रुतेन वेदान्तादिश्रवणेन गृहीतया प्राप्तयेति भा-
[illegible] धर्मस्य फलं [illegible] नार्थकामादिः [illegible] अत इति [illegible] हरितोषण [illegible]

तत्व

जयत्यनेन संसारमिति जयो ग्रंथः तमुदीरयेदिति स्वयमेवोदीरयन् अत्रयो कालिकानुपशिक्षयति तेषां वचः प्रतिपूजयन्
तियवेकेनाभिसन्नतं केवलोति ४ स्वपृष्टत्वेन साधुपृष्टोऽभवतिनदहं पृष्टः यतो लोकानां मंगलमेतत् यतः श्रीकृष्णविष
यः संप्रश्नः कृतः सर्वशास्त्रार्थसारोद्धारस्य प्रश्नस्याप्युत्तरमिति पर्यवसानात् ५ तत्र यत् पृष्टं सर्वशास्त्रसारे ऐकान्तिकं
श्रेयो ब्रूहीति तत्राह स वै इति अयमर्थः धर्मो द्विविधः प्रवृत्तिलक्षणो निवृत्तिलक्षणश्च तत्र यः स्वर्गादिसाधनं स
प्रवृत्तिलक्षणः सोऽपरः यतस्तु धर्मात् भक्तिर्भवति स परो धर्मः स एवैकान्तिकश्रेय इति कथंभू
ता अहैतुकी हेतुः फलानुसन्धानं तद्रहिता अप्रतिहता विघ्नैरनभिभूता ६ ननु तमेवात्मानं वेदान्तवचनेन व्याख्याय ..

ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ४ मुनयः साधु पृष्टोऽहं भ
वद्भिर्लोकमंगलं यत्कृतः कृष्णसंप्रश्नो येनात्मा सुप्रसीदति ५ स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरधोक्षजे अ
हैतुक्यप्रतिहता ययात्मा सुप्रसीदति ६ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः जनयत्याशु वैराग्यं
ज्ञानं यत्तदहैतुकं ७ धर्मः स्वनुष्ठितः पुंसां विष्वक्सेनकथासु यः नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलं
८

विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेनेत्यादिश्रुतिभ्यो धर्मस्य ज्ञानं प्रति साधनत्वं प्रसिद्धं तत्कथं भक्तिहेतुत्वमुच्यते तत्रा
भक्तिद्वारेणेत्याह वासुदेव इति अहैतुकं शुष्कतर्काद्यगोचरं औपनिषदमित्यर्थः ७ व्यतिरेकमाह धर्म इति योऽ
र्थ इति प्रसिद्धः स यदि विष्वक्सेनकथासु रतिं नोत्पादयेत् तर्हि स्वनुष्ठितोऽपि सन् श्रम एव तेषां नन्वमी त्वार्थस्या
पि धर्मस्य श्रमत्वमस्तु अत आह केवलं विफलश्रम इत्यर्थः ननु तत्त्वापि स्वर्गादिफलमित्यादौ श्रुत्या एकैका
प्राप्तिराकरोति तथापि न तत्फलमित्यर्थः ननु तद्यथेह कर्मजितो लोकः क्षीयते सकृत्यं भवतीत्यादिश्रुतेः नतत्फ
लस्यापि स्वर्गादेः श्रमाशंकाऽऽह ह्रियशारेण साधयति तद्यथेह कर्मजितो लोकः क्षीयत एवमेवामुत्र पुण्यजितो लोकः
क्षीयते इति तर्कानुगृहीतया श्रुत्याफलस्यालयप्रतिपादनात् ८ ॥

श्री·
भाग·
टी·
६

अत्र सदाचारं दर्शयन्नेतदेव द्रढयति अत इति आत्मनः प्रसादनीं मनःशोधनीं वासुदेवे भक्तिं कुर्वन्तीति भजनीयविशेषो दर्शितः २२ ननु देवोपपादयितॄणां ब्रह्मादीनां त्रयाणामेकात्म्ये सति वासुदेवस्याधिक्यमाह सत्त्वमिति इह युगपदेक एव परः पुमान् अस्य विश्वस्य स्थित्यादये स्थित्यादिनिमित्तं तैर्युक्तः सन् हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञा धत्ते तत्र तेषां मध्ये श्रेयांसि शुभफलानि सत्त्वतनोर्वासुदेवादेव स्युः २३ उपाधिवैशिष्ट्ये न फलवैशिष्ट्यं सदृष्टान्तमाह पार्थिवात्तत्त्वं त्रिप्रकाशावहितात् दारुणः काष्ठाद्धूमः प्रकृतिस्वभावस्त्रयीमयो वेदोक्तकर्मप्रवर्तकः ईषत्प्रकाशकत्वात् तस्मादग्निस्त्रयीमयः साक्षात्कर्मसाधनत्वात् एवं तमसः सकाशाद्रजः रजसः सकाशात्सत्त्वं ब्रह्मदर्शनं ब्रह्मप्रकाशकं न तथा तमो नलयात्मकत्वात् तमसः सकाशाद्रजसः सोपाधिकत्वात् न तेन किञ्चिद्ब्रह्मदर्शनप्रत्यासत्तिमात्रप्रकर्षेण तत्सर्वथा

अतो वै कवयो नित्यं भक्तिं परमया मुदा । वासुदेवे भगवति कुर्वन्त्यात्मप्रसादनीम् ॥ २२ ॥ सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते । स्थित्यादये हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः ॥ २३ ॥ पार्थिवाद्दारुणो धूमस्तस्मादग्निस्त्रयीमयः । तमसस्तु रजस्तस्मात्सत्त्वं यद्ब्रह्मदर्शनम् ॥ २४ ॥ भेजिरे मुनयोऽथाग्रे भगवन्तमधोक्षजम् । सत्त्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पन्ते येऽनु तानिह ॥ २५ ॥ मुमुक्षवो घोररूपान्हित्वा भूतपतीनथ । नारायणकलाः शान्ता भजन्ति ह्यनसूयवः ॥ २६ ॥ रजस्तमःप्रकृतयः समशीला भजन्ति वै । पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेप्सवः ॥ २७ ॥

तमसस्तु प्रकाशकत्वेऽपि तमसो नलयात्मकत्वात् [above line: विक्षेपकत्वात्] यस्मादेवं तस्मात्सत्त्वं ब्रह्मदर्शनम् अतस्तद्गुणोपाधीनां ब्रह्मादीनां विषयेऽप्येवं विशेष इति भावः २४ वासुदेवभक्तौ पूर्वाचारप्रमाणमाह भेजिरे इति अथ तोहेतोरग्रे पुरा विशुद्धसत्त्वमूर्तिं भगवन्तमधोक्षजं भेजिरे ये तानुवर्तन्ते ते इह संसारे क्षेमाय कल्पन्ते २५ ननु अन्यानपि केचिद्भजन्तो दृश्यन्ते सत्यं सकामास्तु ते न मुमुक्षव इति किं तत्सकाशात् एवमाह मुमुक्षव इति द्वाभ्याम् भूतपतीनिति पितृप्रजेशादीनामुपलक्षणम् अनसूयवः देवतान्तरनिन्दकाः सन्तः २६ रजस्तमसी प्रकृतिः स्वभावो येषां ते अत एव पितृभूतादिभिः समशीलाः ये ते श्रियाद्यैश्वर्यप्रजाश्चेप्सन्तीति तथा ते २७ ॥ ११२

१२

एकेनएकाग्रेणामनसाभक्तिरहितोधर्मः केवलंश्रमइतिप्रपंचितं इदानींतुभक्तेःमुक्तिफलत्वंप्रपंचयति १५ यस्यानुध्यानु
ध्यानमेवासिःखड्गः तेनयुक्ताविवेकिनः ग्रंथिमहंकारंनिबध्नातियत्कर्मतच्छिंदंति तस्यकथायांरतिंप्रीतिंकोनकुर्या
त्. १५ ननुसत्यमेवंकमलिसंलिनीप्रीहिंसिकायारतिस्तथापितस्यांरुचिर्नोत्पद्यतेकिंकर्मः तत्राहशुश्रूषोरिति प्र
थमंतीर्थनिषेवणादितिर्निष्पापस्यमहत्सेवास्यात् तयाचतद्धर्मश्रद्धाततःश्रवणेच्छाततोरुचिःस्यादित्यर्थः १६ त
तःचशृण्वतामिति पुण्येश्रवणकीर्तनेयस्यसःसतांसुहृत्हितकारी हृदियानिअभद्राणिकामादिवासनास्तानि

तस्मादेकेनमनसाभगवान्सात्वतांपतिः श्रोतव्यःकीर्तितव्यश्चध्येयःपूज्यश्चनित्यदा १४ यदनुध्यासिनायु
क्ताःकर्मग्रंथिनिबंधनं छिंदंतिकोविदास्तस्यकोनकुर्यात्कथारतिं १५ शुश्रूषोःश्रद्धधानस्यवासुदेव
कथारुचिः स्यान्महत्सेवयाविप्राःपुण्यतीर्थनिषेवणात् १६ शृण्वतांस्वकथाःकृष्णःपुण्यश्रवणकीर्त
नः हृद्यंतःस्थोह्यभद्राणिविधुनोतिसुहृत्सतां १७ नष्टप्रायेष्वभद्रेषुनित्यंभागवतसेवया भगवत्युत्त
मश्लोकेभक्तिर्भवतिनैष्ठिकी १८ तदारजस्तमोभावाःकामलोभादयश्चये चेतएतैरनाविद्धंस्थितंसत्वे
प्रसीदति १९ एवंप्रसन्नमनसोभगवद्भक्तियोगतः भगवत्तत्वविज्ञानंमुक्तसंगस्यजायते २० भिद्यते
हृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः क्षीयंतेचास्यकर्माणिदृष्टएवात्मनीश्वरे २१ ॥ ॐश्रीकृष्णायनमः

श्रेतःस्थःहृदयस्थःछिनत्तीत्यर्थः १७ ननुनष्टप्रायेष्विति सर्वभद्राणांसम्यङ्नाशस्यकालत्वात् प्रायग्रह
णंभागवतानांश्रीभागवतशास्त्रस्यवासेवयानैष्ठिकीनिश्चलाविक्षेपकाभावात् रजश्चतमश्चयेचतत्प्रभवाभावाः
कामादयःतैरनाविद्धंअनभिभूतंप्रसीदतिउपशाम्यतिभगवद्भक्तियोगतःप्रसन्नमनसःअतएवमुक्तसंगस्यसा
नफलमाह भिद्यतेइति २० हृदयमेवग्रंथिः चिज्जडग्रथनरूपोहंकारः अतएवसर्वसंशयाःअसंभावना
दिरूपाःकर्माणिअनारब्धफलानिआत्मनिस्वस्वरूपभूतेईश्वरेदृष्टएवअहंकारात्तानाज्ञानातस्मैवेतिदर्शयति २१ ॥

श्री· भाग· टी· ८

लेशस्वरूपेणावतारागलीलामाह असौ इति भूतसूक्ष्माणींद्रियाणि चात्मा च मनस्तैः स्वनिर्मितेषु भूतेषु निर्विष्टो भुंक्ते इति भोगो। स्यानेवधीयते तद्गुणान् ... पालयतीति तदात्मने पद्म ... इदानीं तदवतारानाह भावयतीति पालयति एतत्सर्वावतारसाधारणम् ... अवतारस्य ... लोकभावनः लोकस्तदादिषु लीलावताराः तेषु ... इति श्रीमद्भागवतभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः २ अवतारकथा ... पुरुषावतारमाह ... यदुक्तं ... भगवतः ... अवतारं ... पुरुषस्य

असौ गुणमयैर्भावैर्भूतसूक्ष्मेंद्रियादिभिः स्वनिर्मितेषु निर्विष्टो भुंक्ते भूतेषु तद्गुणान् ३३ भावयत्येष सत्त्वेन लोकान्वै लोकभावनः लीलावतारानुरतो देवतिर्यनरादिषु ३४ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः २ सूत उवाच जगृहे पौरुषं रूपं भगवान्महदादिभिः संभूतं षोडशकलमादौ लोकसिसृक्षया १ यस्यांभसि शयानस्य योगनिद्रां वितन्वतः नाभिहृदांबुजादासीद्ब्रह्मा विश्वसृजांपतिः २ यस्यावयवसंस्थानैः कल्पितो लोकविस्तरः तद्वै भगवतो रूपं विशुद्धं सत्त्वमूर्जितम् ३ ॥

वतारमाह जगृहे इति त्रिभिः महदादिभिः सह अहंकारपंचतन्मात्रैरेकादशेंद्रियाणि पंच महाभूतानीति षोडश कला अंशा यस्मिन् १ ननु यद्यपि भगवद्विग्रहो नैवंभूतः तथापि विराड्जीवांतर्यामिणो भगवतो विराड्रूपेणोपासना र्थमेवमुक्तमिति द्रष्टव्यं कोऽसौ भगवानित्यपेक्षायां तं विशिनष्टि यस्यांभसि संहृत्य विश्वं शयानस्य तत्र च योगः समाधिः तद्रूपां निद्रां विस्तारयतस्तस्य नाभिरेव हृदः तस्मिन्यदंबुजं तस्मात्कमलात् ब्रह्मासीत् तं भूत प्रत्येक लोकरूपं पुरुषं गृह्णे २ कीदृशं तद्रूपमित्यत आह यस्येति ननु कीदृशो विग्रहस्तस्य योंऽभसि शेते स्म तत्राह तद्वै भगव तो रूपं विशुद्धं रजआद्यसंभिन्नं अतएवोर्जितं निरतिशयं सत्त्वमेतच्चुर्योपि नाप्रसन्नमित्याह पश्यंतीति ३ ॥ ८

३

मोक्षप्रदत्वाद्वासुदेवो भजनीय इत्युक्तं सर्वशास्त्रतात्पर्यगोचरत्वादपीत्याह द्वाभ्यां वासुदेवः परः तात्पर्यगोचरो येषां
ते तथा वेदा मखपरा इति शंकां ते ऽपि तदाराधनार्थत्वात्तत्परा इत्युक्तं योगा योगशास्त्राणि तेषामासनप्राणा
यामादिक्रियापरत्वमाशंक्य तत्साम्यपि तत्प्राप्त्युपायत्वात्तत्परत्वमुक्तं २८ ज्ञानं ज्ञानशास्त्रं तच्च तत्त्वानपरमेवेत्याशंक्य
तानसत्यपि तत्परत्वमुक्तं तपो ऽत्र शास्त्रं धर्मो धर्मशास्त्रं दानव्रतादिविषयं तेनान्तर्गतं परमित्याशंक्याह स्वर्गेति गतिः
तत्स्वर्गादिफलं सापि तदानन्दांशरूपत्वात्परेवेत्युक्तं यद्वा वेदमनेनैव तन्मूलत्वात्सर्वाण्यपि वासुदेवपराणीत्यु
क्तं तत्र तेषां तत्परत्वं यद्यप्यक्रियादीनां नानार्थपरत्वात्तदेकपरत्वमित्याशंक्य मखादीनामपि तत्परत्वमित्युक्तमिति २९

वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मखाः वासुदेवपरा योगा वासुदेवपराः क्रियाः २८ वासुदेवपरं ज्ञानं वासु
देवपरं तपः वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः २९ स एवेदं ससर्जाग्रे भगवानात्ममायया सदसद्रूप
या चासौ गुणमय्यागुणो विभुः ३० तया विलसितेष्वेषु गुणेषु गुणवानिव अन्तःप्रविष्ट आभाति विज्ञा
नेन विजृम्भितः ३१ यथा ह्यवहितो वह्निर्दारुष्वेकः स्वयोनिषु नानेव भाति विश्वात्मा भूतेषु च तथा पुमान् ३२

ये ॥ ननु जगत्सर्गप्रवेशनियमनादिविलासयुक्तस्य वस्तुनि सर्वाणि समन्वयोऽस्त्यपने कथं वासुदेवप
रत्वं सर्वस्य ग्राह्यमस्त एवेति चतुर्भिः एतेरेव श्लोकैः तत्कर्मगुणद्वाराणि गृहीतिप्रश्नस्योत्तरं सदसद्रूपया कार्यका
रणात्मिकया गुणमय्या मायया स्वतो निर्गुणोऽपि सर्गप्रवेशः भगवतो जगत्कारणात्वमुक्तं प्रवेशनियमन लक्षणान्ली
लामाह तयेति ३० विलसितेषु तत्कार्येषु कार्याकारादिस्थितः प्रविष्टः सन् गुणवानिव तदधीनगुणाङ्गाभिमा
नवानिव न तु वस्तुतः यतो विज्ञानेन चिद्रूपेण विजृम्भितोऽजितः बहुरूपकलीलामाह यथेति ३१ स्वयो
निषु स्वाभिव्यञ्जकेषु दारुष्ववहितो निहितः विश्वात्मा पुमान्परमात्मा भूतेषु प्राणिषु अन्तर्यामितयापि प्रतियोनि नाना
त्वेन भासमानत्वमुच्यते ३२ ॥ राम ॥

अदभ्रं अनल्पं ज्ञानात्मकं चक्षुर्यस्य तेन सहस्रमपरिमितानि पादादीनि तैरद्भुतं सहस्रं मूर्धादयो यस्मिंस्तत् सहस्रं या
नि मौल्यादीनि उल्लसन्ति शोभमाने ४ एतल्लक्षणरूपं नानावतारवदा विशेषविभावयन्नाह ५ एतदादिनारायण
रूपं निधीयते यस्मिन्निति निधानं कार्यावसाने प्रवेशस्थानमित्यर्थः बीजत्वेपि नाशे बीजान्तरसंसक्तत्वं यथा तेन केवलम
वताराणामेव बीजं किंतु सर्वप्राणिनामित्याह यस्यांशांशेन यस्यांशो ब्रह्मा तस्यांशो मरीच्यादिः तैर्नरं सन्तानं वा तावतैव
वितेत्याह स एवेति ५ कौमारस्याख्यः प्राजापत्यो मानवः इत्यादीनि सर्गविशेषनामानि यः षोडशे यजुर्वेदे सप।

पश्यन्त्यदो रूपमदभ्रचक्षुषा सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम्। सहस्रमूर्धश्रवणाक्षिनासिकं सहस्रमौल्यं
बरकुंडलोल्लसत् ४ एतन्नानावताराणां निधानं बीजमव्ययम्। यस्यांशांशेन सृज्यन्ते देवतिर्यङ्नरादयः ५
स एव प्रथमं देवः कौमारं सर्गमाश्रितः चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमखंडितम् ६ द्वितीयं तु भवाया
स्य रसातलगतां महीम् उद्धरिष्यन्नुपादत्त यज्ञेशः सौकरं वपुः ७ तृतीयमृषिसर्गं वै देवर्षित्वमुपे
त्य सः तंत्रं सात्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्मणां यतः ८ तुर्ये धर्मकलासर्गे नरनारायणावृषी भूत्वात्मोप
शमोपेतमकरोद्दुश्चरं तपः ९ ॥

वदेवः कौमाराख्यं सर्गमाश्रितः सनत्कुमारादिब्राह्मणो भूत्वा ब्रह्मचर्यं चचार ६ प्रथमद्वितीयादिशब्दा निर्देशमात्रा
पेक्षया अस्यविशेषस्य भावायोद्धवायमहीमुद्धरिष्यन्निति कर्मोक्तिः एवं सर्वेष्ववतारस्तत्क्रमं वा क्रमनियमं संधेयं॥
नावतारक्रमादस्तृतीयमिति ७ ऋषिसर्गमध्ये यत्र देवर्षित्वमुपेत्येत्यर्थः सात्वतं वैष्णवं तंत्रं पंचरात्रागममाचष्ट
कथितवान् यतस्तस्मात् त्रिगुणकर्मबंधहेतवस्तेभ्यः सकाशान्निष्कर्म्यं भवति तेषां भावो नैष्कर्म्यं कर्मणां मोचकत्वं यतो भवति त
दाचष्टेत्यर्थः ८ तुर्ये अवतारे धर्मस्य भार्यायां कलायां सर्गे इत्यर्थः प्रयोजनमाह आत्मनो यमनं तीर्थेन तपः सर्गं कृत्वा

श्री·
भाग्र·
टी·
४

शास्त्ररचेतनाम्मेदं प्राप्तणयतत्वनांग्रामस्यसंख्यानं कापिलो यस्मिंस्तत्सांख्यं । दत्तात्रेयावतारमाह षष्ठ इति ॥१०॥ अत्रेरपत्यत्वे
नैव वृतः सन् प्राप्तः । अत्रेरपत्यमभिकाङ्क्षतस्तमाह तुष्ट इति । वरस्मात्त्वात्मदत्तोऽनसूयया । मत्सदृशापत्यमिच्छता
मे वापुमदत्तान्निति दोष इति सत्वपर्विमर्षः । आन्वीक्षिकीमात्मविद्यां प्रह्लादादिभ्यश्च ॥११॥ यज्ञावतारमाह ततइति
स यज्ञो यामाद्यैः स्वैर्देवैः यामा नाम देवास्तदादिभिः सहसा स्वायंभुवनाममन्वन्तरं पालितवान् । तदा स्वयमिन्द्रोभूदित्यर्थः ।
ऋषभावतारमाह अष्टमेति । सर्वाश्रमनमस्कृतं मार्गं प्रमहंसानां धीराणां दर्शयन् नाभेः राज्ञो मेरुदेव्यां जातः ॥

१२
१३

पंचमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतं । प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयं ॥१०॥ षष्ठमत्रेरपत्यत्वं वृ-
तः प्राप्तोऽनसूयया । आन्वीक्षिकीमलर्काय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवान् ॥११॥ ततः सप्तम आकूत्यां रुचेर्यज्ञोऽभ्यजा-
यत । स यामाद्यैः सुरगणैरपात्स्वायंभुवांतरं ॥१२॥ अष्टमे मेरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुक्रमः । दर्शयन्वर्त्म धी-
राणां सर्वाश्रमनमस्कृतं ॥१३॥ ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः । दुग्धेमामोषधीर्विप्रास्तेना-
यं स उशत्तमः ॥१४॥ रूपं स जगृहे मात्स्यं चाक्षुषोदधिसंप्लवे । नाव्यारोप्य महीमय्यामपाद्वैवस्वतं मनुं ॥१५॥
सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मंदराचलं । दध्रे कमठरूपेण पृष्ठ एकादशे विभुः ॥१६॥ नामज्ञी

पार्थिवं राजदेहं पृथुरूपं प्राप्तो नरेन्द्रो ऽसौ इदं पार्थिवं ओषधीरिति उपलक्षणं । इमां पृथिवीं सर्वाणि वस्तूनि दुग्धवा
ड्डा गसा भावयार्थः । हे विप्रास्तेन पृथ्वीदोहनेन सोऽयमवतारः उशत्तमः । कमनीयतमः वश कान्ताविति तस्मात् ॥१४॥ म
त्स्यावतारमाह रूपमिति । चाक्षुषमन्वन्तरे य उदधिसंप्लवः तस्मिन्मह्यां पि मन्वन्तरावसानेऽप्रलये नासितया पि केन चि
त्तो तत्केन समग्रतायमायादर्शितः । यथाकौ डे मार्कंडेयायेति द्रष्टव्यं । तद्वी मय्यां नाविनौका रूपायां मह्यां मित्यर्थः ।
अपाद्रक्षितवान् । वैवस्वतमिति भाविनौ संज्ञा ॥१५॥ कूर्मावतारमाह सुरेति । कमठः कूर्मः तद्रूपेण कादशो वा पृष्ठे

स्कंधः १ अध्यायः ३॥

धान्वंतरावतारमाह धान्वंतरमिति धान्वंतरं धान्वंतरिरूपं द्वादशं सोद्गिरप्रयोगस्त्वार्थः त्रयोदशमेवरूपं न स्त्रीतेन सहदर्शयति अपाययदित्यस्य धाक्षिप्यद्यादूरः मोहिन्या स्त्रिया रूपेण ताम् सुरान्मोहयन् धान्वंतरिरूपेणासुरमानीयमोहि न्यापाययदित्यर्थः १७ नृसिंहावतारमाह चतुर्दशमिति नारसिंहं स्वरूपं बिभ्रत् यस्कं निर्ग्रथितरां १८ वामनाव तारमाह पंचदशमिति इष्टावामदे वामयतीति वामन रूपं स्वस्वा प्रत्यादित्सुः नस्मादाक्षिप्य गृहीतमिच्छुः १९ परशु रामावतारमाह अवतार इति त्रिः त्रिगुणं यथा भवति तथा सप्तकृत्वः सप्तवारानेकविंशतिवारानित्यर्थः २० व्यासाव

धान्वंतरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च। अपाययत्सुरानन्यान्मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया १७ चतुर्दशं नारसिंहं बिभ्रद्दै त्येंद्रमूर्जितं ददार करजैरूरावेरकां कटकृद्यथा १८ पंचदशं वामनकं कृत्वागादध्वरं बलेः पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुस्त्रिविष्टपम् १९ अवतारे षोडशमे पश्यन्ब्रह्मद्रुहो नृपान् त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरो न्महीं २० ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः २१ नरदे वत्वमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् २२ एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम् २३ ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषां बुद्धो नाम्नाञ्जनसुतः कीकटेषु भविष्यति २४ अथासौ युगसंध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्किर्जगत्पतिः २५॥

तारमाह तत इति अल्पमेधसोल्पप्रज्ञान् पुंसो दृष्ट्वा तदनुग्रहार्थं शाखा चक्रे २१ रामावतारमाह नरदेवत्वं राघवरूपे णप्राप्तः सन् २२ अतः परमष्टादशावतारं बलभद्रमाह विंशति तमं इति कृष्णे नकारलोपः छंदोनुरोधेन रामकृष्णा वितिरूपे जन्मनी प्राप्य २३ अञ्जनसुतः जिनसुत इति पाठे जिनः सएव कीकटदेशे गयाप्रदेशे २४ कल्क्यवतारमाह युगसंध्यायां कलेरंते विष्णुयशसो ब्राह्मणात् कल्किर्जनिष्यते अत्र क्रमसंग्रहार्थमाह अवतारा इति २५॥

राम राम राम राम राम

रामाति

प्रसंगोपयत्ते इत्येत: यथेति अविदासिनः उपक्षयशून्याद्देशात् इत्यस्मात् सरसः सकाशात् कुल्याः क्षुद्रप्रवाहाः वि
सृतो सहस्रशस्य इति २६ तत्र च विशेषमाह ऋषय इति ॥ २७ ॥ पुंसः परमेश्वरस्य केचिदंशाः केचित्कला विभूतयश्च त
त्र मत्स्यादीनामवतारत्वेन सर्वज्ञत्वसर्वशक्तिमत्त्वेऽपि यथोपयोगमेव ज्ञानक्रियाशक्त्याविष्कारः। कुमारनारदादिष्वधि
कारिकेषु यथोपयोगमंशकलावेशः कृष्णस्तु साक्षाद्भगवान् नारायण एवाविर्भूतसर्वशक्ति
त्वात् सर्वेषां प्रयोजनमाह इन्द्रारयो दैत्यास्तैर्व्याकुलमुपद्रुतं लोकं मृडयन्ति सुखिनं कुर्वन्तीति एतत्कीर्तनफलमाह जन्म।

अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्त्वनिधेर्द्विजाः। यथाविदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः। २६ ऋषयो मनवो दे
वा मनुपुत्रा महौजसः। कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयस्तथा २७ एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्व
यं। इन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृडयन्ति युगे युगे। २८ जन्म गुह्यं भगवतो य एतत्प्रयतो नरः। सायं प्रातर्गृणन्भ
क्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते २९ एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः। मायागुणैर्विरचितं महदादिभि
रात्मनि। ३० यथा नभसि मेघौघो रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले। तथा द्रष्टरि दृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः ३१

ति २८ गुह्यमतिरहस्यं जन्म प्रयतः शुचिः सन् दुःखग्रामात्संसारान्मुच्यते इत्युक्तं तत्कथं देहद्वयसंबंधे सति तद्वि
च्छित्तिं विना मुक्तिः देहसंबंधश्च भगवन्मायोपाध्यविद्याविलसितत्वादतत्त्वं तच्छ्रवणादिजनितविद्यया निवृत्तिरुपप
द्यत इत्याशयेनाह एतदिति पंचभिः ३० अरूपस्य चिदेकरसस्यात्मनो जीवस्य तत्स्थूलं रूपं शरीरं भगवतो माया
यास्तद्गुणैर्महदादिरूपैर्विरचितं आत्मनि ज्ञानात्मस्थाने शारीरं कल्पितमित्यर्थः ३० कथमित्यपेक्षायां स्वरूपावरो
न तस्यासन्नद्विर्दृष्टान्तमाह यथा वायुस्थितो मेघौघो नभसि आकाशे बुद्धिभिरारोपितः यथा वा पार्थिवो रे
णुरन्तश्चरत्वादिष्वनिले एवं द्रष्टर्यात्मनि दृश्यत्वादिधर्मकं शरीरमारोपितमित्यर्थः किंच ३१ अत

अकर्तुः कर्माणि अजनस्य जन्मानि हृत्पतेर्वर्णयन्ति स्म तर्हि जीववदीश्वरस्य को विशेषः स्वातंत्र्यमेव विशेष इत्याह स वा इदमिति षाड्वर्गिकं इंद्रियषट्कवर्गविषयं जिघ्रति देवगंधवदुपभुङ्क्ते न तु सज्जते इत्यर्थः अतः षड्गुणेशः षडिंद्रियनियंता ३६ ननु किमीश्वरस्य सृष्ट्यादिकर्मभिर्विषयभोगो वा तत्राह नचेति धातुर्जगद्विधातुरीश्वरस्य ऊतीर्जगल्लीलाः कुमनीषः कुबुद्धिर्निपुणेन तर्कादिकौशलेन नावैति नामानि मनसा रूपाणि वचसा नामानि संतन्वतो विस्तारयतो वचोभिरिति वदन्त्येके नटस्याभिप्रायो यथा मनोवचोभिः सद्देतिवाभक्तः तर्हि किं विजानातीत्याह सवेदेति ३७ अमायया अकुटिलभा-

एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च वर्णयंति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्पतेः ३५ स वा इदं विश्वममोघलीलः सृजत्यवत्यत्ति न सज्जतेऽस्मिन् भूतेषु चान्तर्हित आत्मतंत्रः षाड्वर्गिकं जिघ्रति षड्गुणेशः ३६ न चास्य कश्चिन्निपुणेन धातुरवैति जंतुः कुमनीष ऊतीः नामानि रूपाणि मनोवचोभिः संतन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः ३७ स वेद धातुः पदवीं परस्य दुरंतवीर्यस्य रथांगपाणेः योऽमायया संततयानुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगंधं ३८ अथेह धन्या भगवंत इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे कुर्वंति सर्वात्मकमात्मभावं न यत्र भूयः परिवर्त उग्रः ३९ इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितं उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः ४० निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मविदां वरं ४१ सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतं स तु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितं ४२ ॥

वेन संततया निरंतरया अनुवृत्त्या आनुकूल्येन भजेत भक्तिमार्गेण प्रहृष्टान्तःकरणोऽभिनंदति अथेति ३८ यतो भक्त एव भगवन्तं जानाति अथातो भगवन्तः सर्वज्ञाः भवन्तो धन्याः कृतार्थाः कुतः यद्यस्मात् इत्थं ईदृशं वर्तमाना वासुदेवे आ-त्मभावं मनोऽनुरक्तिं कुर्वन्ति सर्वात्मकमैकांतिकं यस्मिन्नात्मभावे सति भूयः पुनर्जन्ममरणाद्यावर्तनं भवति न तत् किमेतच्छास्त्रमुपदिशन् यशः कथयसीत्याह इदमिति ३९ ब्रह्मसंमितं सर्ववेदतुल्यं उत्तमश्लोकचरितं यस्मिंस्तद्ऋषि-र्व्यासः न तु प्रदायग्रहणमित्याह तदिदमिति ४० सुतं शुकं ४१ ४२ ॥ राम

अतः स्थूलाद्रूपात्परमन्यदपि रूपमारोपितमित्याह अतेति कथंभूतं तत् यदव्यक्तं सूक्ष्मं न तस्य हेतुः अव्यूढगुणबृंहितमव्यूढाः करचरणादयो गुणाः परिणामाः तथाप्यपरिणता अव्यूढगुणास्तैर्बृंहितं तद्वितं वर्धितमाकारविशेषरहितत्वादव्यक्तमित्यर्थः एतदेव विवृणोति अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात् अकारविशेषवद्वस्त्वभावात् यच्चैवं कारविशेषवद्वस्तु तद् दृष्टं दृश्यते श्रूयते वा इदं दृष्टं तु न तथेत्यर्थः तस्य समेतं किंभूतं तदाह स जीवो जीवोपाधिः जीवो जीवत्वनिमित्तकः जीवो जीवोपाधिरिति जीवोपाधौ लिङ्गदेहे जीवशब्दप्रयोगात् जीवोपाधित्वं कुत इत्यर्थः ननु स्थूलस्यैव भोगायतनत्वाज्जीवोपाधित्वमिति किमन्यकल्पनयेत्यत आह यत्पुनर्भवः पुनर्जन्मोत्क्रान्तिगत्यादीनां तेन विना संभवत्विति भावः तदेनं जीवस्य रूपद्वयमाह ३२ यत्र यदेमे स्थूलसूक्ष्मे रूपे स्वसंविदा स्वरूपसम्यग्ज्ञानेन प्रतिषिद्धे

अतः परं यदव्यक्तमव्यूढगुणबृंहितम् । अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्स जीवो यत्पुनर्भवः ॥ ३२ ॥ यत्रेमे सदसद्रूपे प्रतिषिद्धे स्वसंविदा । अविद्ययात्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनम् ॥ ३३ ॥ यद्येषोपरता देवी माया वैशारदी मतिः । सम्पन्न एवेति विदुर्महिम्नि स्वे महीयते ॥ ३४ ॥

इति न तमेव हेतुमाह अविद्ययात्मनि कृते कल्पिते इति हेतोः तद्ब्रह्म तदा जीवो ब्रह्मैव भवतीत्यर्थः कथं सम्यग्दर्शनं ज्ञानेन स्वरूपेण याऽपि भगवन्माया या संसृतिकारणभूता या विद्यमानत्वात् कथं ब्रह्मतां प्राप्नुयादिति ३३ अथ स देहे सदेहवच्चेद्यदि वेदाः प्रमाणं स्वविनिवृत्तवैशारदी विशारदः सर्वज्ञ ईश्वरः तदीया देवी सा च क्रीडनकरूपेणैव न निवर्तते एव समायाय्युपरता भवति किमिन्दुपरता भवेत् तत्राह मति विद्या अयं भावः यावदविद्यात्मना वर्त्माविक्षेपं करोति तावद्योप परमति सोऽपि स्वसंरक्षतीति यावत् यदात्मसेवविद्यारूपेणापरिणता तदा सदसद्रूपं जीवोपाधिं दग्ध्वा निरिन्धनाग्निवल्लयमेवोपसमेतीति तदा सम्पन्नो ब्रह्मस्वरूपं प्राप्त एवेति विदुस्तत्त्वज्ञाः किमतो यद्येवं स्वे महिम्नि परमानन्दस्वरूपे महीयते पूज्यते विराजते इत्यर्थः यथा जीवस्य जन्मादि मायया एवमीश्वरस्यापि जन्मकर्मादि माययेत्याह एवमिति ३५ रामम्बी॥

श्री-
भाग-
टी-
स्क-

एवंभूतेन सोकथमानंदितो नतान् कुरुजांगलान् वेनि देशविशेषाः तान् संप्राप्तः प्रथमं नतो गजसाह्वये विचरन् वनेन सहितः। साह्वये नाम यस्य तस्मिन् हस्तिनापुरे हस्तीनाम राजा तेन निर्मितत्वात् ९ एवं भूतेन मुनिना सहर्षः संवादः श्रवणायोग्यः गवतो ... तिष्ठति ७ गोदोहनमात्र कालं प्रतीतेन दर्पितमिताचार्यः ... तस्मादेव भूतो ... ईयतेन कथं येनाद्भभिमन्युसुतो नृपः ८ गृहाद्विकथयं ९ सम्राट्चक्रवर्ती दितिनिकेतस्य ... कस्मात्।

सुभनि

कथमासतितः पौरैः संप्राप्तः कुरुजांगलान् उन्मत्तमूकजडवद्विचरन्गजसाह्वये ९ कथंवा पाण्डवेयस्य राजर्षेर्मुनिना सह संवादः समभूत्तात यत्रैषा सात्वती श्रुतिः ७ सगोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनां अवेक्षते महाभाग तीर्थीकुर्वंस्तदाश्रमं ८ अभिमन्युसुतं सूत प्राहुर्भागवतोत्तमं तस्य जन्म महाश्चर्यं कर्माणि च गृणीहि नः ९ स सम्राट् कस्य वा हेतोः पाण्डूनां मानवर्धनः प्रायोपविष्टो गंगायामनादृत्याधिराट्श्रियम् १० नमंति यत्पादनिकेतमात्मनः शिवाय हानीय धनानि शत्रवः कथं स वीरः श्रियमंग दुस्त्यजां युवैषतोत्स्रष्टुमहो सहासुभिः ११ शिवाय लोकस्य भवाय भूतये य उत्तमश्लोकपरायणा जनाः जीवंति नात्मार्थमसौ पराश्रयं मुमोच निर्विद्य कुतः कलेवरम् १२ तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किंचन मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छांदसात् १३ ॥

यथा तत्पृथिवाद श्रियं श्रिय ... शत्रुश्रियं संपदं सनात् १९ यस्य पादनिकेतं चरणपीठं। हस्तादायेनात्मानीय शत्रवोनमंति ... एवं सति ... मानसे पदं ... प्राणैः सुहृ विरक्तस्य किंचनादि ... ११ लोकस्य शिवाय सुखाय भवाय अभ्युदयाय भूतये ... जीवं ... मेत्ता ... नात्मार्थः एवं सति ... निर्विद्य विरज्य ... कलेवरं कुतो हेतोर्मुमोच नहि परोपजी ... स्वयं ... १२ यत्किंचन पृष्टोसि तत्सर्वं अस्माकं समाचक्ष्व यस्मात् वाचो विषये ... मन्ये वेदात् छांदसात् अन्यत्र ... इत्यादि ... सकथनं ... कलमव

...१२

प्रायोऽनशनपर्यन्तानशनेनोपविष्टमिति विशेषणोक्तिः ४३ हे विप्राः विप्रर्षेः सकाशात् ४४ अध्यगमं अधीतवानस्मि तत्र कीर्तयतस्तस्य निविष्टः [illegible] यथाधीतं न तु स्वमतिविलसितं तत्रापि यथामति मत्प्रज्ञानुसारेण संक्षेपतः कथितं विस्तरतः श्रावयिष्यामि ४५ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कन्धे तृतीयः ३ तदेवं भगवदवतारेभ्यः [illegible] प्रवचनादिभिः इमं प्रसङ्गं श्रावयिष्यामीति सूतेनोक्ते मुनीनां बहूनां मध्ये एकेन वृद्धेन [illegible] कुलपतिः बह्वृचः बहूनामृचामध्येता इति न वक्तव्यं अतो वेदभूतत्वात् शौनकोऽब्रवीत् १ यथा कथामाह २ कस्मिन्स्थाने केन हेतुना महाभारतादिधर्मशास्त्राणि हि न

प्रायोपविष्टं गंगायां परीतं परमर्षिभिः। कृष्णे स्वधामोपगते धर्मज्ञानादिभिः सह ४३ कलौ नष्टदृशामेष पुराणार्कोऽधुनोदितः। तत्र कीर्तयतो विप्रा विप्रर्षेर्भूरितेजसः ४४ अहं चाध्यगमं तत्र निविष्टस्तदनुग्रहात्। सोऽहं वः श्रावयिष्यामि यथाधीतं यथामति ४५ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ३ व्यास उवाच। इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम्। वृद्धः कुलपतिः सूतं बह्वृचः शौनकोऽब्रवीत् १ शौनक उवाच। सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर। कथां भागवतीं पुण्यां यदाह भगवाञ्छुकः २ कस्मिन्युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना। कुतः सञ्चोदितः कृष्णः कृतवान्संहितां मुनिः ३ तस्य पुत्रो महायोगी समदृङ्निर्विकल्पकः। एकान्तमतिरुन्निद्रो गूढो मूढ इवेयते ४ दृष्ट्वानुयान्तमृषिमात्मजमप्यनग्नं देव्यो ह्रिया परिदधुर्न सुतस्य चित्रं त

नैर्नैरेव तत्सौहित्यात् किं कार्यार्थः कृत इति सार्वविभक्तिकस्तसिः केन प्रवृत्तिहेत्वर्थः कृष्णो व्यासः मुनौ सन्संहितां श्रावयामास इति तत्र शुकस्य व्याख्यानादिकं कथं सिद्धमिति प्रश्नः तस्य अशेषो दासीनतां आह द्वाभ्यां तस्येति समदृक् समदृष्टिर्निपश्यति अतो निर्विकल्पकः सार्थकः निरस्तभेदः किं चैकान्ते एकस्मिन्नात्मनि मतिर्यस्य एवं भूतामतिर्यस्य उन्निद्रः मायाया अनावृतः यानिशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमीति स्मृतेः अतएव गूढः प्रकटोऽपि मूढ इव प्रतीयते निर्विकल्पत्वमेवाह दृष्ट्वेति ५ आत्मजं तं व्यासमनुयान्तं विसृष्टमनुगच्छन्तं दृष्ट्वा जलक्रीडां कुर्वत्यो देव्यो परिदधुः न्यासं पृथग्भूतं तत्र मनः अनग्नमपि तं व्यासं दृष्ट्वा ह्रिया वस्त्रं परिदधुः सुतं दृष्ट्वा न परिदधुः

द्वापरे समनुप्राप्ते तृतीये युगपर्यये परिवर्ते वासव्यां उपरिचरवसोः वीर्याज्जातायां सत्यवत्यां योगी
ज्ञानी व्यासो जातः १४ जलमुपस्पृश्य स्नानादिकं कृत्वेत्यर्थः आसीनो बभूवेति शेषः विविक्तदेशे ऽस्मादिति विवेक्ता
पार्थसूक्तं अनेनैव बदरिकाश्रमस्थानं सूचितं १५ तत्र सर्वधर्मविहितानां धर्मादीनां निकरं तत्सर्वं वर्णाश्रमाणां यदि
न तद्ध्याविति तत्तीयेनान्वयः एवावज्ञातीमानागतमिति अव्यक्तं रंहो वेगो यस्य तेन कालेन प्रजाधर्माणां व्यति।

सूत उवाच द्वापरे समनुप्राप्ते तृतीये युगपर्यये जातः पराशराद्योगी वासव्यां कलया हरेः १४ स कदाचि
त्सरस्वत्या उपस्पृश्य जलं शुचि विविक्त एक आसीन उदिते रविमण्डले १५ परावरज्ञः स ऋषिः कालेनाव्य
क्तरंहसा युगधर्मव्यतिकरं प्राप्तं भुवि युगे युगे १६ भौतिकानां च भावानां शक्तिह्रासं च तत्कृतं अश्रद्द
धानान्निःसत्त्वान्दुर्मेधान्ह्रसितायुषः १७ दुर्भगांश्च जनान्वीक्ष्य मुनिर्दिव्येन चक्षुषा सर्ववर्णाश्रमाणां यद्
दध्यौ हितममोघदृक् १८ चातुर्होत्रं कर्म शुद्धं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकं व्यदधाद्यज्ञसंतत्यै वेदमेकं चतु
र्विधं १९ ऋग्यजुःसामाथर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्धृताः इतिहासपुराणं च पंचमो वेद उच्यते २०
तत्रर्ग्वेदधरः पैलः सामगो जैमिनिः कविः वैशंपायन एवैको निष्णातो यजुषामुत २१ अथर्वांगिर
सामासीत्सुमंतुर्दारुणो मुनिः इतिहासपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः २२ त एत ऋषयो वेदं स्वं स्वं
व्यस्यन्ननेकधा शिष्यैः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्ते शाखिनोऽभवन् २३ त एव वेदा दुर्मेधैर्धार्यन्ते पुरुषैर्यथा
एवं चकार भगवान्व्यासः कृपणवत्सलः २४ ॥

कर्मसंकरं आश्रमसंकरं तथा भविष्यं युगे युगे १६ भौतिकानां शरीरादीनां तत्कृतं कालकृतं निःसत्त्वान् धैर्यरहितान्
मेधारहितान् १७ तत्र सर्वहितं उपलक्षितानां चत्वारः ऋत्विजः होतारः यस्मिन् तत्चातुर्होत्रं एकं मत्वा होतृत्वेन द्विजः करे
यज्ञसंतत्यै यज्ञानामविच्छेदाय चतुर्विधमेवाह ऋगादि १९ उद्धृताः पृथक्कृताः २० दारुणः अथर्वोक्ताभिचा
रादिप्रवर्तकः २२ व्यस्यन् विभक्तवन्तः वेदविभागप्रयोजनमाह त एवेति २३ येन यथा मितमेधा विभिन्धंयेन तत एवं २४

श्री॰ भा॰ प्र॰ टी॰ १३

किं चेद्द्विजबंधवः त्रैवर्णिकेष्वधमाः तेषां कर्मश्रेयसि श्रेयःसाधने एवं भवेत ॥२५॥ अत एव तेषामनुकंपया मुनिना भारतमाख्यानं कृतं ॥ अनेनैव प्रकारेण भवति भूतानां श्रेयसि हिते ॥२६॥ सर्वात्मकेनापि कर्मणा नातिप्रसीदद्धृदयं यस्य सः चित्तप्रसादमलभमानो वितर्कयन्निदमुवाच ॥२७॥ मानिताः पूजिताः गुरुशासनं आज्ञा ॥२८॥ देह्यो देहस्वामी जीवो यस्तु आत्मा विभुः स्वरूपेणैवात्मना स्वेन रूपेण तादात्म्यमप्राप्त इवाभाति ब्रह्मवर्चस्विनां श्रेष्ठोऽपि सन्

सीशूद्रद्विजबंधूनां त्रयी न श्रुतिगोचरा। कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय एवं भवेदिह ॥२५॥ इति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतं एवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजाः ॥२६॥ सर्वात्मकेनापि यदा नातुष्यद्धृदयं ततः। नातिप्रसीदद्धृदयः सरस्वत्यास्तटे शुचौ ॥२७॥ वितर्कयन्विविक्तस्थ इदं चोवाच धर्मवित्। धृतव्रतेन हि मया छंदांसि गुरवोऽग्नयः ॥२८॥ मानिता निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनं। भारतव्यपदेशेन ह्याम्नायार्थश्च दर्शितः ॥२९॥ दृश्यते यत्र धर्मादि स्त्रीशूद्रादिभिरप्युत ॥३०॥ तथापि बत मे दैह्यो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः। असंपन्न इवाभाति ब्रह्मवर्चस्यसत्तमः ॥३१॥ किं वा भागवता धर्मा न प्रायेण निरूपिताः। प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यच्युतप्रियाः ॥ तस्यैवं खिलमात्मानं मन्यमानस्य खिद्यतः। कृष्णस्य नारदोऽभ्यागादाश्रमं प्रागुदाहृतं ॥३२॥ तमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्थायागतं मुनिः। पूजयामास विधिवन्नारदं सुरपूजितं ॥३३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

तेजः तत्र साधवो ब्रह्मवर्चस्वी तेषु सत्तमोऽपि ... असंपन्न इवाभाति प्रत्युत ब्रह्मवर्चसवानपि ... ॥३१॥ ... किं वा भागवता धर्मा न प्रायेण निरूपिताः ... प्रियाः ॥३२॥ खिलं न्यूनं खेदं प्राप्नुवतः ... आगतो ... ॥३३॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः

२१

द्विदामिना

यं वसेत्सर्वधर्मेभ्यो हरिकीर्तनगोचरं॥ यस्मात् विप्रप्रसादायनारदेनोपदिश्यते॥ उपसमीपे आसीनं विप्रर्षिं हृद्भगवाम सोपस्यस्य युञ्जीयत् सञ्जिवमनेन तत्स्वप्रहैतिधीमिते॥ यद्वा इवेत्यनधिकारार्थमहोमहानपि शृग्वानीति समयमानः॥६॥ शारीरः शारीराभिमानी आत्मा आत्मनानेन शरीरेणाकवितिपवित्रयति मानस आत्मा मनो ऽभिमानी तेन मनसापवित्रयति । कच्चित्रोवारतिनिजिज्ञासित॥ आत्मनि इत्थं सा स्थितत्वर्तसंसपञ्चस्मृत्वा न सपिशाद्वादत्पुष्टिते चेमर्थः॥ अपि ॥ इति पावेसीबोधनेसपञ्जतेहेतुः महद्दस्तु तेरतिसर्वेर्थर्यसादिशिः परिहृदित्तंपरिप्राणः॥ किं च यत्सनातनं निमपरब्रह्मस्तत्वयाजिज्ञासितमथीनमथितो आत्मचेमर्थः॥ अप्याधिशोचसितत्किमर्थमिति शोमः॥४॥ आत्मपरारीमा

स्तेमत्व॥ अथ ते सप्तमासीनमुपासीनं हृत्कुवाः देवर्षिः प्राह विप्रर्षिं वीणापाणिः स्मयन्निव ॥१॥ श्रीनारद उवाच॥ पाराशर्य महाभाग भवतः कच्चिदात्मना। परितुष्यति शारीर आत्मा मानस एव वा ॥२॥ जिज्ञासितं सुसंपन्नमपि ते महदद्भुतम्। कृतवान्भारतं यस्त्वं सर्वार्थपरिबृंहितम् ॥३॥ जिज्ञासितमधीतं च ब्रह्म यत्तत्सनातनम्। तथापि शोचस्यात्मानमकृतार्थ इव प्रभो ॥४॥ वेदव्यास उवाच॥ अस्त्येव मे सर्वमिदं त्वयोक्तं तथापि नात्मा परितुष्यते मे। तन्मूलमव्यक्तमगाधबोधं पृच्छामहे त्वात्मभवात्मभूतम् ॥५॥ स वै भवान्वेद समस्तगुह्यमुपासितो यत्पुरुषः पुराणः। परावरेशो मनसैव विश्वं सृजत्यवत्यत्ति गुणैरसङ्गः ॥६॥ त्वं पर्यटन्नर्क इव त्रिलोकीमन्तश्चरो वायुरिवात्मसाक्षी। परावरे ब्रह्मणि धर्मतो व्रतैः स्नातस्य मे न्यूनमलं विचक्ष्व ॥७॥ राम

न सम्यक्त्वं नैतस्यापरितोषस्य कारणं अप्याहम पृच्छामहे नारद त्वां पृच्छामि आत्मभवात्मभूतं सात्मस्मात्मनो देहादुत्तमतः पवनानोयोनिशोभीतोषोयात्सतत्वा॥ अगाधबोधं तच्चयत्प्राह॥ सवेद्रुतिदाभ्यां परसर्वगुह्यं नीति हेतुर्वेत॥ यस्मात्पुराणः पुरुषः उपासितः त्वया कृपभूतः परावरेशः कार्यकारणानियंतामनसैव संकल्पमात्रेणगुणैः कृत्वा विश्वं सृजतीत्यादि ॥६॥ किं च त्रिलोकीं पर्यटन्नर्क इव सर्वदर्शी योगबलेन च प्राणात्मा वायुरिव सर्वप्राणिनामन्तश्चरः अत आत्मसाक्षी बुद्धिवृत्तिनां अतः परे ब्रह्मणि धर्मतो योगेन नित्यस्नातस्य ॥ यद्वा अन्यानुव्रतैः न॥ इत्यापारदमा हिंसादा व्रतस्वाध्याय कर्माणि अथवा परमोथमौपयोगे नान्यदर्शनं॥ अपवर्गोत्तिवेदाख्ये व्रतैः स्वाध्याये

श्रीमद्भागवतप्रथमस्कन्धे

अनुदितप्रायमवर्णितप्रायं भगवद्यशोऽमलं विना । येनैवेश्वरं मादृशाने वासौ भगवान्न तुष्येत् तद्दर्शनं ज्ञानं खिलं न्यूनं मन्ये न तु
भगवद्यशो वर्णनस्य न्यूनत्वमिति तात्पर्यम् ॥८॥ धर्मशास्त्रे धर्मादिवर्णनं चित्र तया धर्मादिरेवार्थो येन वासुदेवस्य महि
मा न तथा वर्णितः ॥ वासुदेवेऽपितैः यमुचितं विषयस्य सम्यग्वर्णनं विषयविशेषवर्णनं च विलसितेन यादृशेन किल अस्य विषय पदस्यापि यशो
हरेर्यशो न प्रगृणीत यत्तु यस्मिन्नीदृशं वाचकमन्तरेणापि काव्यानामनादिनीतिरस्याः तत्त्वमपि सम्यक्कृतः आनन्दसाः सत्वप्रधानेन मनसि
तेनामाह्लादस्य तेषां वागिन्द्रियमतिश्रुतिविद्वपि निःश्रेयसम्प्रति । उशिक्क्षयाः उशिक्कमनीयेऽक्षमनिवासो येषां ते ॥ य
था स्त्रीहेतु सामान्य संसर्वसिचरतः कामनीयपमेषु निवासः ॥ इति विविचारात् दिवसे कु दिहेतो हि काककीडास्थाने
न निरमन्ते इतिशेषः ॥ विनापि पदचातुर्यं भावयुष्याः प्रधानेव च पविव्रमित्याह ॥१०॥ तद्वाग्विसर्गे सत्वासौ वागविसर्गः
वाक्प्रयोगः ॥ जनानां समूहो जनता तस्या अघं विप्लावयति नाशयतीति तथा यस्मिन् वाग्विसर्गे वहवमपि अपशब्दा

भवतानुदितप्रायं यशो भगवतोऽमलम् । येनैवासौ न तुष्येत मन्ये तद्दर्शनं खिलम् ॥८॥ यथा धर्मादयश्चा
र्था मुनिवर्यानुकीर्तिताः । न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णितः ॥९॥ न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशो जगत्पवित्रं
प्रगृणीत कर्हिचित् । तद्वायसं तीर्थमुशन्ति मानसा न यत्र हंसा निरमन्त्युशिक्क्षयाः ॥१०॥ तद्वाग्विसर्गो जनता
घविप्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि । नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्कितानि यच्छृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः ॥
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् । कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम् ॥

२८

प्रतिश्लोकमपि प्रतिश्लोकं अबद्धं तस्य यथा तथा संकीर्तितानि नामानि भवन्तीति ॥११॥ तदेवं सयाविना भक्तिसाधनं सर्वं नैवं शोभत इति
स्तोतरि सति प्रीतिः अनन्दानुस्तस्य यमेव गायेति कीर्तयन्तीति ॥ भक्तिहीनं कर्म बन्धनमेवेति कैमुतिक न्यायेन दर्शयति
निष्कर्मं ब्रह्म तदेकाकारत्वान्निष्कर्मं तदात्मनैष्कर्म्यं ज्ञानं तेन तदेतत् अञ्जनमुपाधिः तन्निवर्तकं निरञ्जनमेवंभूतमपि ज्ञानं
मच्युतेभावो भक्तिः तद्वर्जितं चेत् अलमत्यर्थं न शोभते सम्यगपरोक्षत्वायन कल्पते इत्यर्थः ॥ तदा साधनकाले च प
लकाले च भद्रं दुःखरूपं यत्काम्यं कर्म यदप्यकारणं अकाम्यं तदपि कर्मैश्वरेनार्पितं चेत् कुतः पु
नः शोभते बहिर्मुखत्वेनसत्त्वशोधकत्वाभावात् ॥ तदेवं भक्तिशून्यविज्ञानवाक्यानामर्थकर्मकोशस्तानित्यर्थायमेवयत्न

नैष्कर्म्यमिति
नैष्कर्म्यं

नन्वेवं प्रवृत्ति मार्गे निषेधे तर्हि निहत्तिमार्गे सर्वक्रियात्यागो नैव परमेश्वर सर्वत्र पात्रभूतेः तीर्थयशः कथ्यते नाथि स्वाहः।
विचलतोऽपि निपुणाः कश्चिदेव निवृत्तिः सर्वक्रियानिवृत्यास्य विभाः सर्वनिर्विकल्पकालता मुक्तः स्वत्व येवदिते तान।
मर्हति न प्रवर्त्तितु तामः प्रकृति स्वभावः विमुक्तेरेतः नेति कालन। यावच्च देशतो यस्य तस्य विभाः वेष्टितन न कारण
हे त्रिभिः श्रुतानमनादृत्य शास्त्रं नानि तत्वदर्शी सत्वादिभिः प्रवर्तमानस्य तस्य प्रदर्शयन्नानि निर्लिप्तमित्यर्थः यानो
तत्त्व भवति निमयोर्थ न एवं तावत्का मायमीरितनर्त्त होत त्वाविहाय दहे वेलो लेख वरणीनीये मुक्तः इदानीं तन्निमित्ते
मिति कर्मनिष्ठ सप्यनाश्रयके वर्से भक्तिवो पदेष्टस्य माश्येनः हमयो निः १८ तत्र यस्मात् गो न भक्तिं पति पाके
न यदि हता धर्मभवेत तदानका चित्तिता यदि पुनर्यक्त एवक्रियेत न तो भवेद्धा स्वधर्म मात्मनि मिसो नर्थः स्यादि

विचलतो स्याहतिवेदितं विभो स्वं नपापस्य निहर्षितः स्वर्गं प्रवर्तमानस्य प्राप्तौ स्वात्मनस्ततो भवाच्छ्री
यचेष्टितं विभो १९ तन्मामस्य धर्मेचरतो तु जे स्वरे भजनस्य कोथ पतेन्नो यदि यत्र क्वाभद्रमभूदमुष्य
किंको वार्थ आप्तोऽभजतां स्वधर्मतः २० तस्यैव हेतोः प्रयतेत कोविदो न लभ्यते यद्भ्रमतामुपर्यधः तल्ल
भ्यते दुःखवदन्यतः सुखं कालेन सर्वत्र गभीररंहसा २१॥

मायां क्वाह ततो भजनात्व यं चित्त पतेत् सर्वेपत क्रियेत्वाय दितदापि भक्ति रसिकस्य कर्मानधिकाराभावात्पर्था
का अंगीकृत्याप्याह त्यक्त्वा स्वधर्म कामको यस्तु भक्तानां नीचयोनौ वापि भ्रष्टस्य भक्ति रसिकस्य अतः मनु वेदनाशे वदर्थः
भक्तिवासनासद्भावादिमर्थः अभजतः केवल स्वधर्मतः को वार्थ आप्तः अभजतामिति घष्टीत संबंधमात्र विव
क्षया ननु स्वधर्मं मात्रादपि कर्मी पितृलोकं इति श्रुतेः पितृलोक प्राप्ति फलमस्त्येवतत्राह २१ तस्यैव हेतोरस्य
दर्शयन् क्रयति विवस्य धर्मधः स्थाप नपर्यंत चभ्रमद्भिर्जीवैर्नलभ्यते यतो तदेव तत्त्वविषय सुखम
सु एवशचीन कर्मणा सर्वत्र दुःखं तदपि लभ्यते दुःखवत्प्रारब्धवशात्प्रयत्नेन विनापि लभ्यते न तद्वत न उक्तं अश्री
र्पितानि दुःखानि यथा यान्ति अनिच्छतः तथैव सुखानि न त्यामन्यते न्यः सर्वमाति विचित्रं यत्र क्वचित्वाभद्रमपः।

एग प्रात

श्रेयो यतः कारणात्। अमोघा यथार्था दृक् यस्य शुचि विशुद्धं श्रवो यशो यस्य सत्ये रतः धृतानि व्रतानि येन सः भवाने-
वं महाभागोऽतस्त्वमुरुक्रमस्य तस्य विविधं चेष्टितं लीलां समाधिना चित्तैकाग्र्येणाखिलबन्धमुक्तये त्वमनुस्म-
र स्मृत्वा वर्णयेत्यर्थः। एवं च वाक्यं नरमिति मध्यमपुरुषप्रयोगो नानुपपन्नः। विपक्षे दोषमाह॥१४॥ ततः कृ-
ष्णचेष्टितात् पृथग्दृशः अतएवान्यथा प्रकारान्तरेण यत्किंचिद्विवक्षतो निरूपयितुमिच्छतः तस्मात् तत्कृतैः रूपैर्नामभिश्च
नाममिर्विक्षिप्ता मतिर्नोपस्थिता दुःस्थिता न स्थिरा सती मतिः कदाचित् क्वापि विषये आस्पदं स्थानं न लभेत वाताहता
नौरिव॥ न तु केवलमास्पदालाभ एव सा पातित्यापत्तिरपि विवेकहीनत्वे दत्ता। बहुधा भवतस्य नैतावद्दोषः अपि च
साधिनोमिति॥ नन्वेवं हरियशोवर्णनाभावे तादृङ्नैव धर्मादि वर्णनेऽपि किंचिन्न करिष्यत इत्यतो विरुद्धमेव जातं

अतो महाभाग भवानमोघदृक् शुचिश्रवाः सत्यरतो धृतव्रतः। उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये समाधिना-
नुस्मर तद्विचेष्टितम्॥१३॥ ततोऽन्यथा किंचन यद्विवक्षतः पृथग्दृशस्तत्कृतरूपनामभिः। न कर्हिचित्क्वा-
पि च दुःस्थिता मतिर्लभेत वाताहतनौरिवास्पदम्॥१४॥ जुगुप्सितं धर्मकृतेऽनुशासतः स्वभावरक्तस्य
महान्व्यतिक्रमः। यद्वाक्यतो धर्म इतीतरः स्थितो न मन्यते तस्य निवारणं जनः॥१५॥ ॥ डों नमज्यो

कर्मादि

इत्याह॥१५॥ जुगुप्सितमिति। निंद्यं काम्यं कर्म स्वभावत एव रक्तस्य तत्रासक्तस्य पुरुषस्य धर्मकृते धर्मार्थमनुशासतः
ते वं महान् व्यतिक्रमः अन्यायः कुतः इत्यत आह यस्य वाक्यतो धर्म एवायं मुख्यो धर्म इति स्थित इतरः प्राकृतो जनः

ज्ये

तस्य काम्यकर्मादेः भूर्जैन तत्त्वज्ञेन क्रियमाणां निवारणां स्वयमेव वा नात्याक्रियमाणां न मन्यते यत्पूर्वं धिक्कारि भेदे-
न नोक्तं न पादित्वमा वरत्वात्तत्त्वमविदितं इ मेवाति भावः यद्वा न कर्मणां न प्रज्ञयार्थमनस्मां नैकेऽस्मरतं न मानप्र-
वृत्तिः क्रियमाणां निवारणां यथा च ते तदिति न मन्यते किं तु प्रवृत्तिमार्गातिशयतनविषयेन दिनि कर्षयति न

न न

इत्येवमेतानरोऽभ्यासे भवेदिः तत्रैव शास्त्रे नवस्येष्वपि स्वाद्योनरः गृहस्थत्वेन शक्येति कर्तैतद्यामर्थे विधिः

२

तेनैहिक कथञ्च सर्वं वा पविद्वज्जनकृतापि वा नैव वर्णं गृहीतव्याने नादोषं तदुक्तमेव इत्यादि॥१५॥ ॥ राम ॥

अहं पुरातीतभवे अभवं मुने दास्याः तु कस्याश्चन वेदवादिनां । निरूपितो बालक एव योगिनां शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विविक्षतां ॥ २३ ॥ ते मय्यपेतातिलचापलेऽर्भके दान्तेऽधृतक्रीडनकेऽनुवर्तिनि । चक्रुः कृपां यद्यपि तुल्यदर्शनाः शुश्रूषमाणे मुनयोऽल्पभाषिणि ॥ २४ ॥ उच्छिष्टलेपाननुमोदितो द्विजैः सकृत्स्म भुञ्जे तदपास्तकिल्बिषः । एवं प्रवृत्तस्य विशुद्धचेतसस्तद्धर्म एवात्मरुचिः प्रजायते ॥ २५ ॥ तत्रान्वहं कृष्णकथाः प्रगायतामनुग्रहेणाशृणवं मनोहराः । ताः श्रद्धया मेऽनुपदं विशृण्वतः प्रियश्रवस्यङ्ग ममाभवद्रतिः ॥ २६ ॥ तस्मिंस्तदा लब्धरुचेर्महामते प्रियश्रवस्यस्खलिता मतिर्मम । ययाहमेतत्सदसत्स्वमायया पश्ये मयि ब्रह्मणि कल्पितं परे ॥ २७ ॥ इत्थं शरत्प्रावृषिकावृतू हरेर्विशृण्वतो मेऽनुसवं यशोऽमलम् । सङ्कीर्त्यमानं मुनिभिर्महात्मभिर्भक्तिः प्रवृत्तात्मरजस्तमोपहा ॥ २८ ॥ तस्यैवं मेऽनुरक्तस्य प्रश्रितस्य हतैनसः । श्रद्दधानस्य बालस्य दान्तस्य

अहं पूर्वकल्पे अतीतभवे पूर्वजन्मनि वेदवादिनां दास्याः सकाशात् अभवं जातोऽस्मि निरूपितो नियुक्तः क्व योगिनां शुश्रूषणे प्रावृषि वर्षासु एकत्र निवस्तुमिच्छतां ॥ २३ ॥ अपेतं निरस्तं चापलं यस्मिन् । अधृतक्रीडनके अधृतक्रीडासाधने अनुवर्तिनि अनुकूले ॥ २४ ॥ उच्छिष्टलेपान् पात्रलग्नान् तैर्द्विजैरनुज्ञातः सन् भुञ्जे सकृत् भोजनेन पापक्षितिर्जाता ततश्चित्तशुद्धिः ततस्तद्धर्मे परमेश्वरभजने एवात्मनो मनसो रुचिः प्रजायते ॥ २५ ॥ अङ्ग हे व्यास ततः प्रियश्रवसि भगवति ममाभवद्रतिः । किं च यया तया बलात् रतिपुनर्व्याप्यं च अभिलक्ष्यमाणं

तस्मिन् प्रियश्रवसि भगवति लब्धरुचेर्मम अस्खलिता अप्रतिहता मतिरभवत् ॥ २६ ॥ यया स्वमायया कल्पितमेतत्सदसत् स्थूलं सूक्ष्मं च परे ब्रह्मणि मयि पश्ये अहं ब्रह्मास्मीति पश्यामीत्यर्थः परमाविद्यायाः परिणामः सर्वमिदं पश्यामि ॥ इदं च ब्रह्मणि कल्पितमित्यर्थः । सेव पञ्चमस्कन्धे भावः एवं ममेत्यपदार्थज्ञाने हार्दि कृतार्थो यतो ज्ञानी हरिनामः ॥ २७ ॥ हरेर्यशोऽनुसवं त्रिकालं ॥ २८ ॥ तस्यैवं मे

मुकुन्दसेवी जनः जातु कदाचित्कथंचन अन्यो निमग्नोपि संसृतिं नाव्रजेत् न विशेत. यो माहै अन्यवत्कर्मिवत्कर्मनिष्ठवदित्यर्थः विवेचयेद् हे प्राण्ड कुतइत्यतआह मुकुन्दाङ्घ्र्युपगूहनमालिङ्गनं पुनः स्मरन् विहातुं नेच्छेत यतो रसग्रहः रसेन रसनीयेन गृहीतेन प्रतिक्रियते यद्वा रसनीयेन गृह्णातीति ग्रहो यस्य तदवं भगवता यत्तेन तलोभ्यः सभक्तिराकरुणेन एवंभ्यासेनैतेन वर्जितेन सर्वशापिसन्निहिति तदेवं भगवल्लीलाप्राधान्येनाउर्ध्वगीयेत तत्रकाभगवानकाख्यस्य लीलारम्यपेक्षयामाह १९ इदंविश्वं भगवानिवेतरतो नास्माद्भिन्नमादितवर्ण्यसूत्रम्प्रपञ्चो नच एकतरस्य सत्यवच्चापि तात्पर्यविषयः तत्रहेतुः यतो भगवतो हेतोः जगतः स्थित्यादयो भवन्ति अनेन कल्लोलामुपिदर्शिताः यद्वास्त्वदेवीवंभगं

नवैजनो जातु कथंचनाव्रजेन्मुकुन्दसेव्यन्यवदङ्ग संसृतिं । स्मरन्मुकुन्दाङ्घ्र्युपगूहनं पुनर्विहातुमिच्छेन्न रसग्रहो जनः ॥ १९ ॥ इदं हि विश्वं भगवानिवेतरो यतो जगत्स्थाननिरोधसम्भवाः । तद्धि स्वयं वेद भवांस्तथापि ते प्रादेशमात्रं भवतः प्रदर्शितं ॥ २० ॥ त्वमात्मनात्मानमवेह्यमोघदृक् परस्य पुंसः परमात्मनः कलां । अजं प्रजातं जगतः शिवाय तन्महानुभावाभ्युदयोऽधिगण्यतां ॥ २१ ॥ इदं हि पुंसस्तपसः श्रुतस्य वा स्विष्टस्य सूक्तस्य च बुद्धिदत्तयोः । अविच्युतोऽर्थः कविभिर्निरूपितो यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं ॥ २२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्स्वरूपस्यसन्निवोधिप्रभगवान्

वानैवेतु नाचेतनं पृथेवेन नप्रपंचस्तस्यातिरेकोणनास्तित्सएवैकतत्वमित्यर्थः हिशब्देनसर्वंखल्विदं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धिं तद्धिसत्त्वसेव भवान्वेद प्रादेशमात्रं उपदेशमात्रं आचार्यमात्यकयोवेदेत्यादिश्रुत्यर्थं सिपादनाय प्रदर्शितं नचतत्त्वाचार्यापेक्षाई सर्वज्ञत्वादित्याह त्वमिति २० हे अमोघदृक् त्वमात्मानमात्मनावेह्यजं सन्तं जगतः शिवाय प्रजातमेव हि कृतः परस्य पुंसः कलाभिप्रभूतं तस्मान्महानुभावस्य कृष्णस्याभ्युदयः पराक्रमोऽधिगम्यतां धिकंगणपतो निरूप्यतां अनेनैव तपआदि सर्वसफलं तव स्यादित्याह इदं हीति २१ अत्र तदयोभावे निष्ठा इदमेव हि तपः श्रवणादेरविच्युतो निमिार्थः फलं किं तत् उत्तमश्लोकस्य गुणानुवर्णनं यत् सतोभूतो हरिकथा श्रवणादिफलं

श्री॰
भाग्र॰
टी॰
७

मयथदाभ्यः बतः स्त्रियत्कर्माणि कुर्वाणामवितिनदा कृतस्यायनमतिगुणानि श्रुत्वा स्मरंतिवत्कृतमित्यर्थः इयं च भगव
च्छिक्षा गीतासु यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणमिति कीर्तनं स्मरणादि
पभक्तिहेतुत्वेन ज्ञानहेतुत्वमाहुः ध्यानमाह ३७ नमो धीमहि मनसा नमन ध्यायीमहि ३८ मन्त्रमूर्तिकं मंत्रात्मयति
विक्रममूर्तिं अमूर्तं यज्ञमेव यजति एवं च कृते सति सम्यग्दर्शनो भवति एवं कृतवंतमपि हरिस्तस्मै ज्ञानादि
दत्तवानित्याह ३९ इमं स्वनिगमं स्वोपदेशं मया अनुष्ठितमवेत्य ज्ञात्वा भावे प्रीतिं च तत्सप्यैवक्त विस्मार

कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयासकृत् गृणंति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरंति च ३६ नमो भगवते तुभ्यं
वासुदेवाय धीमहि प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ३७ इति मूर्त्यभिधानेन मंत्रमूर्तिममूर्तिकम्
यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ३८ इमं स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितम् अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्व
स्मिन्भावं च केशवः ३९ त्वमप्यदभ्रश्रुत विश्रुतं विभोः समाप्यते येन विदां बुभुत्सितम् प्राख्याहि दुःखैर्मु
हुरर्दितात्मनां संक्लेशनिर्वाणमुशंति नान्यथा ४० इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे पंचमोऽध्यायः ५ सूतः
एवं निशम्य भगवान्देवर्षेर्जन्म कर्म च भूयः पप्रच्छ तं ब्रह्मन्व्यासः सत्यवतीसुतः १ व्यास उवाच भिक्षुभि
र्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिस्तव वर्तमानो वयस्याद्ये ततः किमकरोद्भवान् २ स्वायंभुव कया वृत्त्या वर्तितं

तमिति ३९ अदभ्रमनल्पं श्रुतं यस्य हे अदभ्रश्रुत विभोर्यशः प्राख्याहि कथय येन विश्रुतेन बुद्धेन विदां बुभु
त्सितं बोद्धुमिष्टं समाप्यते यतो दुःखैः पीडितानां क्लेशशांतिप्रकारांतरेण न मन्यते ४० इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथम
स्कंधे पंचमः ५ व्यासस्य प्रश्नयार्थं च पूर्वप्राक्तनजन्मसंभवे स्वभाग्यं नारदः प्राह कालसंकथनोद्भवम् स्वयमपि
तत्कृत्वा गुर्वुपदेशानंतरं भावितः सुचिरं एकांतमितियेव विप्रवसिते दूरदेशागमने कृते सति विज्ञानादेष्टृभिः २
परे वयसि परमायुःशेषे कया कथं वर्तितं नीतं इदमिति तस्मै पूर्वप्रभृति कले वरं मुदं सात्त्वी उत्सृष्टवानसि ३ ॥ राम

१२

रमा

गच्छन्ति तत्पदमिति साधनभूतं धर्मं तत्र तत्वं ज्ञानं तत्र ब्रह्मविविक्तं ज्ञानं तेन तत्प्राप्य सूक्ष्मज्ञानं तत्र तमेव भगवतो दितेभागवतशास्त्र मवोचत्कृपया दिष्टवान् ॥ नदेवतत्त्वं सर्वोक्तिन्नपदार्थज्ञानादिविवेकेन दर्शयति येनैवेति ॥ ३१ ॥ अविद्यातत्त्वानहं तत्साथ नथमेरहस्यं सूचितमित्याह एतदिति ॥ ३२ ॥ तापत्रयस्याध्यात्मिकादेश्चिकित्सितं भेषजं निवर्तकं संसारशोधकमित्यावेत क्रियेत भगवति भावितं समर्पितं यत्कर्मतन् कथं तु भेषजं बुलितं संवेसर्वेनियंतवि ॥ एवमपि तृत्वश्लोकस्यापि गृहस्थस्य कर्मज्ञाप ॥ तत्र तु संसारहेतोः कर्मणः कथं तपत्रयनिवर्तकत्वं दृष्टान्तेन प्रस्तौति ॥ इति ॥ ३३

आमयो यश्च भूतानां जायते येन सुव्रत ॥ तदेव ह्यामयं द्रव्यं न पुनाति चिकित्सितम् ॥ ३३ ॥ एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ॥ त एवात्मविनाशाय कल्पन्ते कल्पिताः परे ॥ ३४ ॥ यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम् ॥ ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ॥ ३५ ॥ (yenaivāhaṃ bhagavato vāsudevasya vedhasaḥ māyānubhāvam avidaṃ yena gacchanti tat padam, 31; etat saṃsūcitaṃ brahmaṃs tāpatrayacikitsitam yad īśvare bhagavati karma brahmaṇi bhāvitam, 32)

यः आमयो रोगो येन च नादिनाजायते तदेव केवलमामयकारणभूतं द्रव्यं तस्मात्स्वयं न पुनाति न निवर्तयति किंतु चिकित्सितं द्रव्यान्तरभावितं सत् पुनात्येव ॥ यथा ॥ ३४ ॥ आत्मविनाशाय कर्मनिर्हरणाय ॥ कल्पन्ते समर्था भवन्ति परे ईश्वरे कल्पिताः अर्पिताः सन्तः ॥ ३५ ॥ यत्तत्प्रथमं सद्भावात् ततः तन्नु यात्नस्तद् ॥ मे सद्भावात्ततो भगवत्कथाश्रवणा ॥ ततो भगवति रतिः तयाच देहद्वयविवेकात्मज्ञानं ॥ ततो दृढा भक्तिः ॥ ततो भगवत्तत्त्वविज्ञानं ॥ ततस्तत्कृपया सर्वज्ञत्वादि भगवद्गुणाविर्भाव इति क्रमो दर्शितः ॥ ननु च ज्ञाने नाज्ञानस्यात्मकर्मनाशः ॥ न तु ज्ञाने भक्तियोगाद्भवेदिति कथं कर्मणो कर्मनाशः स्यात्तत्राह ॥ यदत्रेति ॥ ३५ ॥ भगवत्परितोषणं क्रियमाणं कर्म भक्तियोगं जनयति ॥ इति संसारारोगं दर्शयति ॥ ३५

कौ

[illegible] निवासः पंचभूतात्मको देहोऽयमतः अनेन पार्थिदेन नाम कर्मा [illegible] त्वं [illegible] निम्नं [illegible] दिश [illegible] भवति इदं वैलोक्य [illegible] सम [illegible] दन्त [illegible] भस्मि [illegible] नेत्रीनात [illegible] शायन [illegible] विभोर्द्री ध्राणो [illegible] प्राणे निःश्वासेन [illegible] आत्मने [illegible] स्वायम्भुव [illegible] शायनेस्व [illegible]

कल्पान्ते [illegible] माद्राय [illegible] भस्मि [illegible] शिशि [illegible] प्राणं [illegible] ॥ २० ॥ सहस्र [illegible] स्याथे [illegible] मरीचि [illegible] ॥ २१ ॥ अन्तर्दिवि [illegible] लोका [illegible] नः [illegible] विश्वाः [illegible] कथित ॥ २२ ॥ देवदत्ता [illegible] विभूषिताम् ॥ सर्क [illegible] गायमानस्वरान्पदे ॥ २३ ॥ प्रगायतः स्ववीर्याणि [illegible] ॥ आहूत [illegible] दर्शनं याति चेतसि ॥ २४ ॥ एतद्ध्या [illegible] मात्रा [illegible] भवसिंधुप्लवो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णनं ॥ २५ ॥ [illegible] कामलोभहतो [illegible] ॥ [illegible] ॥ २६ ॥ यम

[illegible] इति श्रीनारायणो [illegible] मितिगम [illegible] ॥ २७ ॥ प्राणेभ्य इंद्रियेभ्यो [illegible] मरीचि [illegible] ॥ २८ ॥ [illegible] बहिर्याति [illegible] लोके [illegible] ॥ [illegible] महाविष्णो [illegible] ॥ २९ ॥ [illegible] ॥ ३० ॥ [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] ॥ ३२ ॥ देवे [illegible] भगो [illegible] ॥ ६ ॥

दे

ईश्वरोऽहं तेतिसानुकंपमुक्तं बोधने माह हन्तेति । यतो नविपक्वकषायाः कामादयो येषां ते अतः कुयोगिनः [illegible] त्रयोगानीता ॥ २२ ॥ दुर्दर्शः [illegible] दर्शितमिति कृपा ॥ २३ ॥ सकृद्दर्शितं [illegible] [illegible] कि मि मतप्राह सत्सा सः प्रमाणं कृपा [illegible] ॥ २३ ॥ सत्सेवयादीर्घयापि [illegible] [illegible] ॥ २४ ॥ प्रजासर्गे [illegible] निरोधे [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] [illegible] निरोधे [illegible] नभोलिंगं [illegible] लिंगं [illegible]

हन्तास्मिञ्जन्मनि भवान्मा मां द्रष्टुमिहार्हति । अविपक्वकषायाणां दुर्दर्शोऽहं कुयोगिनाम् ॥ २२ ॥ सकृद्यद्दर्शितं रूपमेतत् कामाय तेऽनघ । मत्कामः शनकैः साधुः सर्वान्मुञ्चति हृच्छयान् ॥ २३ ॥ सत्सेवयादीर्घयापि जाता मयि दृढा मतिः । हित्वावद्यमिमं लोकं गन्ता मज्जनतामसि ॥ २४ ॥ मतिर्मयि निबद्धेयं न विपद्येत कर्हिचित् । प्रजासर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात् ॥ २५ ॥ एतावदुक्त्वोपरराम तन्महद्भूतं नभोलिंगमलिंगमीश्वरं । अहं च तस्मै महतां महीयसे शीर्ष्णावनामं विदधेऽनुकम्पितः ॥ २६ ॥ नामान्यनन्तस्य हतत्रपः पठन् गुह्यानि भद्राणि कृतानि च स्मरन् । गां पर्यटंस्तुष्टमना गतस्पृहः कालं प्रतीक्षन्विमदो विमत्सरः ॥ २७ ॥ एवं कृष्णमतेर्ब्रह्मन्नसक्तस्यामलात्मनः । कालः प्रादुरभूत्काले तडित्सौदामिनी यथा ॥ २८ ॥ प्रयुज्यमाने मयि तां शुद्धां भागवतीं तनुम् । आरब्धकर्मनिर्वाणो न्यपतत्पाञ्चभौतिकः

३५

अपि लिंगं [illegible] लिंगं न लिंगमनेन [illegible] [illegible] ॥ नैनां तु कम्पितः [illegible] ॥ २७ ॥ काले [illegible] प्रादुरभूदाविर्बभूव [illegible] ॥ तडिदिवेति सौदामिनी विशेषणं [illegible] सौदामिनी [illegible] [illegible] ॥ [illegible] तडिदित्युक्तं [illegible] सौदामिनीव ॥ २८ ॥ प्रयुज्य [illegible] हित्वावद्यमिमं लोकं गन्ता मज्जनतामसीति [illegible] भागवतीं [illegible] आरब्धं यत्कर्म तन्निर्वाणं [illegible] निर्वाणमेनेति

श्री
भाग.
टी.

विश्वपातुभिः स्वर्गरजतादिभिर्विचित्राः ॥ ३ ॥ [illegible] ॥ जलानि [illegible] लिनी [illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

सातानि लिनी ॥ ३३ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ३४ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

विरुयात विचित्राद्री निभम [illegible] ॥ [illegible] सरसेविताः ॥ ३५ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

शास्त्रि – परमानंद

पयुक्तं त्वात् तल्लत्वात् कालः नेकतिकाधनमवघातमेवविवक्षि [illegible] तत्वापि ततोऽयम् [illegible] निराकृतिश्च
लापो । [illegible] ५ अकारविभक्त्याशब्देन रफ एकारयो विशिष्टः [illegible] रोधेन ततः तावत्कविकालेन तु चैव मानसे [illegible]
विलोप्य [illegible] ५ एकपत्नान्वितो यस्य सापो [illegible] नित्ये [illegible] किंकरी [illegible] प्रयेचयति ६
[illegible] समर्थानासीत [illegible] नवीयो [illegible] रहितः ७ नदेवं सास्य दर्शके अहं चाग्नि [illegible]
भिक्षस्तत्रैव ॰ निवससि माहं ॰ अहं चतस्मिन् [illegible] तस्या मातरे हातु [illegible] लिप्तवीतद्यमर्थः
अथवा न्यासे कृतवान् पञ्चहायन पंचवर्षः ॰ ८ गोहाग्निरीलांगा [illegible] हेतोपात्तश्रमय दार्घनिराना [illegible] पदा

प्राकृतस्य विषयामेलोसरतिने सरससम् नरोषध [illegible] कालपर्यवनिराकृतिः १४ नाससः [illegible]
सितेविज्ञानादेहसिर्मम वर्तमानो [illegible] तदेतदकाविषे १५ एकाकिजागजननीयो [illegible] चक्रिकरी
मध्यान्ममजेन्त्रवगीतो [illegible] वैपन ६ सात्तनतशानकलासीघगते सममेकली इंशास्य [illegible] लोकोया
पद्दादलमर्यायथा ७ अहं वनद्रुमकुलेऽथिवासदवेतया दिंदशकालायु [illegible] बालकः पञ्चहायनः ८
एकदानिर्गतो गोहाद्दहनी [illegible] सर्वदिशस्सदासहः कृपणकालेचादितः ९ तदात महमीषा
स्वभक्तानांसमीपतः अतुग्रहं मन्यमानः [illegible] दिशिप्रजने १० स्फीतांजनपदान्समवपुरग्रामवजाकरान्
न खर्वटवाटीश्चक्रुरनुपवनानि च ११ ॥

[illegible] नासगई [illegible] कोनः [illegible] ९ तन्मातुर्मरणाच्छोकमनाग [illegible] समं ग्रहं मन्यमानः उत्तरांदिशं
प्रातिष्ठं प्रस्थितोऽस्मि १० स्फीतानजनपदादीन्नितिथानः [illegible] इति च तत्रत्वेतानाह जनपदादिद्दनाना
गुणादो [illegible] संपालो [illegible] स्फीतान्समरजा [illegible] जनपदोदेशान् तत्र तस्यां दिशि प्रवरग्रामव्रजाकरा
न तत्र ग्रामनाम [illegible] ग्रामा [illegible] विप्र [illegible] चैव वसन्तीति स तु ग्राम इति प्रोक्तः शूद्राणां वासः
एव चेति व्रजाः गोकुलानि आकाराः [illegible] खेटः कर्षकग्रामाः खर्वटानि [illegible] ग्रामाः [illegible]
वा एकतोयनतग्रामोनगरेकेतः [illegible] विषमाश्रय [illegible] वाद्याः [illegible] चेनो ।

श्री भाग टी. २०

प्रणिहिते निश्चले सुदृढतरभक्तियोगेनामलेऽपश्यत् पूर्णं पुरुषमपश्यदित्यर्थः पूर्णमीश्वरमिति यावत् तदपा
श्रयमाश्रयमधीनं मायां चापश्यत्. ईशमायाकृतो नीचजीवानां संसृतिमपश्यदित्याह ५ यया संमो
हितः स्वरूपावरणेन विक्षेपः परोपि गुणातीतोपि त्रिगुणात्मकं कृतं त्रिगुणस्वाभिमानकृतमनर्थं च कर्तृत्वादिकं प्रा
प्नोति ५ अनर्थोपशमं परमेश्वरे नियतं प्रत्यक्षं भक्तियोगः तं चापश्यत् एतत्सर्वं स्वयं दृष्ट्वा एवमज्ञानतो लोकस्यार्थे
सात्वतसंहितां श्रीभागवताख्यां चक्रे तदनेन श्रीकृष्णेन भगवतार्थः संक्षेपतो दर्शितः ५ संहिताया अनर्थ

भक्तियोगेन मनसि सम्यक्प्रणिहितेऽमले अपश्यत्पुरुषं पूर्णं मायां च तदपाश्रयां ४ यया संमोहितो
जीव आत्मानं त्रिगुणात्मकं परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतं चाभिपद्यते ५ अनर्थोपशमं साक्षाद्भक्तियोग।
मधोक्षजे लोकस्याजानतो विद्वांश्चक्रे सात्वतसंहितां ६ यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णे परमपूरुषे
भक्तिरुत्पद्यते पुंसः शोकमोहभयापहा ७ स संहितां भगवतीं कृत्वानुक्रम्य चात्मजं शुकमध्या।
पयामास निवृत्तिनिरतं मुनिः ८ शौनकः स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः कस्य वा बृह
तीमेतामात्मारामः समभ्यसत् ९ ॥

फलात्मकत्वं दर्शयति यस्यां श्रूयमाणायामेव किं पुनः श्रुत्वाभ्यासेत्यर्थः .. एतदुक्तं भवति वि
द्याशक्त्या मायानियन्ता नित्याविर्भूतपरमानंदस्वरूपः सर्वज्ञः सर्वशक्तिरीश्वरः तन्मायया संमोहितः तिरोभूत
स्वरूपस्तद्विपरीतधर्मा जीवः तस्य चेश्वरभक्त्योत्पन्नज्ञानेन मोक्ष इति तदुक्तं स्वामिना ह्लादिन्या संविदाश्लिष्टः स
च्चिदानन्द ईश्वरः स्वाविद्यासंवृतो जीवः संक्लेशनिकराकरः तथा स ईशो यद्वशे माया स जीवो यस्तयार्दितः
स्वाविर्भूतपरानंदः स्वाविर्भूतसुदुःखभूः स्वादृगुत्थविपर्यासभवभेदजभीशुचः यन्मायया जुषन्नास्ते तमिमं

राम २०

एवं ब्रह्मत्वं प्राप्येति जन्मकृतात् तेन विभूषितो स्वतःसिद्धसमस्तसामर्थ्यः सर्वं त्यक्त्वा कृतार्थतां प्रवर्तीकृत्वा प्रयाय ।
तदिति स्वप्रयोजनमाह । ३३ । स्वप्रयोजनमाह एतदिति ३४ मात्राविषयास्तेषां स्पर्शास्तेषां संभोगास्तेषां कामैर्व्याकुलितम्
[illegible] चिता त्रियो तेषां हरिचर्यानुवर्णनं यद्देवदेवस्य तस्य भोः स्तवः पोतः न केवलं कृतिशामात्रं न किंत्वत्यन्ति [illegible]
[illegible] एवमर्थः एतदेव भक्तमनुभवं [illegible] पश्यति ३५ यमादिभिः [illegible] शाम्यति यथा मुकुंदसेव
या अद्धा साक्षात् आत्मा मनः शाम्यति कथंचिन्मुकुंदसेवया मा [illegible] शाम्यति किंतु नः तत्तु तावतानेनेति भावः ३६ ३

सर्वं तदिदमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ जन्मकर्मरहस्यं मे भवतश्चात्मतोषणम् ३६ सूतोवाच एवं संभाष्य
भगवान्नारदो वासवीसुतं आमंत्र्य वीणां रणयन्ययौ यादृच्छिको मुनिः ३७ अहो देवर्षिर्धन्योऽयं यत्कीर्तिं शार्ङ्ग
धन्वनः गायन्माद्यन्निदं तंत्र्या रमयत्यातुरं जगत् ३८ इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ६ श्री
शौनकः निर्गते नारदे सूत भगवान्बादरायणः श्रुतवांस्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः १ सूतोवा
च ब्रह्मनद्यां सरस्वत्यामाश्रमः पश्चिमे तटे शम्याप्रास इति प्रोक्त ऋषीणां सत्रवर्धनः २ तस्मिन्स्व आ
श्रमे व्यासो बदरीषंडमंडिते आसीनोऽप उपस्पृश्य प्रणिदध्यौ मनः स्वयम् ३ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री

ति सर्वज्ञस्य टीका भवतो मनः परितोषकं चाख्यातम् ३७ आमंत्र्य आपृच्छ्य यादृच्छिकः स्वप्रयोजनसंकल्परहितः
हरिकीर्तिगायकमात्मानं श्लाघते अहो इति ३८ माद्यन् हृष्यन् तंत्र्या वीणया ३९ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कं
धे षष्ठः ६ सप्तमे भागवतप्रोक्तं निर्मलं कृतपरीक्षिता समवालवधाद्रौणेर्दंडः संप्रसज्यते नत्त्वा नारदस्याभिप्रा
यं कृतवान् १ ब्रह्मनद्यां ब्राह्मणैर्नदितां याः अथ सरस्वत्यां यावासत्रं कर्मैव वर्धयतीति तथा २ बदरीणां षंड
समूहेन मंडिते मनः प्रणिदध्यौ स्थिरीचकार समाधिना ३ स्मरेति नारदेनोपदिष्टध्यानमकरोत्ता वा निष्कर्षः ३

के

कुण्वस्त कलाभिर्विभिः आकुलेऽप्रतिमीयस्या सा किरीटस्यैकल्पेषितदश्रागंवद्भुवालिकी टमाली सूक्तं १५ प्रचः घाताकारमिति प्रमज्जानिर्धरि तार्जयाभिय घदात्र सर्वयोश्रीयानाथ मस्थानताथिनइति श्रुतिदेवास्वदेवृषा स्तपाणि धेनापह: दोनुदा रहृत्स्थवयडेन स्मात नाथिनः इति स्मरणात अत्रानतायीषा सुपाणिः तेनचप्रत्वहृतालेन दयते गा डीवाजुवेश्म कोर्वि शिखिवीको रूपाहरेन्न समीपमुपनयामि यक्तिरत्न आक्रम्यासनेविधायस्वप्रजासती १९ वन्नावा रम्याविविज्ञानलाभामाना तिनेः सुभ्रजैनः अच्युतएवेसिवेस्तः चयस्य देसिबोवन्दुकत्वचउग्रेथतश्रापयस्पकपिरहर मान्भ्रजयेस्स्मः गुरोः प्रवरपनात्वयावत १७ आपतनमनुयावत्तेसदोषिः कुमारकान्नालयातीप्रकेपितहृदयः

मामासुतानो गमने शिशूनां विशम्पक्षोऽरेपवितप्यमाना उपास्कदृश्यककलाकुलादीतासीनयत्राहकिरी टमाली १५ तदाश्रुचसेपहृत्तामिभवेद्यहृत्सर्वेथोः शिवत्रातनताथिनः गांण्डीवसुमौर्विशिखेरुपाहरेना कमप्पसस्पासमिदराघ्रमा १६ इतिप्रियांवल्गुविचित्रजल्पैः ससान्वयित्वाच्युतमित्रसूतः अन्वाद्रव
दैसितुग्रधन्वा कपिध्वजोगुरुपुत्रंरथेन १७ तमापतन्तंसविलक्ष्यदूरात्कुमारहोद्विग्नमनारथेन पराद्रवत्प्राणपरीप्सुरुर्व्यांयावद्गमंरुद्रभयाद्यथार्कः १८ ॥

प्राणपरीप्सुः प्राणं लब्धुमिच्छुः नक्तकीर्तिशौर्यं तं भयं कोला वतुर्ज्ञीयवाइवेसलायनको वृत्तास्सो भूत्वा सतायवृ। सुयत्नः मन३ रुद्रस्यभयाद्यथापलायतेस्म यथाथकोर्कइतिवापाठे वामनपुराणेकथास्तिविता नपाहि विद्यान्मालीनामराक्षसोमाहेश्वरः कश्चिन्तनसोरुद्रेणसो वतोविमानेदतन्ततोमावर्कस्पृष्ट नोभाम्यन्निमान। दीप्या ? मातिविलो पितवान ततोर्केणानिजतेजोभिर्द्राविसितात्पपातितनतः क्रुद्धोरुत्पितरुद्रोभयादर्कः पराद्रवत ततो रुद्रस्य भ्रूदृत्सादचद्रमानः पतनवाराणस्यांपतितः लोलार्कनाम्नाविरव्यातोजातः १८ तम

निर्ग्रन्था ग्रन्थेभ्यो निर्गताः। तदुक्तं गीतासु। यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य चेति
यद्वा ग्रन्थिरेव ग्रन्थः। निर्भिन्नहृदयग्रन्थय इत्यर्थः। ननु मुक्तानां किं भक्त्या इत्यादि सर्वाक्षेपपरिहारार्थमाह। इत्थंभूतगुणो हर
रिति। अद्भुत भक्तिं कुर्वन्ति नाम एतत्कास्ताभ्यां सत्युक्तस्य किं कारणमित्याह हरेरिति। १०। अध्यगादधीतवान् विष्णुजनाः प्रिया
यस्येति व्याख्यानादिप्रसंगेन तत्संगतिकाम इति भावः। एतेन तत्सर्वं महात्म्यो गौरवादि नाशुकव्याख्यानेन [illegible] लिकथा।
मिति यत्पृष्टं तत्सोत्तरं [illegible] उक्तं यदस्त्राद् परीक्षितः आरोग्यवेशेन [illegible] कथमिति तस्य जन्म महाश्चर्यमित्यादि
नानसोत्तरे वक्तव्यमाह परीक्षित इति। ११। विलापने स्वर्गे प्रस्थितवांसे स्याम् महाप्रस्थाने श्रीकृष्णकथानामुदयो यथा भवे।

मूलम्। आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे। कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिः। १०। हरेर्गुणा-
क्षिप्तमतिर्भगवान् बादरायणिः। अध्यगान्महदाख्यानं नित्यं विष्णुजनप्रियः। ११। परीक्षितोऽथ राजर्षेर्जन्मकर्म-
विलापनं। संस्थां च पाण्डुपुत्राणां वक्ष्ये कृष्णकथोदयं। १२। यदा मृधे कौरवसृञ्जयानां वीरेष्वथो वीरगतिं गते-
षु। वृकोदराविद्धगदाभिमर्शभग्नोरुदण्डे धृतराष्ट्रपुत्रे। १३। भर्तुः प्रियं द्रौणिरिति स्म पश्यन् कृष्णासुतानां
स्वपतां शिरांसि। उपाहरद्विप्रियमेव तस्य जुगुप्सितं कर्म विगर्हयन्ति। १४।॥

तत्र परीक्षितो जन्मादिवृत्तान्तमुक्त्वा [illegible] इति चक्रं कथां प्रस्तौति यदे-
त्यादि। १२। यदा द्रौणिरस्त्रमुमोच [illegible] रत्नं दातुमसमर्थो [illegible] चसां व्यपत्।
किरीटमाली अर्जुनस्त्राहेति तृतीयेनान्वयः। किमिति वा अस्य शिरांसि आनीतवानित्यपेक्षायामाह। मृधे युद्धे इत्यादि
उवृत्तिः कौरवाणां तत्पाण्डवसृञ्जयानां च धृष्टद्युम्नः पाण्डवानां सेनापतिरिति सृञ्जयानामित्युक्तेः। वीरगतिं स्वर्गगतिं प्राप्ते-
ष्वथ वृकोदरेण आविद्धा भ्रामिता या गदा तया अभिमर्शस्ताडनं तेन भग्नः ऊरुदण्डो यस्य तथाभूते धृतराष्ट्रपुत्रे दुर्योधने
सति। १३। भर्तुर्दुर्योधनस्य प्रियं भवतीति पश्यन् मन्यमानः। इति पश्यन् तस्य तद्विप्रियमेवेति वाक्यानि विप्रियत्वे हेतुः

ऋपि

२ध्मी सात्वैक श्रात

प्रमथकर्शनेन शत्वकरेनिवर्तकमिमर्यः तनस्तद्गतेजउत्सृज्य शक्रदं ब्रह्मास्तुतेजसैवअहिंचानत्व नतस्तृत्कैचासंतद्य । संहृत्यस्त्वयमेवयात्मेन यतस्त्वमस्तौसि २८ परशात्रस्त्रं एव वीसाः नौशूद्रनौतिनयाफल्गुनोर्जिनः आयुःस्पृशाया । म्यतेश्रीकृष्णपरिक्रम्यसदुर्लिनगीकृत्य वास्यायनु मासैनिवृत्तयित २९ ततस्तौभयोर्ब्रह्मास्त्रयोः तेजसीप्रभैः संहृते सर्वे तेपरस्परमिलितावनुत्थाते अवर्धमानेकिंकत्वायावासुधियोग्यमतविदेचाहमथयथाप्रन्नयसमयेसंकर्षणमुखताग्निरूप विस्थितः प्रकेणसंहत्यवर्धतेनहृत ३० नयोर्देशाधर्जनयालनदह्यमानाः प्रजाः प्रलयाग्निमसमेनिरे ३१ लोकानांच

नदृस्यात्यंतमेकिंचिदस्त्रं प्रमथकर्शनम् अहास्ततेजउसहमस्त्रो सस्तेजसा २९ ततः फाल्गुनभगवतः प्रोक्तं फल्गुनः परवीरहा स्पृष्ट्वापः तंपरिक्रम्य ब्राह्मं ब्राह्मायसंदधे ३० संहत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसीशरसंहते आवृत्य वेध्रसीखंचववृधातेर्कवह्निवत् ३१ दृष्ट्वास्त्रतेजस्तुनयोस्त्रीन्लोकान्प्रदहन्महत् दह्यमानाः प्रजाः सर्वाः संवर्त कममंसत ३३ प्रजोपसूर्गं संलक्ष्य लोकव्यतिकरं चतं मतिंचवासुदेवस्यसंजहारार्जुनोद्वयं ३२ ततआसा द्यतरसादारुणंगौतमीसुतं बबंधामर्षताम्राक्षः पशुंरसनयायथा ३३ शिबिरायनिनीषंतं रज्ज्वाबद्ध्वारिपुंब लात् प्राहार्जुनंप्रकुपितोभगवानंबुजेक्षणः ३४ मैनंपार्थार्हसित्रातुं ब्रह्मबंधुमिमंजहि योसावनागसः सु प्तानवधीन्निशिबालकान् ३५ मत्तंप्रमत्तमुन्मत्तंसुप्तंबालंस्त्रियंजडं प्रपन्नंविरथंभीतंनरिपुंहंतिधर्मवित् ३६

मर्यंव्यतिकरं विनाशमिमर्थः वासुदेवस्यमतिंचानुत्वब्रह्मास्त्रद्वयमुपसंहृतवान् ३२ गौतमंद्रोणाचार्यंगौतमीकृ पीतस्याः सुतमश्वत्थामानं कोपेनताम्रेलोहिते अक्षिणीयस्य सः निष्पन्नेहस्तोनः पशुमपशुपोतितमस्यवंधनंधर्मदृष्ट्याहेतः यथा सिकः पशुमितिदृष्टांतदाहृतमानयामत्स्याशंकयाहिनस्यापिप्रजनिसपधर्ममितिस्थापनाय श्रीकृष्णवाक्यंतदाहमैनमितिर्थः ३४ शिबिरायपराजनिवृत्तायनेतुमिच्छं तं प्रकुपितइति ३४ अनागसोनिरपराधान् इयोरपिमत्तप्रमत्तयोवालस्यचवधोनयो र्मर्यादार्थंर्त्तधर्मनिमत्तमिति ३५ मत्तेमयादिनाप्रमत्तंवहितंउन्मत्तंग्रहवाधादिनाजडंमतयं प्रपन्नंशरणागतं ।

प्रशशंसात्मसिद्धिं च प्रपलायनमेव रतक मतिनतस्यापि कुंचितमातिष्ठिपाद । श्रीतातासिनेत्य स्वतंत्रमपि शिरो संप्रयासं द्वि आत्मजं रूपदीर्घं दर्शितमाह ॥ १५ ॥ तद्वृद्धात्मसमादिनः कृतध्यानेऽपसेहाग्न्यमजानतो पिसंपुनेहिनः प्राणाक इति ॥ १६ ॥ ततो स्वाभर्व्यतोऽदिगुप्रकटीभूतं तेजोऽपि प्रेरततः श्रावानात्मसमभिप्रेत्य ब्रह्मसूनं विसार्पितं प्रथमे स्तोति ॥ १७ ॥ संस्तुते हि तादृश्या नामेत्य तस्य प्रथमः अपवर्तितो विलीनाशकः स्वर्षिः ॥ १८ ॥ यतः त्वमीश्वरः साक्षात्कृतोऽसि ततः प्रकृतेः परः पुरुषः तत्कुतो यत आयः का वा कारणं तत्प्रविकारितामाह । मायां व्युदस्याभिभूय केवलं स्वरूपे आत्मन्येवस्थित इति । विपरीतानामपि स्वमेवं मा

यदाशरणमात्मानमैक्षत श्रान्तवाजिनं । अस्त्रं ब्रह्मशिरो मेने आत्मत्राणं द्विजात्मजः ॥ १८ ॥ अथोपस्पृश्य सलिलं सन्दधे तत्समाहितः अजानन्नपि संहारं प्राणकृच्छ्र उपस्थिते ॥ २० ॥ ततः प्रादुष्कृतं तेजः प्रचण्डं सर्वतो दिशं प्राणापदमभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरुवाच ह ॥ २१ ॥ अर्जुन उ० कृष्ण कृष्ण महाबाहो भक्तानामभयंकर त्वमेको दह्यमानानामपवर्गोऽसि संसृतेः ॥ २२ ॥ त्वमाद्यः पुरुषः साक्षादीश्वरः प्रकृतेः परः मायां व्युदस्य चिच्छक्त्या कैवल्ये स्थित आत्मनि ॥ २३ ॥ स एव जीवलोकस्य मायामोहितचेतसः विधत्से स्वेन वीर्येण श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥ २४ ॥ तथायं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया स्वानां चानन्यभावानामनुध्यानाय चासकृत् ॥ २५ ॥ किमिदं स्वित्कुतो वेति देवदेव न वेद्म्यहं सर्वतोमुखमायाति तेजः परमदारुणम् ॥ २६ ॥ श्रीभगवानुवाच वेत्थेदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्ममस्त्रं प्रदर्शितं नैवासौ वेद संहारं प्राणबाध उपस्थिते ॥ २७ ॥

इत्यर्थः ॥ २३ ॥ य एवं मायामभिभूय स्थितः स एव मायाभिभूतस्य जनस्य धर्मादिफलमुपास्तिः सन् विधत्से वीर्येण प्रभावेन तथा चावतारोऽपि तत्स्वरूपपक्षपातेन लीलया हेतुरित्याह तथेति ॥ २४ ॥ किं भूभारहरणमेव केवलं न भवति तथा स्वानां ज्ञातीनां भक्तानामनुध्यानायेति ध्यानस्य भावानां भक्तानां चेत्यत्र प्रसक्तं विस्तारयति ॥ २५ ॥ किमात्मकं इदं कुतो वा याति इति विज्ञापितः ॥ २६ ॥ इदं द्रोणपुत्रस्य ब्रह्मास्त्रं तेन च प्राणबाधे प्रदर्शितं केवलं न तु तस्योपसंहारं वेद इत्यर्थः । यतो सौ उपसंहारं न वेद एतत् त्वं वेद जानासि ॥ २७ ॥

श्री॰ भाग॰ टी॰ ३८

परिभवतः अदर्शने यदन्यमस्माज्जयपदवतिनदाना प्राप्तिवान्यागतेनासह यावयद्भिः सहिताः पाण्डवाः नामकेवयेनके। पिमेतिनक्कारमर्थः कृष्णोकान्तामीतितश्रीक्रमादपिमियथानकिंचिग्रामसूर्यचनद्दत् ३८ किंचयदेदानीं इयमस्मा लाभूमिः स्वरसाधारणोर्वज्ञोऽङ्कुशादिभिर्लक्षणैर्विलक्षितैः विहिते त्वदर्देवकितासतीभातितजतदाल्पधिर्निर्गतेसतिन। शोभिष्यते ३९ श्रवित्तइमेजनपदाः स्वृद्धाः सुसमृद्धाः सन्तः नामनेपाण्डवानाम ऊशल्लमगमनेयादृक्षानाश्रियम यतोप्योऽकले विशेसतीतेषुलेहनिहृतिप्रार्थयतेशरच्छ्रयेति ४० विधिणो मार्दसंवोधनानिसेहकेदेसामर्थ्यार्थाय

केवयंनाम तथाभ्यं यद्भिस्त्वद्रूपाण्डवाः भवतोदर्शनेयद्दिङ्वीक्षणामिवेशितः ३८ नेयंशोभिष्यते भूमि र्यदेदानीं गदाधर त्वत्पदैरङ्किताभातिस्वलक्षणविलक्षितैः ३९ इमेजनपदाः स्वृद्धाः सुपक्वौषधिवीरुधः वनाद्रिनद्युदन्वन्तो ह्येधन्ते तव वीक्षितैः ४० अथविश्वेश विश्वात्मन्विश्वमूर्ते स्वकेषु मे स्नेहपाशमिमंछिन्धि दृढं पाण्डुषु वृष्णिषु ४१ त्वयिमेनन्यविषयामतिर्मधुपतेसकृत् रतिमुद्वहतादद्धागङ्गेवौघमुदन्वति ४२ श्रीकृष्णकृष्णसख वृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते ४३ सूतः पृथयेत्थं कलपदैः परिणूताखिलोदयः मन्दं जहास वैकुण्ठो

मोहयन्निवमायया ४४॥

नायरूढंसेते ततः किमतआहत्व यीति ४१ अनन्यविषयामतीसमतिरतिसुद्धहता द वक्तिरूपश्रीविश्वेतोस्मिपर्थः गोगोपदेशपात्रं गंगायथातिवंधनगणायति एवमविमतिविचात्राकार्यादितिभावः ४ वस..... भवर्धाइन प्राप्तमति ४२ हे कृष्ण नेनमः उपकारानजस्य रत्नीक्तक्तपामीवोधयति कृष्णसखा ऋजैभ्यः साले ह्रसीनामरषभश्रेष्ठ अवनेभुवोद्युतिधराजन्यावंशास्तेषांशमनदहनानपवर्गवीर्यासीनाप्रभावगोविंदप्राप्तकाम भेतुद्विजसुरसातामार्तिहरोवतारोयस्येति ४३ कलाभिमधुराभिपदानियेषुतैर्वाक्यैः पविणुताखिलोमहिमाउदयः यस्यसः सअनन्ताविमसानविग्रहेतिवमोध्यदीर्घं लेदा गुरोयेनमदीयतत् नस्मा हासमस्वमाया तथाच वस्य तिहा

अतएव कुसमान्यो [illegible] अन्यादिव कथावर्णयिनी [illegible] विदितिवत्तर्थः ॥ प्राणप्रसन्नस्य [illegible] पृथिव्यस्य कीर्ति येय दोरेव कीर्तयुक्तिका ॥ मलयस्य कीर्तयेय या चंदनमिति [illegible] तथा ॥ १९ ॥ वसदेवस्य भार्या [illegible] भगवान ॥ प्रव त्वमिति [illegible] प्रथमस्य [illegible] त्वार्य [illegible] पाठः [illegible] विनः [illegible] ॥ [illegible] यतनोदेश [illegible] ततः [illegible] ॥ अस्य

केचिदाहुर [illegible] स्य कीर्तये ॥ १ ॥ [illegible] मलयस्येव चंदनम् ॥ १९ ॥ अपि देवसदे [illegible] वक्तव्यो [illegible] ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible] सीटे [illegible] वार्यितः ॥ २२ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible] ॥ २४ ॥ [illegible] जीविनः [illegible] ॥ २० ॥ ॥

[illegible] फलमाह ॥ [illegible] नीति ॥ २५ ॥ नेदेति [illegible] कीर्त्य [illegible] यदि [illegible] यस्मिन [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] दिव [illegible] नेति [illegible]

तेषां राजन्यानां [illegible] परिवारस्य [illegible] नार्पितं [illegible] कालं कार्तं प्रदद्दृति ॥४८॥ धर्मात्मा [illegible] वचः ॥ सः षट् [illegible] ॥ तस्य [illegible] भीमं दन्यपेतं [illegible] सामिमा [illegible] ॥२॥ सः क [illegible] तस्या [illegible] लोक [illegible] ॥ महतः [illegible] ॥ [illegible] वचः हे द्विजाः [illegible] मोदितवान् ॥४९॥ न क्रत्वा [illegible] ॥ नः सात्वकिः ॥५०॥ [illegible] नरकपातप्रसंगात् न दाहन भर्वदिति [illegible]

[illegible] राजन्य [illegible] वार्तिनम् ॥५०॥ सतः धर्मात्मा [illegible] ॥ निर्वर्त्य [illegible] राज्याः प्रत्यनेदद्द [illegible] ॥५१॥ न ज्ञातः सहदेव [illegible] ॥ भगवान् [illegible] ॥५१॥ [illegible] भीमः [illegible] नभर्तुर्नीत [illegible] ॥ [illegible] ॥५२॥ [illegible] ॥ [illegible] भयसा [illegible] ॥५३॥ [illegible] ॥ [illegible] महामेव च ॥५४॥ सतः [illegible] अर्जुनः सह ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥५५॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥५६॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥५७॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥५८॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥५९॥ [illegible] ॥

तद्दयोदंडरूपः [illegible] प्रकुमार्थः [illegible] हिनाशेषान्सकुमानयोयाति तथावसवेति [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible]

[illegible] ॥ २० ॥ प्रतिज्ञां तं च [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ४८ ॥ [illegible] ॥ ॥ ॥

त तदानीमेव ऽपीउवं त प्रहर्ता

अभिद्रवतीति अभिद्रवन्मा त्पातितः समायातीत्यर्थः शरस्तप्तायसः प्रतिकर्तव्यमाह काममिति कामं यथेष्टं मां दहतु मे गर्भो मा निपात्यताम् १० स एवास्त्रो ब्राह्मास्त्रः पराभवेनाति कुपितस्य द्रोणेः पाण्डवशून्यमिदं विश्वं कर्तुं ब्रह्मास्त्रम् अयुक्त ११ अत एव ... तदानीमेव ... १२ तं ... ब्रह्मास्त्रं नैवान्य विषयात्मनां ... १३ वैराट्याः ... गर्भमावृतवान् ... यमीयो ... पाण्डवानामपि ... वंशजन्वादेव

अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो । कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो निपात्यताम् ॥ १० ॥ सूत उवाच । उपधार्य वचस्तस्या भगवान्भक्तवत्सलः । अपाण्डवमिदं कर्तुं द्रौणेरस्त्रमबुध्यत ॥ ११ ॥ तर्ह्येवाथ मुनिश्रेष्ठ पाण्डवाः पञ्च सायकान् । आत्मनोऽभिमुखान्दीप्तानालक्ष्यास्त्राण्युपाददुः ॥ १२ ॥ व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषामनन्यविषयात्मनाम् । सुदर्शनेन स्वास्त्रेण स्वानां रक्षां व्यधाद्विभुः ॥ १३ ॥ अन्तःस्थः सर्वभूतानामात्मा योगेश्वरो हरिः । स्वमाययावृणोद्गर्भं वैराट्याः कुरुतन्तवे ॥ १४ ॥ यद्यप्यस्त्रं ब्रह्मशिरस्त्वमोघं चाप्रतिक्रियम् । वैष्णवं तेज आसाद्य समशाम्यद्भृगूद्वह ॥ १५ ॥ मा मंस्था ह्येतदाश्चर्यं सर्वाश्चर्यमयेऽच्युते । य इदं मायया देव्या सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ १६ ॥ ब्रह्मतेजोविनिर्मुक्तैरात्मजैः सह कृष्णया । प्रयाणाभिमुखं कृष्णमिदमाह पृथा सती ॥ १७ ॥ कुन्त्युवाच । नमस्ये पुरुषं त्वाद्यमीश्वरं प्रकृतेः परम् । अलक्ष्यं सर्वभूतानामन्तर्बहिरवस्थितम् ॥ १८ ॥ मायाजवनिकाच्छन्नमज्ञाधोक्षजमव्ययम् । न लक्ष्यसे मूढदृशा नटो नाट्यधरो यथा ॥

किं बहुना अमोघं अप्रतिक्रियं च समशाम्यत् शान्तमासीत् १५ एतदस्त्रशमनं आश्चर्यं मा मंस्थाः मा मन्यस्व १६ ... आद्यं पुरुषं ... प्रकृतेः परं तत्त्वतः ईश्वरं ... १७ ... मायैव ... केवलं नमस्यामि ... अलक्ष्यं ... ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति कथ अधः

वधनमिति ५७ टी

निर्हरणोदादायिनयनं ५८ इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमे कुंतिताहोणोरस्त्राद्रक्षा परीक्षितं प्रीहरे ... तिः कृष्णा राज्ञः शोकसुकोर्तिनेः तेषां द्वाः सपरेतानामित्यादेः ... स्त्रियः पुरस्कृ त्य प्रगतः कृत्वा ... विधानात १ ते निनीयेत्यादेः हरिपादाब्जरजोभिः पूतायाः सरितः गंगायाः जले पुनः गृहीत्वा ... तिष्ठते २ कुरुपतिं युधिष्ठिरं सानुजं भीमादिभिः सहितं ३ मुनिभिः सहितः ४ किंतवैर्धू

अथ ते संपरेतानां स्वानामुदकमिच्छताम्। दातुं सकृष्णा गंगायां पुरस्कृत्य ययुः स्त्रियः १ ते निनीयोदकं सर्वे विलप्य च भृशं पुनः। आप्लुता हरिपादाब्जरजःपूतसरिज्जले २ तत्रासीनं कुरुपतिं धृतराष्ट्रं सहानुजम्। गांधारीं पुत्रशोकार्तां पृथां कृष्णां च माधवः ३ सांत्वयामास मुनिभिर्हतबंधूञ्छुचार्पितान्। भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्नप्रतिक्रियाम् ४ साधयित्वाजातशत्रोः स्वं राज्यं कितवैर्हृतम्। घातयित्वासतो राज्ञः कचस्पर्शक्षतायुषः ५ याजयित्वाश्वमेधैस्तं त्रिभिरुत्तमकल्पकैः। तद्यशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत् ६ आमंत्र्य पांडुपुत्रांश्च शैनेयोद्धवसंयुतः। द्वैपायनादिभिर्विप्रैः पूजितैः प्रतिपूजितः ७ गंतुं कृतमतिर्ब्रह्मन्द्वारकां रथमास्थितः। उपलेभेऽभिधावंतीमुत्तरां भयविह्वलाम् ८ पाहि पाहि महायोगिन्देवदेव जगत्पते। नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परम् ९ ॥

र्तैर्द्यूतमात्रिभिर्दैर्यपाशक ... ४ ... चक्रस्पर्शादिभिः ... ५ या जयित्वा ... ६ शैनेयः सात्यकिः तेन उद्धवेन च संयुतः ... ७ उत्तरां परीक्षितो मातरं ... ८ ... हीति द्वाभ्याम् ... भवंति तत्र ... ९ ॥ राम ॥

जन्मसत्कुले जन्मादिभिरेधमानो मदो यस्य सः अभिधातुं नामग्रहणेऽपि नार्हति यतोऽकिंचनानां गोचरं विषयभूतं प्रत्यक्षं तन्मनो
रथमहरणाय प्रणमतीति नमसीति २६ अकिंचना भक्ता एव वित्तं सर्वस्वं यस्य तस्मै ततः किं निवृत्ता गुणवृत्तयो धर्मार्थकामा विषया यस्मात्
तत्र हेतुः आत्मारामाय। ननु ततः शान्ताय रागादिरहिताय किं च कैवल्यपतये कैवल्यदातृसमर्थाय २७ ननु देवकीपुत्रेण
कथमेवं स्तोषि न जाने मन्ये त्वामिति। मन्ये त्वां कालेन त्वं देवकीपुत्रेण तत्त्वेन वर्तिशानं नियंतारं अनादिनिधनं आद्यन्तशून्यं वि
भुं सर्वव्यापकं भवति तथा सर्वत्र चरन्तं ननु पार्थसारथेः कथमसमत्वं यतः त्वन्निमित्तं भूतानां मिथः कलिः ...

जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिरेधमानमदः पुमान्। नैवार्हत्यभिधातुं वै त्वामकिंचनगोचरम्॥ २६ ॥ नमोऽकिंचनवित्ताय नि
वृत्तगुणवृत्तये। आत्मारामाय शान्ताय कैवल्यपतये नमः॥ २७ ॥ मन्ये त्वां कालमीशानमनादिनिधनं विभुम्। समं
चरन्तं सर्वत्र भूतानां यन्मिथः कलिः॥ २८ ॥ न वेद कश्चिद्भगवंश्चिकीर्षितं तवेहमानस्य नृणां विडम्बनम्। न यस्य
कश्चिद्दयितोऽस्ति कर्हिचिद्द्वेष्यश्च यस्मिन्विषमा मतिर्नृणाम्॥ २९ ॥ जन्म कर्म च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः।
तिर्यङ्नृषिषु यादःसु तदत्यन्तविडम्बनम्॥ ३० ॥ गोप्याददे त्वयि कृतागसि दाम तावद्या ते दशाश्रुकलिलाञ्जनसंभ्रमा
क्षम्। वक्त्रं निनीय भयभावनया स्थितस्य सा मां विमोहयति भीरपि यद्बिभेति॥ ३१ ॥ ॥ ॥ ॥

यः कलिः कलहो भवति। अतस्त्वतः न त्वयि वैषम्यं न तु निग्रहानुग्रहरूपं अपि ... नन्वानन्दनचेदेति २८
तत्राविडम्बनमनुकरणं मानुषकर्मतः यस्मिन् विषमा मतिः नृणां ... निग्रहरूपा भवति २९ अजस्य जन्म अ
कर्तुः कर्मेति ... पुनर्मनुष्यादि ... विडम्बनमनुकरणं ... ३० गोपी यशोदा
त्वयि कृतागसि ... तावद्दाम तावत्कालमेव या ते दशा ... सा माम्
मोहयति किंभूतम् ... कलिलया मिश्रं ...
यस्य ... भीरपि स्वयं बिभेति ...

किंच परमहंसानामात्मविवेकिनां ततो मुनीनां मननशीलानामपि ततः अमलात्मनां निवृत्तरागादीनामपि तत्त्वतो न निजस्य हि स्त्रीनत्स्वरूपे । यतो भक्तियोगविधानार्थं त्वं यद्यपि पश्येम यदा परमहंसानामपि भक्तियोगविधानार्थं त्वामात्मा राम सम्यक्चिन्तनिजगुणैः कृत्वा भक्तियोगं कारयितुमवतीर्णोसि अर्थः ॥ २० ॥ ज्ञानमकौशलात् तत्त्वतः केवलं नमस्करोति । कृष्णायेति द्वाभ्यां ॥ २१ ॥ पंकजं नाभौ यस्य पंकजनाभाय पंकजमाला यस्य पंकजनेत्रे यस्य पंकजमंघ्री यस्य तस्मै तेभ्यो नमस्कारः समुच्चयः । अधुना पूर्वमात्मनोऽपि सम्यगनुग्रहं वर्णयति । तथा हि हृषीकेशेत्यादि देवकी केवलं रुद्धा नयापि विमोचिता । अतो हं च न ततोऽधिकेति न विचित्रं तद्वत्सलत्वं ममैवेति विचित्रं प्रदर्शयति सीति वि

तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनां । भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येमहि स्त्रियः ॥ २० ॥ कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनंदनाय च । नंदगोपकुमाराय गोविंदाय नमो नमः ॥ २१ ॥ नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने । नमः पंकजनेत्राय नमस्ते पंकजांघ्रये ॥ २२ ॥ यथा हृषीकेश खलेन देवकी कंसेन रुद्धातिचिरं शुचार्पिता । विमोचिताहं च सहात्मजा विभो त्वयैव नाथेन मुहुर्विपद्गणात् ॥ २३ ॥ विषान्महाग्नेः पुरुषाददर्शनादसत्सभाया वनवासकृच्छ्रतः । मृधे मृधेनेकमहारथास्त्रतो द्रौण्यस्त्रतश्चास्म हरेभिरक्षिताः ॥ २४ ॥ विपदः संतु नः शश्वत्तत्र तत्र जगद्गुरो । भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम् ॥ २५ ॥

देवक्यास्तावत्सा देवसकृद्विमोचिता तथाच ममापि । पिता च मृता इति च तस्याः पुत्रा अपि तन्निमित्तं वा तस्याः न समेति न किंतु त्वत्पर्वतसाक्षात् अहं तु विपद्गणात् रक्षिता । पुत्रैश्च सह अजातयैव मायेति विपद्गणमेव दर्शयति ॥ २३ ॥ विषात् भीमस्य विषभक्षणोदकात् महाग्नेर्जतुगृहदाहात् पुरुषादो हिडिम्बादयो हि राक्षसाः तेषां दर्शनात् असत्सभायां द्यूतसभायां वनवासे कृच्छ्रात् मृधे मृधे प्रतिरक्षिता ॥ २४ ॥ एतत्यास्तिविपत्सु कीदृशं दर्शनं नास्ति पुनरपि भवद्दर्शनस्य हेतु तत्र श्रवणापुनर्भवमोक्षदर्शयतीति अयमात् । ननु संपत्स्वेव परमेश्वरदर्शनं युक्तं तस्य उचितत्वात् नतु विपदः प्रार्थ्य

पुत्रं सत्वधीभवतु नायमधर्मः सोऽयं तु मयाहतानां बंधुवधात्स्त्रीणां यो द्रोहो द्रोहो नृदितोत्थितः तेषामपोहितुं अयाकर्तुं कल्पः समर्थो नाहं गृहमेधीयैः गृहस्थाश्रमविहितैः न तु चसर्वं यात्मानं तवति त्रसदंता च याश्वमेधेन यज्ञेन यदुत्ते न मेवं वेद तिष्ठते पापसक्षमेधेन न उपदिष्टया शंका कुविक विकं भितमेव हेतव्यात्स प्रशमनं गीतियथोति ५१ यथा पंकेनपंकाभानमस्त्यतेयथा वा सुरान्तेपंकेन मप्रशांत्यं वसुरासत्कृता नमत्वं तेन यथैव भूतहत्यामेकां प्रमादतो ज्ञानतो बुद्धि शर्वहिंसाश

स्त्रीणां मद्धतबंधूनां द्रोहो योसाविहोत्थितः कर्मभिर्गृहमेधीयैर्नाहं कल्पो व्यपोहितुं ५१ यथा पंकेन पंकांभः सुरया वा सुराकृतं भूतहत्यां तथैवैकां न यज्ञैर्मार्ष्टुमर्हति ५२ इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे कुंतीस्तुतिर्युधिष्ठिरानुतापो नामाष्टमोऽध्यायः ८ सूत उवाच इति भीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविवित्सया ततो विनशनं प्रागाद्यत्र देवव्रतोऽपतत् १ तदा ते भ्रातरः सर्वे सदश्वैः स्वर्णभूषितैः अन्वगच्छन्रथैर्विप्रा व्यासधौम्यादयस्तदा २ भगवानपि विप्रर्षे रथेन सधनंजयः स तैर्व्यरोचत नृपः कुवेर इव गुह्यकैः ३ दृष्ट्वा निपतितं भूमौ दिवश्च्युतमिवामरं प्रणेमुः पांडवा भीष्मं सानुगाः सह चक्रिणा ४ तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षयश्च सत्तम राजर्षयश्च तत्रासन्द्रष्टुं भरतपुंगवं ५ पर्वतो नारदो धौम्यो भगवान्बादरायणः बृहदश्वो भरद्वाजः सशिष्यो रेणुकासुतः वसिष्ठ इंद्रप्रमदस्त्रितो गृत्समदोऽसितः कक्षीवान्गौतमोऽत्रिश्च कौशिकोऽथ सुदर्शनः ७ अन्ये च मुनयो ब्रह्मन्ब्रह्मरातादयोऽमलाः शिष्यैरुपेता आजग्मुः कश्यपांगिरसादयः ८ तान्समेतान्महाभागानुपलभ्य वसूत्तमः पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित् ९

ये यज्ञैर्मार्ष्टुं शोधयितुं नार्हतीति ॥ ५२ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमे ऽष्टमः ॥ ८ ॥ युधिष्ठिराय भीष्मेण सर्वधर्मनिरूपणं। कृष्णस्तुतिश्च तत्रोक्ता नवमेन सुवर्ण्यते ॥ यद्यपि श्रीकृष्णेन तस्य विवेको वर्धितः तथापि ... इति सर्वेषां धर्माणां विवित्सया विनशनं कुरुक्षेत्रं यत्र देवव्रतो भीष्मः ॥ १ ॥ सदश्वैः ... ॥ २ ॥ ... ॥ ३ ॥ ... ॥ ४ ॥ ... रेणुकासुतः परशुरामः ॥ ६ ॥ कौशिको विश्वामित्रः ॥ ७ ॥ ब्रह्मरातः शुकः ... अंगिरसो ...

त्वयिमन्मविषयासतितिप[illegible]र्थितेनहाहमिसँगीकृतमन[illegible]स्थाना[illegible]ससाधयञ्ज्ञीतंरथ्यांमासमभद्राप्रमुखाः
स्त्रियउपामेमुखाजन्तप्रस्तुरयास्या[illegible]श्रेमात्रेवकेचिन्कालेमिवसनेतिसंज्ञार्थानिवारितः अथभीमानियोमहो
न्सर्वचमेउपाज्ञानकम्पास्तोमि ५५ व्यासाये:प्रतिनोधितोपिप्रचायमः सेनाप्रजनविवेकेनप्रापकनतईवोवे[illegible]यात्तास्व
भक्तीभावियाम[illegible]वायस्ता सह[illegible]तयेवेगांतथनम्लनायश्रवाथनीयइतिईस्वराभिप्रायः कार्यद्रस्वविज्ञापकः
नमचानुदिसिमर्थः श्रीकृत्तेनापिइतिहासे:अवोधितोनाथुप्यन नत्रहनुःअर्जुनकर्मणाययाऊरुयोऽत्वमयानार्पय ना
पियपोचितमेवबद्ध[illegible]विदिमेवइ[illegible]कमवानएवमथोर्थिबोधयत्रवाथमेवबद्ध[illegible]चकारहत्यर्थः अथोयमेवप्रमुचयतिय
ङिः ५८ आकृतेनाविवेकम्यातेनात्मनाविज्ञेनेदेविधाः ५० पास्कार्यस्समालोयाहारसोदेहस्यार्थमेमयाभा[illegible]कलिया

तडागमिश्रपामेमन्प्रविपणजसाहयम स्त्रियप्रस्प्रपंचास्प्रन्नेमापाराजानिवारिताः ५८ व्यासोपेगीस्नेरहा
शेःकृतेनाप्रनकामीया श्रवोधेतापीतिहासेनाप्रयतप्रवार्दिताः ५० आस्मराजाःधर्मसंतत्सिनयेमहदा
नयम प्राकृतेनात्मनाविप्राःस्नेहमोहवशंगताः ५० अहोमेपचपमात्सातहदिहदउरामानः फक्वस्येव
देहस्यवद्धामसोहिणीहताः ५८ ब्राम्हहिज्ञसुहृन्मित्रपितृमातृगुरुद्रहः नमेस्यानिरयान्मोक्षोह्या
बिवर्षशतायुतैः ५८ नैनोराज्ञःप्रजाभर्तुर्धर्मयुद्धेवधोद्विषां इतिमेमनतुबोधायकल्पतेशासनंवचः ५०

हताः अतोहिंसीअमाणीग्रीवासेनोकमतोहिंसीप्रसंरव्यानावरव्यानोद्विजसत्तमाः संख्याभागानमतेःसहस्राणेप
कविंशतिःपातानुपत्तिचेवाष्ट्रोनवाभूयप्रसमीतिः नजानचप्रसंख्यानमेनावद्धिप्रकीर्तितं सेर्यशतसहस्राणिसहस्रा
णिनवैवच नयातनमपिर्यवाशक्तानिवीराचेवहि पंचषष्टिसहस्राणितयाध्यानां[illegible]ानिवदशेमदीनामङ्घारःसे
व्यानत्ववेदोजनाः एनामतोहिंसीप्रादुर्भावन्दिहसंक्षयेति ५८ सुहृदःसर्वधितःसिवारितासपदःपितरःपितृत्या
ऽसमयुप्तासनापुइन्नदीयरतिचेनज्ञाहृन्मानाहइति ५० द्विधाकथएनःपापकसुवर्तीतियतप्रासमक्तित्ताइपवेवः कृते
नकल्पतेबोधाय नहचःप्रजाभर्तिर्वनद्धयोऽजातः अथभावःसप्रजाममतोचधसम्केउर्योयेनतप्रज्ञायापाल्य

मार्यायाभक्षराजःसोमेनहत्वत्याम्[illegible]दृसिमिति ९
नाथ

षि

श्री भाग० टी० २८

एवमेवं भगवान्सर्वेश्वरः ॥ ... यतस्साक्षात् पुमान्नतस्सर्वतो नारायणः साक्षात् तदपपादयति एष इति १८ अनुभा वं प्रभावं १९ तस्यज्ञानाद्यमेवमन्यसेवमन्यसे मातुलेयं देवकीसुतं प्रियं प्रीतिविषयं मित्रं प्रीतिकर्तारं सुहृत्तमं निरुपका रानपेक्षोपकारकं च सौहृदादित्यस्मात् सारथिं अकरोः कृतवानसि सचिवं मन्त्रिणं च नन्वीश्वरश्चेत्कथमेवं सेवाप यादोषप्रहतः तत्राह सर्वेति २० तत्कृतं नीचोच्चकर्मकृतं मम यो ग्यमयोग्यमिति मतेर्वैषम्यं कदाचिदपि नास्ति कुतः निरव द्यस्य रागादिदोषरहितं तत्कृतं मनरहं कृतेः तत्कृतं अद्वयस्य तदपि कुतः समदृशः तत्रापि हेतुः सर्वात्मनः यद्येवं तर्हि ते

एष वै भगवान्साक्षादाद्यो नारायणः पुमान् मोहयन्मायया लोकं गूढश्चरति वृष्णिषु १८ अस्यानुभावं भ गवान्वेद गुह्यतमं शिवः देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान्कपिलो नृप १९ यं मन्यसे मातुलेयं प्रियं मित्रं सुहृत्तमं मम अकरोः सचिवं दूतं सौहृदादथ सारथिं २० सर्वात्मनः समदृशो ह्यद्वयस्यानहंकृतेः तत्कृतं मति वैषम्यं निरवद्यस्य न क्वचित् २१ तथाप्येकान्तभक्तेषु पश्य भूपानुकम्पितं यन्मेऽसूंस्त्यजतः साक्षात्कृष्णो दर्शनमागतः भक्त्यावेश्य मनो यस्मिन्वाचा यन्नाम कीर्तयन् त्यजन्कलेवरं योगी मुच्यते कामकर्मभिः २३ स देवदेवो भगवान्प्रतीक्षतां कलेवरं यावदिदं हिनोम्यहं प्रसन्नहासारुणलोचनोल्लसन्मुखाम्बुजो ध्यानप थश्चतुर्भुजः २४ ॥ अनुकम्पा

हेतुमस्राव २१ तथापि समत्वेपि दृश्यं भक्तकम्पितं यतो मे प्राणांस्त्यजतः साक्षात्कृष्णमेकत्तिदिदादिह्पेण इदा नीं दूरमागपथे न तत्रापि कृष्णमाव स्थाने प्रार्थयते भक्त्यावेश्य २२ यावदिति विलंबे चोतयति अहं हिनोमि सज्जामीति स्वातन्त्र्यं दर्शितं नालं तन्नं ज्ञानं प्रसन्नहासेनारुणाभ्यां लोचनाभ्यां चोल्लसत्सुन्दरं मुखाम्बुजं यस्य ध्यानस्य पंथा विषयः ॥ योगिनः किंत्वनेकं केवलं सोऽग्रतः स्थितः सर्वोऽप्यतीतनामि सर्षः २३ तत्रापि चतुर्भुज एव वैकुण्ठनिवासी भक्तिसंतापः हारीहरिरेव अक्षिगोचरो भवतु यत्किमपि कृष्णनन्ते नो रूपत्वेन द्रष्टुमशक्यत्वात् भक्तानां सेवसे नकभावातिरिक्त न हि किमप्याद्रियामिति भावः २४ ॥ वाम

मो

२८

इति संपत्तेतेषु रत्नप्रासीतेष्व जयाभास. २० अयासीनात्मनीपे विशार्थ प्रयोविनयः प्रसन्ने दृष्टा [illegible] संभातान्य
[illegible] अनुराग्ये सोहास्तु भिरेव भितेन च [illegible] लक्षिता दर्शितिवा. [illegible]
[illegible] देवधर्मविष्णुः क्रिणंयथा भवति. एवजीवितं नार्यथा [illegible] यदेतद्दोकं [illegible] सोऽ
[illegible] चेतत स नो [illegible] २२ किंचसस्थितेस्तेचा [illegible] जायस्या [illegible] विदेमद
[illegible] लोकान्यत्वानित इतीयमेः सह [illegible] सामर्थः काल [illegible] शोकं नाशयति सर्वमितिज्ञाम्बे २३ भवत

[illegible] च तस्य भाव [illegible] जयादीश्वरम इति संप्रजयामास [illegible] २० पंच प्रत्यानुपासीना
[illegible] २१ [illegible] यर्मनंदनाः
[illegible] २२ [illegible] बहन
[illegible] २३ सर्वकालकृते [illegible] सकालो [illegible] लोको [illegible]
[illegible] २४ [illegible] राजा [illegible] देवः [illegible] कृमः नतो [illegible] २५
[illegible] विधिस्मिते तद्विजित्ता [illegible] वयोपि २६ तस्मादिदं देवते
[illegible] तस्मात्तु विहितो [illegible] २७ ॥ ॐ नमो [illegible] नमः ॥

[illegible] यस्य कालस्य वशवर्ती लोकः सकाल [illegible] कालस्त्वमिति २४ श्रीकृष्णः सर्वज्ञो [illegible]
[illegible] रत्नशीलं [illegible] कालोतिक्रामेत इ
[illegible] २५ [illegible] विधिस्मितेविधात [illegible] विधिस्मि [illegible]
[illegible] २६ देवतं श्रीप्रवाधीनेकावस्य [illegible] विहितो [illegible] कर्म [illegible]
[illegible] समर्थ [illegible] प्रजाः पालित्व [illegible] परमेश्वर श्रीकृष्ण एवमाह ०

श्री-
भागु-
री-
२४

स्तत्सत

तस्मिन् यत्र [illegible] नास्तीत्यर्थः तदेव परमैश्वर्यं [illegible] परमानंद [illegible] मेव कौतिकदाचिदिह तैर्विकीडितं प्रकृतिस्वरूपे पुष्टि स्वीकृत वति [illegible] नत्रीकुमारं [illegible] इत्यर्थः विहृतेति [illegible] केयेच्चयति यतः प्रकृतेः भवप्रवाहः [illegible] यत्र भवति २४ [illegible] प्रातःकालीनरवेः [illegible] न एव गीः पवित्रमले निर्मलं [illegible] आदेतेमान [illegible] पार्थस्य रथो [illegible] युधिष्ठिर [illegible] विकीर्णमवाविस्वद्विंडु।

त्रिभुवनकमनं तमालवर्णं रविकरगौरवरांबरं दधाने । वपुरलककुलावृताननाब्जं विजयसखे रतिरस्तु मेन वद्यः २२ युधि [illegible] नजयमवार्यलंकृतास्ये ममनिशितशरैर्विभिद्यमानत्वचि विलसत्कवचेस्तु कृष्ण आत्मा २४ सपदि सखिवचो निशम्य मध्ये निजपरयोर्बलयो रथं निवेश्य स्थितवति परसैनिकायुरक्ष्णा हृतवति पार्थसखे रतिर्ममास्तु २५ ॥ ॐ श्री रामाय रामचंद्राय नमः ॥

किं वसपदीसि

[illegible] तेनभक्तवात्सल्ययोजकेनालोकनमात्रेण [illegible] तस्मिन् श्रीकृष्णे ममात्मा [illegible] रमतामित्यर्थः पुनः किंभूते मदीयैः तीक्ष्णैः शरैः विभिद्यमाना [illegible] विलसत्कवचं यस्य तस्मिन् २४ सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय [illegible] इति संख्युरर्जुनस्य वचो निशम्य [illegible] बलयोः [illegible] पार्थसखे रतिरस्तु [illegible] परस्य [illegible] सैनिकानामायुः [illegible] इति [illegible] किं [illegible] २५ ॥ ॥
राम राम राम राम राम राम

सपत्ना

तत्रानुकंपयावाक्यमात्रकार्यं २५ पुरुषस्वभावेनविहितान्वर्णजातिसाधारणान्धर्मान्गर्णाश्रमासे तिनतीयेनान्वयः यथावर्णं
वर्णधर्मान् यथाश्रमम आश्रमधर्मान् वैराग्यरागाभ्यामुपाधिभ्यांक्रमेणाम्नातेउभयेनिवृत्तिप्रवृत्तिरूपेलक्षणेयेषांतान्पुन
स्तेवविशेषमाहदानेति २६ मोक्षधर्मान्प्राप्तमदादीन् भगवद्धर्मान्हरितोषणानद्वादशपादिनियमं तु पाञ्च समासव्या
सोसंक्षेपविस्तारौताभ्यांयथायोगमुपायोतत्ताभ्यां २७ धर्मादीन्यथाधिकारंप्रतिनियतोपायसहितान् यथायथावत्
नानाख्यानेप्रयेइतिहासाः तेषु यथासतितयावर्णयामास २८ छंदेनकृत्यास्तुर्यस्यसः २९ सहस्रणीःमुख्येसमीप

स तत्र च युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्य शयानं शरपंजरे अपृच्छद्विविधान्धर्मानृषीणां चानुशृण्वताम् २५ पुरुषस्व
भावविहितान्यथावर्णं यथाश्रमम् वैराग्यरागोपाधिभ्यामाम्नातोभयलक्षणान् २६ दानधर्मान्राजधर्मान्मो
क्षधर्मान्विभागशः स्त्रीधर्मान्भगवद्धर्मान्समासव्यासयोगतः २७ धर्मार्थकाममोक्षांश्च सहोपायान्यथा मुने
नानाख्यानेतिहासेषु वर्णयामास तत्त्ववित् २८ धर्मं प्रवदतस्तस्य स कालः प्रत्युपस्थितः यो योगिनः छंद
मृत्योर्वाञ्छितस्तूत्तरायणः २९ तदोपसंहृत्य गिरः सहस्रणीर्विमुक्तसंगं मन आदिपूरुषे कृष्णे लसत्पीतप
टे चतुर्भुजे पुरः स्थितेऽमीलितदृग्व्यधारयत् ३० विशुद्धया धारणया हताशुभः तदीक्षयैवाशु गतायुधश्रमः
निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रमः तुष्टाव जन्यं विसृजञ्जनार्दनम् ३१ भीष्म उवाच इति मतिरुपकल्पिता वितृष्णा भग
वति सात्वतपुंगवे विभूम्नि स्वसुखमुपगते क्वचिद्विहर्तुं प्रकृतिमुपेयुषि यद्भवप्रवाहः ३२ ॥ रामकृष्णी

स्यान्तहतसंबन्धिनोवसतीतिपालयतीति सहस्रणीर्भीष्मः सहस्रशो रथिनां पालयितेत्यर्थः सहस्राणीवलीर्गिरःलसंतोषाभ्या
नेपीतोपटोयस्यतस्मिन्नमीलितदृगेवमनोव्यधारयत् ३० अतएवविशुद्धयाधारणयाहतमशुभंयस्यसः
तस्यश्रीकृष्णस्येक्षयाकृपयादृष्ट्यैवगतआयुधश्रमोयस्यसः अतएवनिवृत्तःसर्वेन्द्रियवृत्तीनांविभ्रमोविविधभ्रमोयस्य
सोजन्यं देहं परमफलरूपेणाहमितिश्रीकृष्णेपितुष्टावमेकुफलमर्पयामि ३१ इतितन्नाथमीयुषायेतितिर्मतो
धारणा उपकल्पितासमर्पितात्कृतवानहंभगवतिवितृष्णानिष्कामातिलप्तत्वातिवाकेदिगतोमुक्ताय

श्री-भाग-टी. ३०

विजयो॰ उन्नतस्य रथस्य उद्दंडं ध्वजं येन पिशुनयति योयस्य नक्षिताविलोल्यये न तस्मिन् ४९ तांश्च तेरूपानाः रथ्याः प्रयुरा स्त्वांतिस्मिन् श्रीरुक्मिण्यादिभिः समनन्तरं जातादियिव प्रियाशत्रुदिनिः तत्क्रिया सारथ्य निधेस्तामी येषां भगवान् सर्वेषां सर्वतसि रूपः न नु स्वपथवर्ति निकिमिति रविः प्रार्थ्यते अतः प्रहृभगवान् चिन्तयति तदा हृद् हृदुदेवताः सर्वसंनिहिताः स्वरूपेण स्वमानहरूपेणास इति दिव्यहस्तापथपश्चाद् तन्त्रं थमताप्रयुज्यमाना तल्लरूपेणापि विसिते तत्र जितं यता मदाया पि पिशुनियाश्वयुक्ताह ४९ ललितगतिविलासाश्चहासादिभिः ज्ञगणात्मिरोली एतदीयवीकल्पितः उरुमानः प्र

सज्जितेति

विजयरथकुटुंबआत्ततोत्रे धृतहयरश्मिनि तच्छ्रियेक्षणीये भगवति रतिरस्तु मे मुमूर्षोर्यमिह निरीक्ष्य हता गताः स्वरूपं ४९ ललितगतिविलासवल्गुहासप्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः प्रकृतिमगन्किल यस्य गोपवध्वः ५० मुनिगणनृपवर्यसंकुलेऽन्तःसदसि युधिष्ठिरराजसूय एषां अर्हणमुपपेद ईक्षणीयो मम दृशिगोचर एष आविरात्मा ५१ ॥ रामायनमः

२२

न्नया स्तांता प्रतह न्कटेन मदेनांधाः अत एव तदेकचित्ततया तस्य कर्मणो वर्धनो इत्यादि कमनुकृतवत्यो गोपवध्वः यस्य प्रकृतिस्वरूपमगान् प्रापमन् स कारणं तस्यार्थः किल प्रसिद्धे तस्मिन्नेव रतिरस्त्विति सर्वेषामन्वयः अगमत्प्रतीतामन्त्रस्त स्वा स्वाद ५० मुनिगणोर्नृपवर्यैश्च संकुले व्याप्ते अन्तः सदसि सभामध्ये युधिष्ठिरस्य राजसूये एषां मुनिगणादीनां समीक्षणीयः अहो रूपसंपत्महिमा सेतु प्रावर्धा किलोकनीयः सन् अर्हणमुपपेदे प्राप एवं जगतामात्मा मम दृष्टिगोचरः एष शिशुपालः सन्नाविप्रकटोऽवर्तत अहो मे भाग्यमिमाहः सोऽहं कृतार्थोऽस्मीत्याह तमिमिति ५१ सम

३०

कि कमुरव शि२ अपतायक

यत्र हिता हरे विनताया एतत्तत् [illegible] सर्पाः [illegible] तनिहतस्य [illegible] तासां १८
[illegible] विशात् [illegible] मतिमहं [illegible]
[illegible] नाहि [illegible] १९ स्वनिगमम [illegible]
[illegible]
[illegible] सन्नोऽप्ययातमभिमुखमन्यायत २

क्वचिदितः तनामसंनिरीक्ष्य तत्र तथा द्विगुणस्य सदोषबुद्ध्या । कृतिमहरदाहं विपर्याच्च [illegible] तिः एवम
स्पतस्य मे [illegible] १९ स्वनिगमम पहाय मत्प्रतिज्ञामस्तमधिकतमवस्तोव यूथिः [illegible]
लङ्घ्यं विविधहेतिभिरङ्गतो [illegible] २० [illegible] परिसृत मातनाधि नोभे
प्रसभमभिससार मद्वधार्थं स भवतमेभगवान्तिरीत्कर्दः २१ ॥

भेदं [illegible] सिद्धहनकर्म [illegible] चक्रेयेनमः [illegible]
[illegible]
[illegible] २० [illegible]
स्वविस्तकवचः [illegible]
भिजगाम एवं योलोकप्रतीत्या [illegible]
[illegible] २० ॥ ॥

श्री॰ भा॰ टी॰ १॰

दशमे कृतकार्यस्य हस्तिनापुरतो हरेः । स्त्रीभिर्मोहनमानर्तस्वप्नितैर्द्वारकागमः ॥ राज्यं कृत्वा रेत्युक्ते तन्न प्रकृति हन्नेति
स्वसापत्निनामयनेस्पर्धति स्पृशंते तथाभूतान्विशिष्यस्त्रस्तु संग्रामोद्यमते अतएवातताथिनः तान्हत्वा
वरुद्धभोजनः वधुबन्धुः स्वेनसंकुचितभोगः कल्लोभनग्रामभोगो वा कथं प्रवृत्तः प्रवृत्तो वा ततः किमकार्षीत
राज्यं प्रवृत्तो वा श्रीकृष्णस्य प्रीतिपर्यालोचयहृतत्वस्यापायो नोत्तस्माद १ वंशं कुरोरित्यादि संरोहयित्वा पालयित्वा ॥ नमस्तस्य
ऊर्वितकृत्वानकर्पिभूतेवंशदवाग्निनिर्हृतं वंशप्रदवानेनतस्माद्धृतः कथं तत्र पौत्रेण निर्हृते तद्गर्भं निजराज्ये निवेश्य ॥ उभयत्र

शौनक उवाच । हत्वा स्वरिक्थस्पृध आततायिनो युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः । सहानुजैः प्रत्यवरुद्धभोजनः कथं प्रवृत्तः
किमकार्षीत्ततः ॥ १ ॥ सूत उवाच । वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हृतं संरोहयित्वा भवभावनो हरिः । निवेशयित्वा
निजराज्य ईश्वरो युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह ॥ २ ॥ निशम्य भीष्मोक्तमथाच्युतोक्तं प्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः ।
शशास गामिन्द्र इवाजिताश्रयः परिध्युपान्तामनुजानुवर्तितः ॥ ३ ॥ कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुघा म-
ही । सिषिचुः स्म व्रजान्गावः पयसोधस्वतीर्मुदा ॥ ४ ॥ नद्यः समुद्रा गिरयः सवनस्पतिवीरुधः । फलन्त्यो-
षधयः सर्वाः काममन्वृतु तस्य वै ॥ ५ ॥ नाधयो व्याधयः क्लेशा दैवभूतात्महेतवः । अजातशत्रावभवन्जन्तूनां
राज्ञि कर्हिचित् ॥ ६ ॥

मन्वृतुतस्यैव

राज्यं प्रवृत्तोऽहं तमुक्ताकिमकार्षीदित्यस्योत्तरमाह इति पुण्याभूयेति २ प्रवृत्तं यदिज्ञानं यच्च मेयस्याधीनेनवास्तस्वं च रूप
विशेषेण तेनविधूतो विभ्रमः अहंकर्तेत्यादिरूपो यस्य सः अजितेरनुवर्तितः अवितः सन्प्रजितः श्रीकृष्ण
एवाश्रयो यस्य सः परिधिः समुद्रः तत्पर्यन्तां तत्र स्वीयाल्लयामासलस्यराज्यामनुलीयतिकामसिति विधिः ३ मही
सर्वकामदोग्ध्री वसुंधरा जाता गावोऽप्यानिक्षुसतीः अत्यूधस्वत्यः अयःस्तीनास्तनाः स्यूलोधसः स्यर्थः सिषिचुः अभ्यषिं-
चन् ४ अन्वृतु प्रत्यृतु ५ आधयो मनोव्याधयो व्याधयो रोगाः क्लेशाः शीतोष्णादिबाधाः देवं बन्धुरात्मा विश्रान्तात्माच हेतवो
यासां श्रीपदादिविकारादीनां जन्तूनां नाभवन् इदानीं द्वारकागमनंनिरूपयितुमाह उषित्वेति ॥ ६ ॥

दश

तमिममहं समधिगतोऽस्मि समधिगमाह विधूतभेदमोहः तदर्थं भेदस्योपाधिकत्वमाह तमिमं कल्पितानां स्व येनिर्मितानां शरीराणां प्राणिनां हृदि हृदि धिष्ठितं अधिष्ठितं मकारलोपश्छान्दसः नैकधा अनेकधाऽधिष्ठानभेदात् अनेकधा भातमित्यर्थः अत्र दृष्टान्तः सर्वप्राणिनां दृष्टेः रूपं यथा प्रतिपदकमेवार्कमनेकधा प्रतीतमिवेति मनोवाग्दृष्टीनां वृत्तिभिः परमात्मनि श्रीकृष्णे अन्तरवलीनः श्वासो यस्य सः ४३ निष्कले निरुपाधौ संपद्यमानमि

तमिममहमजं शरीरभाजां हृदि हृदि धिष्ठितमात्मकल्पितानां प्रतिदृशमिव नैकधार्कमेकं समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः ४२ सूत उवाच कृष्ण एवं भगवति मनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः आत्मन्यात्मानमावेश्य सोऽन्तःश्वास उपारमत् ४३ संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मं ब्रह्मणि निष्कले सर्वे बभूवुस्ते तूष्णीं वयांसीव दिनात्यये ४४ तत्र दुन्दुभयो नेदुर्देवमानववादिताः शशंसुः साधवो राज्ञां खात्पेतुः पुष्पवृष्टयः ४५ तस्य निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्तं दुःखितोऽभवत् ४६ तुष्टुवुर्मुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्गुह्यनामभिः ततस्ते कृष्णहृदयाः स्वाश्रमान्प्रययुः पुनः ४७ ततो युधिष्ठिरो गत्वा सहकृष्णो गजाह्वयं पितरं सान्त्वयामास गान्धारीं च तपस्विनीम् ४८ पित्रा चानुमतो राजा वासुदेवानुमोदितः चकार राज्यं धर्मेण पितृपैतामहं प्रभुः ४९ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे युधिष्ठिरराज्यप्रलंभो नाम नवमोऽध्यायः ९ ॥

लितमार्तान्यालस्य ४४ देवैर्मानवैश्च वादिताः राज्ञां मध्ये ये साधवो नरास्तेषु ४५ निर्हरणादीनि संस्कारादीनि सम्परेतस्य मृतस्यापि मूर्च्छः ४६ कृष्णहृदया येषां वा कृष्णस्य हृदन्तस्थये इति गच्छति कृष्ण एव हृदये येषां रहस्यनामभिः अभ्यर्च्य स्वादिभिः ४७ पितरं धृतराष्ट्रं तपस्विनीं संतापवतीं ४८ राजा युधिष्ठिरः ४९ ५० इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ९ ॥

श्री
भागु
ती
१२

प्रेमक्रीडास्मितस्फुरसीतां तामसोताः ९९ गुडाकानिदातस्पाईशोभितनिदोर्जनः ७ ब्रजनेचामरेमगुरुत्वर्मधुपतिःश्रीह
स्मः १८ सत्याः श्रीकृस्ने नामामक्ष्वाभिचावात. किंत नानुरूपाम्बुताः श्रुत्त्रपाम्बुनिर्गुणास्यपरमानंदस्य सत्वीभवत्या
दर्शनानुरूपाः गुणात्मनोमगुप्यमार्यानेताचेत्तुरूपाश्चमर्थः संधियार्थः १९ सर्वासांश्रुतीनामनोहराउपविषदोस्तु।
निमग्नः तेसेन लमभ्यनेदक्षिमर्थः तत्रतेजः सौदर्यादिगुणितायेनविस्मिताभूस्सपत्नीभ्यान्याःस्त्रियः कथयंति नात्र विस्म
यः कार्यः सात्वादीश्वरत्वादस्मिनितदेवाहचतुर्भिः २० वत्समयोगानिलेतिप्रसिद्धाप्रमाणाद्यातके यथकश्वाद्विती।

प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्योदिदृक्षया ववर्षुःकुसुमैःकृष्णंप्रेमक्रीडास्मितेक्षणाः ९ सितातपत्रंजगृहेमुक्ता
दामविभूषितं रत्नदंडगुडाकेशःप्रियःप्रियतमस्यह ७ उद्धवःसात्यकिश्चैवव्यजनेपरमाद्भुते विकीर्यमाणः
कुसुमैःरेजेमधुपतिःपथि १८ अश्रूयंताशिषःसत्याःनासत्यनच्छितोचिताः नानुरूपानुरूपाश्चनिर्गुणस्यगु
णात्मनः १९ अन्योन्यमासीत्संजल्पउत्तमश्लोकचेतसां कौरवेंद्रपुरस्त्रीणांसर्वश्रुतिमनोहरः २० स
वैकिलायंपुरुषःपुरातनोयएकआसीदविशेषआत्मनि अग्रेगुणेभ्योजगदात्मनीश्वरेनि
मीलितात्मन्निशिसुप्तशक्तिषु २१ ॥ ॐश्रीरामकृष्णायनमोनमः ॥

यः पुरुषश्चासीत्सएवायंश्रीकृष्णः कआसीदविशेषआत्मनि निष्प्रपंचेति अग्रेपंकदाग्रेगुणेभ्योगुणात्तोभावेर्वे
स्वनिरूपितलयेकलोतस्यलेनगोजगताजीवनिमीलितात्मनितीमीलितात्मन्निति लमससम्यतेपदे॥
ज्ञानबेकवयनंईश्वरेलीनुरूपगुजीवेषुसत्त्वइत्यर्थः नजुजीवानाऽत्रसत्वात्कथेलयः नत्रा
हसमात्मसप्तशिष्पुसतीषुजीवोपाधिभूतसत्वादिशक्तिलयएवजीवलयइत्यर्थः
तदेवंसृष्टेःप्रागदोप्रलयोतरेतरनिष्प्रपंचावस्थानमुक्तास्टस्टिप्रल
ययोर्मध्येसष्प्रपंचावस्थानमाह २१ राम

के तै

१२

मर्मे

सर्वं

सखाः सुभद्रायाः ॥ ७ ॥ नपुधिष्ठिरं ८ युयुत्सुः पृतराष्ट्रस्य पुत्रो वै भ्रातॄणां कृपायोमेनकुलः सहदेवो ॥ ९ ॥ अन्यास्त्रियो मत्स्यराजस्तथा पृथ्वी तथा मातृकाः श्रीकृष्णविरहेण तदा हा धिक् यदा मत्स्यराजस्य वरं ततः कालविरहान् नेके गुरु न्यायेन ॥ १० ॥ इति मत्वा स्थितिरूपाः ॥ ११ ॥ सतां संगाद् तेषां पुत्रादि विषयोऽसंगो येन सः सद्भिः कीर्तितं सविक रं यस्य यथाः सकृत् दर्शनं तपसा न गां सत्कृत्य नमा कोति ॥ १२ ॥ दर्शनादि विभिः तस्मिन् श्रीकृष्णे समस्तमखिल थीर्थ

उत्थिता इति न पुत्रे मातृत्वं तिष्ठति ॥ १ ॥ सकृद् चिवियोगकायस्य सप्रियाम्यया ॥ २ ॥ आमंत्र्य च भव ताः परिष्वज्याभिवाद्यते प्राह ॥ ३ ॥ वो दूरणं कृष्णस्थितं कोऽभिवादिताः ॥ ४ ॥ सुभद्रा द्रौपदी कुन्ती विराट मनयान तथा ॥ ५ ॥ गान्धारी धृतराष्ट्रश्च युयुत्सुर्गौतमो यमौ ॥ ६ ॥ वृकोदरश्च धौम्यश्च स्त्रियो मत्स्यसुतादयः ॥ ७ ॥ न सेहिरे विमुह्यन्तो विरहं शार्ङ्गधन्वनः ॥ ८ ॥ सत्संगान्मुक्तदुःसंगो हातुं नोत्सहते बुधः ॥ कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनं ॥ ९ ॥ तस्मिन्न्यस्तधियः पार्थाः सहेरन्विरहं कथं ॥ दर्शनस्पर्शसंलापशयनासनभोजनैः ॥ १० ॥ सर्वे ते निमिषेन्द्रोस्तमनुद्रुतचेतसः ॥ वीक्षन्तः स्नेहसंबद्धा विचेलुस्तत्र तत्र ह ॥ ११ ॥ न्यरुन्धन्नुद्गलद्बाष्पमौत्कण्ठ्याद्देवकीसुते ॥ निर्यात्यगारान्नोऽभद्रमिति स्याद्बान्धवस्त्रियः ॥ १२ ॥ मृदंगशंखभेर्यश्च वीणापणवगोमुखाः ॥ धुन्धुर्यानकघण्टाद्या नेदुर्दुन्दुभयस्तदा ॥ १३ ॥ ॥ ओं नमो भगवते नमः

ते ॥ ७ ॥ अत एवानिमिषैर्नेत्रैस्तमेव वीक्षमाणाः स्नेहेन बद्धा इतस्ततो विचेलुः यथ्यां चलन्ति स्म यतः स्नेहेन सम्यक्बद्धाः ॥ अत एव तस्मिन् गच्छति नेत्राणि निवेशयितुं ॥ ८ ॥ अगारादुद्गच्छति सति ओं स्नेहादुद्गतोऽश्रुलवं बाष्पम् अमुञ्चन् ॥ नेत्रेषु ते बाष्पं न्यरुन्धन् नभद्रं तत् ॥ अभद्रं नोऽस्माकं मंगले मा भूदिति निरोधः ॥ ९ ॥ मृदंगादयो देश

श्री-
भाग-
टी-
६३

यद्यस्मादेष पुरुषोत्तमः श्रियः पतिः स्वजन्मना यदोः कुलं अंचति शंजयति सत्वनोति अतः श्लाघ्यतमं ततचंक्रमणेन मधोर्वनं
मथुरां सत्करोति अतः तमाप्यतममिति तदेव सर्वस्यापि श्रेयस्ताति यायेनान्नेमिति तत्राप्यस्वर्यशुद्धोऽनत
म २६ अहोवतेत्यादि स्वर्यं कितन्तु शास्यलीद्वारका स्वर्गडत्कृष्टकीर्ति यशः तस्य तिरस्करी यद्विभवकंभवस्तु
त्पयशस्करी च भवतीति यत यतो यत्रत्याः प्रजाः स्वानुग्रहेणापि तेक्षितं स्मितावलोकं यद्राग्रहार्थं संपत
मिह स्वस्यात्मनः पतिः तं श्रीकृष्णं नतपि वादिवहेहसानपतिं नित्यं पश्यंति स्म सहोश्रागयमितामी अर्थितामिति पातेस्वा।

अहो अलं श्लाघ्यतमं यदोः कुलं अहो अलं पुण्यतमं मधोर्वनं यदेष पुंसामृषभः श्रियः पतिः स्वजन्मना
चंक्रमणेन चांचति २६ अहो बत स्वर्यशसस्तिरस्करी कुशस्थली पुण्ययशस्करी भुवः पश्यंति नित्यं
यदनुग्रहेषितं स्मितावलोकं स्वपतिं स्म यत्प्रजाः २७ नूनेव तस्नानहुतादिनेश्वरः समर्चितो ह्यस्य गृही
तपाणिभिः पिबंति याः सख्यधरामृतं मुहुर्व्रजस्त्रियः संमुमुहुर्यदाशयाः २८ यावी
र्यशुल्केन हृता स्वयंवरे प्रमथ्य चैद्यप्रमुखान्हि शुष्मिणः प्रद्युम्नसांबांब
सुतादयोपरा याश्चाहृता भौमवधे सहस्रशः २९ रामज्यो

नुग्रहार्थमुषितेक्षितं निवासेनैतत्स्वर्गीलीमर्थः ३० हेसखि अस्य गृहीतपाणिभिः पत्नीभिरीश्वरोयमेवसु
नेजन्मांतरे बहुसमर्चितः यस्मिन्नधरामृते आशयश्चित्तं यासां ताः सम्मोहं प्रापुः इतिमनो हृदयरत्नस्तस्तेपतम
येचः यास्तनिहाभ्यां ३८ वीर्यप्रभावशुल्केन मूल्येनेत्यर्थिभिर्नबलिनां प्रद्युम्नसांबसुश्रे
वश्चसुतायासां रुक्मिणीजांबवतीनाग्नजितीप्रादियांसांसमृषा
मादीनांताः याश्चापरा अस्यश्लोकस्यांतरश्लो
केनान्वयः ३९ राम

सएवाप्रकृतेर्व्यतिरिक्तं प्रकृतिमनुसंसाराधिष्ठितवान् भूयः पुनः सृष्ट्यवसरे प्रागस्यानादित्वात् नीजरूपां निजवीर्यचोदितां स्वकालशक्तिक्षोभितां स्वांशभूतानां जीवानां मायामोहिनीं प्रतएवसिसृक्षतीं सृष्टिमिच्छन्तीं विसर्गमनुसंसारप्रनामरूपे यस्मिंस्तत्र अनाम्नी विधातुमिच्छन् उपाधिरूपानाजीवानां भोगायेत्यर्थः कर्मानुरूपविधातं वेदान् कृतवानित्यर्थः शास्त्रकृदिति अस्य दर्शने हातिदुर्लभमस्मादिभिर्लब्धमित्याहुः २२ सवे अयं यस्य पदं स्वरूपमेष प्रियो निर्जितो मातरिश्वाप्राणो यैस्ते स्वरूपमात्मस्वरूपं पश्यन्ति केन भक्त्याउत्कलितं उत्कण्ठितं अमलं आत्मा बुद्धिस्तेन स्वरूपेन तु यावद्यतिस्कन्ने बुद्धिवैमल्यस्यामायम्यमेवदेहत्वमाहुः नन्वेष सत्त्वमेव एवमस्मदेव बुद्धिं परिमार्ष्टुं सम्यक् शोधयितुं

सएवभूयो निजवीर्यचोदितां स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीं अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्त्रकृत् २२ सवा अयं यत्पदमत्र सूरयो जितेन्द्रिया निर्जितमातरिश्वनः पश्यन्ति भक्त्युत्कलितामलात्मना नन्वेष सत्त्वं परिमार्ष्टुमर्हति २३ सवा अयं सख्यनुगीतसत्कथो वेदेषु गुह्येषु च गुह्यवादिभिः य एक ईशो जगदात्मलीलया सृजत्यवत्यत्ति न तत्र सज्जते २४ यदा ह्यधर्मेण तमोधियो नृपा जीवन्ति तत्रैष हि सत्त्वतः किल धत्ते भगं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रूपाणि दधद्युगे युगे २५ ॥रामकृष्णौ॥

अर्हतीति नतयोग्या दयइति अर्थः यद्वा अत्र अहो एष एव सर्वेषां नः पुनिमार्ष्टि ना प्रापितं हरणमनेनापुरस्तीभवितेन इति किंतु नेनैव सह रोलब्ससिम अर्थः पुण्यश्लोकतामाह २३ हे सखि योवेदेषु रहस्यागमेषु च रहस्यनिरूपकैरनुगीतसत्कथाः अनुगीताः सत्यः कथायस्य सएवायं यानप्रकारमाहुः यएक ईश इत्यादिभूतस्यनाम वनावकारणत्वमाह यदेति २४ तमोव्याप्ताधीर्यषां ते नृपाः यर्मेणाजीवन्ति केवलं प्राणानुसेवितत्वं तदा एष एवभगवान् ऐश्वर्यं सत्त्वतः विशुद्धरूपाणि सत्त्वेन रूपाणि दधत् भगादीनि धत्ते प्रकटयति युगेयुगेतेनदव सरभेदा मे यर्थे सत्यं सम्यगतिज्ञातं ऋतं सत्यपद प्राकल्पे दयाभक्तहसा यशश्चाद्भुतकर्मत्वं विशेषतः श्रीकृष्णावतारे भावं प्रकाशयति अहो इति पञ्चभिः २५ ॥

दाध्मायमानः श्रीतिशयेन भगवतच्छा पूर्यमाणः ३ स्तन्वयः कर्णभूतः ३ [illegible] धवलोदर उरुक्रम [illegible] कलस्याधर शोणेन [illegible] माधवीयस्य [illegible] स्वार्थ रमन्करक मे करकमलेत यो सपुटेमध्ये [illegible] ने ३

श्री-
भाग
टी-
३५

यानतः स्तूयमानस्य पुरीं निर्विविशे वेणुभिः एकादशे वति सम्पयादवें सवर्णित. उत्तवैरु सु लमो रसदं च [illegible] तो रामाम् उत्तसद्दत्त दीपाति स्वपुरं प्रभुराविशत् [illegible] स्फुटान्समस्तान्रव रपांचजन्य शांखे दध्मा वादितवान् १ [illegible] वरः प्रोरवितत्वकाशोऽप्युभैर्यबलसुदर यस्यासौ कथमुच्चकाशे [illegible] कमल समूह कल हंसो राजहंसो यथा चकाशितद्रत २ जगतीयद्वयं तस्य भयावह प्रत्युयगुः प्रमञ्जरस्य भर्तुर्दर्शनलालसा उत्कंठा यासां ताः

ननु अन्वय श्वदी ३ ३

मूलः

आनर्तान्सउपव्रज्य स्वृद्धान् जनपदान्स्वकान् दध्मौ दरवरं तेषां विषादं शमयन्निव १ स उच्चकाशे धवलो दरोदरो प्युरुक्रमस्याधर शोणशोणिमा २ दाध्मायमानः करकंजसंपुटे यथाब्जखंडे कलहंस उत्स्वनः २ तमुपश्रुत्य निनदं जगद्भय भयावहम् प्रत्युद्ययुः प्रजाः सर्वाः भर्तृदर्शनलालसाः ३ तत्रोपनीतबलयो रवेर्दीपमिवादृताः आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ४ प्रीत्युत्फुल्लमुखाः प्रोचुर्हर्षगद्गदया गिरा पितरं सर्वसुहृदमवितारमिवार्भकाः ५ नताः स्मते नाथ सदांघ्रिपंकजं विरिंचिवैरिंच्यसुरेंद्रवंदितम् पारायणं क्षेममिहेच्छतां परं न यत्र कालः प्रभवेत्परः प्रभुः ६ ॥ इति शेषा श्लोकाः ॥

सं

तत्र तस्मिन् श्रीकृष्णे उपनीताः समर्पिता बलयः उपायना भियाभिः निरपेक्षे तस्मिन्नादरेण समर्पिता पितृष्टो तः रवे दीपमिव ति ४ ५ पितरमर्भकाः सर्वसुहृदमवितारम् [illegible] विलक्षणान्वयः ५ सुहृत्त्वे नैवावितारं न तु कामेन ग्रहेतः ६ आत्मारामत्वात् परिहृतः परमानंद निजस्वरूप लाभेन [illegible] किमपि न स्यात् ६ तेन ताः स्मिति विरि विरिंच्या सनकादयः [illegible] संसारे परं क्षेममिच्छतां परायणं कृतः परंधार्म [illegible] दीनां प्रभुरपि कालो यत्र प्रभु र्न भवेत् [illegible] ॥ [illegible] भवेत्

एताः स्त्रीत्वमेव परं केवलं साधु शोभनं कुर्वते यत् अपास्तपेशलं सुखं यस्मात् निरस्तशौचं स्वातंत्र्यं यस्मात् तथाभूतमपि मातः कदाचित् प्रियानापैति न निर्गच्छति आहृतिभिर्विविधैर्विहारैः हृदि स्पृशन् आनंदयन् ३० एवंविधा वदंतीनां सस्मितेन निरीक्षणेनाभिनंदन् हरिर्ययौ ३१ मधुद्विषः गोपीथाय रक्षणाय स्नेहात् परेभ्यः शंकितः सन् चतुरंगिणीं प्रायुंक्त ३२ कौरवान् संनिवर्त्य स्वनगरीं प्रायात् प्रियैः उद्धवादिभिः सह ३३ कुरुजांगलादीन् देशानतीत्य वनानि व्यतिक्रम्य विभुः आनर्तान् उपागात् मरुः निरुदकदेशः धन्वानोऽल्पोदकाः

एताः परं स्त्रीत्वमपास्तपेशलं निरस्तशौचं बत साधु कुर्वते यासां गृहात्पुष्करलोचनः पतिर्न जात्वपैत्याहृतिभिर्हृदि स्पृशन् ३० एवंविधा वदंतीनां स गिरः पुरयोषिताम् निरीक्षणेनाभिनंदन् सस्मितेन ययौ हरिः ३१ अजातशत्रुः पृतनां गोपीथाय मधुद्विषः परेभ्यः शंकितः स्नेहात्प्रायुंक्त चतुरंगिणीम् ३२ अथ दूरागतान् शौरिः कौरवान्विरहातुरान् संनिवर्त्य दृढं स्निग्धान्प्रायात्स्वनगरीं प्रियैः ३३ कुरुजांगलपांचालान् शूरसेनान्सयामुनान् ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान्सारस्वतानथ ३४ मरुधन्वमतिक्रम्य सौवीराभीरयोः परान् आनर्तान्भार्गवोपागाच्छ्रांतवाहो मनाग्विभुः ३५ तत्र तत्र ह तत्रत्यैर्हरिः प्रत्युद्यतार्हणः सायं भेजे दिशं पश्चाद्गविष्ठो गां गतस्तदा ३६ इति श्रीभावार्थदीपिकायां भागवते प्रथमस्कंधे दशमः

पदकः आनर्तान् आरका देशाः सविशेषं यातास्मि हे भार्गव मनाक् ईषत् श्रांतवाहः तत्र तत्र तत्रत्यैः देशीयैः प्रत्युद्यतानि निवेदितानि अर्हणानि उपायनानि यस्य सः सायं पश्चाद्दिशं पश्चिमां दिशं भेजे प्राप्तः तदा गविष्ठः स्वर्गस्थः सूर्यो गां उदकं गतः प्रविष्टः अस्तं गत इत्यर्थः अयोध्याप्रयाणे तद्देशमपि प्राप्य प्रविशतीति स्मृतेः यद्वा तदा सायंकाले आनर्तान् प्राप्य तत्र नगरीं प्रविष्टो भूत्वा स्थितः गोजलाशयं गतः तत्र पश्चाद्दिशं संध्यां भेजे उपासितवानित्यर्थः ३६ इति प्रथमे दशमः १० ॥

रामा नर बाईन्द्र नरानवरसाभिनवनुर ६ श्रीहर्षे

श्री
भाग०
टी०
३४

प्रश्नमर्थं तं निशम्य कृत्वा वसुदेवादयः प्रत्युज्जग्मुरिति वर्तयेनान्वयः १९ उत्कंठितानिप्रहर्षवेगेनोच्छ्रितानिशायना
दीनियेः स्वस्वस्तितिशाः ७ अंगनार्थे गोपुरतः कृत्वा ससमंगलैः स्वर्भोगान्पुष्पादिद्रव्यपाणिभिः द्विजैः प्रसन्नोऽधामं
त पादप्रणामेन सद्द्वारागतः साधवः संभ्रमः येषां ८ वारमुख्यान्तरायप्रत्युज्जग्मुर्लसत्कुंडलैर्निर्भातानिशाति
रूपोलानि तैर्वदनश्रीः शोभा यासांताः वारमुख्यान्तरंगिकाविषयाः ९ सूताः पौराणिकाः प्रोक्ताः मागधा वंशशं

हारिहारिशुद्धाणां वदध्यन्तनफलेलभिः अलंकृतौ पूर्णकुंभैर्बलिभिर्दीपधूपकैः ११ निशम्य प्रेष्ठमा
यांतं वसुदेवो महामनाः अक्रूरश्चोग्रसेनश्च रामश्चाद्भुतविक्रमः १२ प्रद्युम्नश्चारुदेष्णश्च साम्बो जाम्बव
तीसुतः प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः १३ वारणेन्द्रं पुरस्कृत्य ब्राह्मणैः ससुमंगलैः शंखतूर्य
निनादेन ब्रह्मघोषेण चादृताः प्रत्युज्जग्मू रथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः १४ वारमुख्याश्च शतशो
यानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः लसत्कुंडलनिर्भातकपोलवदनश्रियः १५ नटनर्तकगन्धर्वाः सूतमागधवन्दिनः
गायन्ति चोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानि च १६ भगवांस्तत्र बन्धूनां पौराणामनुवर्तिनां यथाविध्युपसंग
म्य सर्वेषां मानमादधे १७ प्रह्वाभिवादनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षणैः आश्वास्य चाश्वपाकेभ्यो वरैश्चाभि
मतैर्विभुः १८ स्वयं च गुरुभिर्विप्रैः सदारैः स्थविरैरपि आशीर्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्वन्दिभिश्चाविशत्पुरम् १९
राजमार्गं गते कृष्णे द्वारकायाः कुलस्त्रियः हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्र तदीक्षणमहोत्सवाः २० ॥ राम।

सकाः [illegible] वेदिनस्तत्सलप्रसाः प्रस्तावसहशोकयः नववसाभिनयचान्द्रामटा सानायज्ञमावे
पानम्रमोनर्तकाचीयर्थाभयका तेसर्वेगायंति चेतिच्चकारस्यान्वयः अद्भुतानि चेतिद्वितीयचकारस्य चंदिनश्चेत
न्वयः १७ यथाविधि यैः सह यथोचितं तेः नयासमागमकल्याणिस्पष्टःतदा हस्तकृतिः १८ प्रह्वत्वं शिरसानतिः
अभिवादनं वाचानतिः आश्वास्य श्वपाकानभिव्याप्य वरैरभीष्टदानेः सन्मानं कृतवान् शिवेनतिकाद
मादिभिः २२ प्रविशद्वन्दिभिश्च २३ तस्ये दर्शनमहोत्सवो येषां सेनाः २४ ॥

राम
३५

लास्वहस्तगूढादिभिर सर्वेषांमानंकृतवाहि वं
हविप्रसोनक१

[illegible] कथं [illegible]

[illegible] भवाय [illegible] विश्वभावन इति नः कृतार्था [illegible] ॥ ९ ॥ अहो भ
वता वयं सनाथाः [illegible] देवानामपि दुर्लभमि[illegible] प्रेमस्मित [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]

[illegible] इति [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible]
[illegible] इति [illegible] ॥ १४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥

[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible]

[illegible]

प्रोच्यदेशांतरेऽथिनात्र आसङ्गादेववितिलोक्यसे आलोमनसिमहोत्सवोयसोनाः आसनादित्यत्र आशयादेत कवलाद्यैः स्युः आसयोतः करोत्पीडक्रमेणातमनः सीमेयंततः कवलायत्वथानमपिनासहतेमर्थः अवीडितानिलोचनान्याननानिच यासांश्चयेवेरेववीतलगात् वीडितलोचनाभवांकुरुवत्वाद्वीडितानना आकर्षतेविति हास्यक्रीडावर्जनादिनियमाः द्विभेणपुरुषस्युरिमर्थः भूतवनाएवेति स्युरितिवाद्यनालिंगाज्जवल्काकानिक्रीडाधावीवसस्त्वरसमानेत्सवदर्पनु स हास्येपरयुद्यानतस्त्वमोषितमर्तृकेति ३९ आशोनपतिंदयोत्पन्नमात्मनाद्रुतामविवेशितनमोरहितिविद्ये ततः समीपमाया तमात्मनः पुत्रेर्गृहीतकवमालिंगतिशस्य · · · आलिंगितत्वमर्थः नन्वहस्तः इरत

पतयः पतिं प्रोप्य गृहागतमालिनिकासं जातमनोमहोत्सवाः ४० उरःसु रसान् सहसाभिसम्भ्रमाल्लोकं ज्ञातेवीडि तलोचनाननाः ४१ तमात्मजेरैदृशिभिरंतरात्मना दुरंतभावाः परिरेभिरे पतिं । निरुद्धमप्यास्रवदम्बुनेत्रयो र्विलज्जतीनां भृगुवर्य वैक्लवात् ४२ यद्यप्यसौ पार्श्वगतो रहोगतस्तथापि तस्याङ्घ्रियुगं नवं नवम् । पदे पदे का विरमेत तत्पदाच्चलापि यच्छ्रीर्न जहाति कर्हिचित् ४३ एवं नृपाणां क्षितिभारजन्मनामक्षौहिणीभिः परिवृत्ततेजसाम् । विधाय वैरं श्वसनो यथानलं मिथो वधेनोपरतो निरायुधः ४४ स एष नरलोकेऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमायया । रेमे स्त्रीरत्नकूटस्थो भगवान्प्राकृतो यथा ४५ ॥

तभावाः संभीराभिश्राया न तावता मोचनेनयोनिरुद्धमपि अस्तुवाष्पं वैक्लव्यादेवस्यादा स्रवदीषत्सवत् न एवं धैर्यं द्वारवानिलज्जतीनां हे भृगुवर्यविद्येसूतिनिति ४२ पार्श्वगतः समीपस्थः तत्रापि रहोगतः एकांते प्रवर्ते तस्य पदे पदे प्रतिक्षणं नवनवं मेवाके सुतरामाय काविरमेति चला चलस्वभावापिश्रीर्नजहाति तस्य केशीकृस चरितेभ्यस्त्रियाः ४३ एवमितिद्वाभ्यां ४४ क्षितेर्भाराय जन्म येषां अक्षौहिणीभिः कृत्वापरिवृतं सर्वतः प्रसृतं तेजः प्र भावो येषां श्वसनो वायुर्यथा वंशानां संघर्षेणोत्पन्नमनलं विधाय मिथो दाहेन यथोपशाम्यति तद्वत् ४४ स्त्रीरत्न कूटस्थः ईश्वस्त्रीकदंबमध्यस्थः ४५ नन्वेवं स्त्रीसंगादिभिः संसारप्रतीति कथं भगवानवतीर्णोऽत उच्यते तत्राह उदाम

यस्मात्तस्मिन्सदाश्रयन्ते निरीक्षमाणानामविकारो न चलत्येतिमत आरुरुक्षुः ॥ ६५ ॥ कथंभूतं प्रियः श्रीभार्यायस्या
वेश्रियोयस्यते ॥ एतदेवाभिनयेनेमाह श्रियः लक्ष्म्याः निवासः स्थानं सर्वदा । यस्मात्तं सर्वप्राणिनं दृष्ट्वा सौंदर्यातिशयेन
यथा नयनं स्वबाहुस्वरूपो लोकपालानां निवासः सर्वेषामयंतीति सर्वेगामन्तः नेतायस्यपदाश्रमे निवासः तन्निरीक्षमाणा
नीरं प्रविशतिसर्वेषामन्वयः ॥ २० ॥ निवासातपर्यंन्तमेकपक्षः सेवितः सर्वकामुकोऽपि पद्मन्तरन्तरहितः । पद्मश्रवणसिद्ध

श्रियं निरीक्षमाणानोपद्यविकारलोकमासः । अहितः प्रभविष्णुः ॥ श्रियोधामावासश्च तत्र ॥ २५ ॥ श्रियो
निवासोयस्योरः पाद्मपात्रसुखरूपं । बाहवो लोकपालानां सारंगानां प्रदानं शुभं ॥ २६ ॥ सितातपत्रव्यजनैः
रुपस्तुतः प्रसून वर्षैरभिवर्षितः पथि । पिशंगवासा वनमालया बभौ घनो यथार्कोडुपचापवैद्युतैः ॥
प्रविष्टस्तु गृहे पित्रोः परिष्वक्तः स्वमातृभिः ववंदे शिरसा सप्त देवकी प्रमुखा मुदा ॥ २८ ॥ ताः पुत्रमंक
मारोप्य स्नेहस्नुतपयोधराः । हर्षविह्वलितात्मानः सिषिचुर्नेत्रजैर्जलैः ॥ २९ ॥ अथाविशत्स्वभवनं सर्व
काममनुत्तमम् । प्रासादा यत्र पत्नीनां सहस्राणि च षोडश ॥ ३० ॥ ॐ श्रीमन्नारायणाय नमः ॥

तत्र वै गुप्तं विष्णुत्वं तैर्हृत्कोपनेयमर्थः किंकरस्योपमानं न वात्मा प्रश्य तत्रे । चेदं परिश्रमकृतमेवलाकावयोः वा
सुरासुरजनयोः चापवनमालाया विष्णुत्वं तु जनः पिशंगवाससः प्रभूतो पमेयं यदिकंठसोपानिकं यदि बिम्बम यनः च द्रौस्स
वितानतत्वाभिमत्योपचमिलितचापदुर्योनिस्वरं चविष्णुत्वं नोपदिभेदे मर्दिं सजुनोप्यणाभातितशादविर्दभाविमर्थः ॥
देवकीप्रमुखाः सप्त ववंदेतिमातृः सो देवकीप्रशस्तापनार्थशुके प्रसादे चापि वसुदेवस्य भार्या मातृत्वात्नमस्कि
ताएव ॥ ३० ॥ सहस्राणि च षोडशेति च काव्यादेशात्तदशाधिकानीति ज्ञेयं ॥ ३१ ॥

प्रोक्तं यत्समं गायत्रीणां दंडादिविस्तरात् । [illegible] परीक्षिज्जन्मवर्णिते परीक्षितो यस्य राजर्षेर्मैकमीविलापनं [illegible] इति श्रुति [illegible] उपसृष्टेन [illegible] इत्यादि [illegible] इति [illegible]

१

शौनक उवाच । अश्वत्थामोपसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा । उत्तरायाहतो गर्भ ईशेनाजीवितः पुनः ॥ १ ॥ तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च महात्मनः । निधनं च यथैवासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा ॥ २ ॥ तदिदं श्रोतुमिच्छामो गदितुं यदि मन्यसे । ब्रूहि नः श्रद्दधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुकः ॥ ३ ॥ सूत उवाच । अपीपलद्धर्मराजः पितृवद्रञ्जयन्प्रजाः । निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादानुसेवया ॥ ४ ॥ संपदः क्रतवो लोका महिषी भ्रातरो मही । जंबूद्वीपाधिपत्यं च यशश्च त्रिदिवं गतं ॥ ५ ॥ किं ते कामाः सुरस्पार्हा मुकुंदमनसो द्विजाः । अधिजह्रुर्मुदं राज्ञः क्षुधितस्य यथेतरे ॥ ६ ॥ मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनंदन । ददर्श पुरुषं कंचिद्दह्यमानोऽस्त्रतेजसा ॥ ७ ॥

लोका २

[illegible] अपीपलदिति [illegible] पितृवत् अपीपलत् पालयामास । निःस्पृहत्वे हेतुः कृष्णपादेति [illegible] क्रतवः [illegible] कामादयः विषयाः [illegible] स्पृहणीयाः [illegible] अधिजह्रुः [illegible] मनस इति [illegible] वस्तु [illegible] मनसः [illegible] प्रीतिं [illegible] गर्भ एव ददर्श [illegible] ॥ ७ ॥ ॥ [illegible] नमः ॥

युधिष्ठिरस्यकि२

यासामुद्दामो गंभीरो यो भावोऽभिप्रायः तस्य पिशुनः सूचको अमलो वल्गुः सुंदरो हासो व्रीडावलोक इति समासः तास्वपि प्रमदाः श्रीमहादेवोऽपि ... नेव मदनो [illegible] ... ह्रियो विमथितुं ... यथा कुहकैः ... कुंडकैः ... ३६ तमयं मन्यते लोको ... इति ३७

उद्दामभावपिशुनामलवल्गुहासव्रीडावलोकनिहतो मदनोऽपि यासां। संमुह्य चापमजहात्प्रमदोत्तमास्ता यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शेकुः ३६ तमयं मन्यते लोको ह्यसंगमपि संगिनम्। आत्मौपम्येन मनुजं व्यापृण्वानं यतोऽबुधः ३७ एतदीशनमीशस्य प्रकृतिस्थोऽपि तद्गुणैः। न युज्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदाश्रया ३८ तं मेनिरेऽबला मूढाः स्त्रैणं चानुव्रतं रहः। अप्रमाणविदो भर्तुरीश्वरं मतयो यथा ३९ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

ईशस्यैश्वर्यं नाम ... प्रकृतिस्थोऽपि ... सदा ... इति ... ३८ ... ३९

इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

त्रिभाषित? मदनोऽपि

प्रमदोत्तमापि अनुगामिनः

तरू

श्रं

श्री· भा· टी· ३८

दिलीपो वर्षमेकं तु तांकृत्स्नंपयणांगुकेयदेयस्मिन्प्रजाते तो १८ देवैनकर्मभुतेनाश्रतिज्ञातेनतदर्शनं वा रोषा संस्पान शास्यपुयुधिरातेसति वः अत्र ग्रहात्योयस्मात् भवनशीलेन श्रीविलनारातोदनुः तस्मात्लोके विसृतानश्विनासाभ विष्यति महाभागवतस्तुरोत्रासहान् भविष्यतिना वसंदेहइतितत्राव्यानग्रासणाकृस्तुविति वयोगामन्वयः २० रागोमहाभगवतश्रेष्टो भविष्यतीत्यकेटूरोवाजाद्विजाः श्रुतीद २० अपिसिवंनायुवादेन यशसा सत्कीर्त्या

तस्य पुत्रसहस्राणः तस्य भासानं प्रयस्यानितसं एषहास्मिन्प्रजाते तो ऋतुरांपोवर्षभ १८ देवैनात्रतिश्रा तेनशक्रेसस्यास्तुपेयुषि नालोवोऽग्रहात्प्रायविलनाश्रभविसुना १९ तस्मात्रासाविसृतात इति लोके ह्रकुंवाः भविष्यतिमसेदेहोमहाभागवतो महान् ६० युधिष्ठिरः प्रपेयवर्णजनमोनुण्णशोकान्न हात्मनः अनुवर्तिताख्यियथासासाधुवादेन सत्तमाः ३१ ब्राह्मणाः पार्थमज्ञाविताससांनोदु सर्वि वसानवः ज्ञाप्यसःसत्यसत्यमुरामोदाशरथिर्यथा २० एषदानातारणपुश्यन्तथ्यात्सो शीनरः शि विः यशोवितननिनास्वानोदोषातिविषयज्वनास ३१ पृथविनानमनुगुणैरेवतत्साज्जनेनयोर्दुयोः कृ ता धारवडर्थपः सरस्तुद्दडवडस्तवः २२ कृगोदेवक्तिको तोनिषेद्याहिसवानिव तितिदर्शयथवासोसाः हिसाःपितवाविव ३३ ॥

अनुवर्तितानाभविष्यतीतिसर्वस्मिवातःप रमसत्वयंगः झेसत्तसाःसाधुवर्याःवंशेभवान् प्रजानामविताराजकः मानवो मनोः पुत्रः ब्रात्मणोपहितसत्यमतिजः श्रीरामोयथा ३४ उशीनरस्य देशाधिप तिः शिविरिवस्त्वमसंयेनाधर्मज्ञाशववाणगतकयोतोरक्षितः ॥ सनेतातीतीसमयत्वर्तदोक्षुतिः भरतहव ३५ जनकः पार्थकार्तिवीर्ययोः ३५ हिमवानिवसततनिषेव्यः नमत्पागतिकतेन वस्सप्रवतितिदन्तः होता श्री मन्मानापितमाविवसहित्सुः ३६ परम ॥

किंत

प्रदर्टं सवर्णसु रत्नरत्नैर्मौलिर्यस्यासीतितं सोऽलिनमिति विख्यात दिव्यशेषविनिर्ग्रथय: अपीच्यमति संदरेऽपा यासमिति यस्य दाम्भोऽस्य प्रयतेऽत्रतिदर्शनेऽयस्पतडि हासंततडि हास सीयस्यानिविधृत रविलनमेवा यमा स्वचितम भवतम विकारे ८ तमेदाहासौ स्यन्ते यनेतन्नाये कुंडलेयस्यतज्जात्तेसेव भान्दमा वक्रनेत्रहास एतस्यापि राम भित्वादि पीडितिभाव: ९ मापति: सूर्य: नीहारं हिम अत्र तेन: विभ्रमेण विनाशाय तेसविक र्षसमीपे ददर्शहि स्थ च एवं वियोगरभेता नाधस्लत्रभीकरतिपर्यंतत विर्नवानुभ्रमया लोकयत द्विधूतवानिति प्रविनवर्णो अय: धर्मगो पायतीति धर्म पूर्व

शुभ्रप्रमात्रमसलेस्फुरत्प्रस्फुरमौलिनम अपीच्यदर्शनेपश्यमेतडिद्दास समच्युतम् ८ श्रीमद्दीर्घचतुर्भुजं तमसकांचनकुंडलम: ततमात्तेगदापाणिमात्मन: सर्वतोदिशम ९ परिभ्रमंतमुल्काभा भ्रामयंतं गदामुहु: अस्त्रतेज: स्वगदया नीहारमिव गोपति: १० विधमंतं सन्निकर्षे पर्यैक्षत क इत्यसौ विधूय तदमेयात्मा भगवान्धर्मगुब्विभु: ११ मिषतो दशमासस्य तत्रैवांतर्दधे हरि: १२ तत: सर्वगुणोदर्के सानुकूलग्रहोदय: जज्ञे वंशधर: पाण्डोर्भूय: पाण्डुरिवौजसा १२ तस्य प्रीतमना राजा विप्रैर्धौम्यकृपादिभि: जातकं कारयामास वाचयित्वा च मंगलम् १४ हिरण्यं गां महीं ग्रामान्हस्त्यश्वान्नृपतिर्वरान् प्रादात्स्वन्नं च विप्रेभ्य: प्रजातीर्थे स तीर्थवित् १५ पत्र६९ तत्रैवांत हीत

धर्मवित् को वा पक्ष ११ दशमासीं बहु यस्य तस्य पश्यत: तत्रैवांतर्दधे अत्रत्य भगवान् यत: विभु: सर्वगत: ५ इदर्के उज्ज्वल फलं सर्वगुणा नाम् नरो नवाधिक्य सूचक लग्नं तत्र हेतु: अनुकूल ग्रहैर्मा हि: सहितानां शुभग्रहाणामुदयो यस्मिन् तत्र जात: ३ जातकं जातकर्म मंगलम् १५ वाचयित्वा यावत् न छिद्यते नालं तावत् नामास्तित न छिन्ने नाले तत: पश्चात् तत्क्रिया विधीयते इति वचनात् तत्पूर्वं प्रादात् स्वन्नं चेति अत्र न वा प्रजातीर्थे पुत्रजन्मकाले पुत्रे जाते यत्प्रदत्तं भवति चाक्षय मिति स्मृते: देवाश्च पितरश्च पुत्रे जाते द्विजन्मनो आयांति हि तस्मात्पुण्यमहमिति चाब्रुवन् यस्मात्तद्दत्तं सर्वमक्षयं भवति १५ ।

पितामहोऽब्रवीत्तेन सतः साम्यसमत्वेनस्य यथोक्तविः ४३ सूर्यैः सह तीर्थनाडा त्वंत सिंधौ कुसतत्वः ४४ धमार्थे येन सत भद्रो गुरो भूमि निवेशो यस्य प्राह्णे नार्ता ४५ २९ जनमेजयादीनां भवि ष्यत्के ४६ द्विजपूजा प्रेरिता तत्र कादात्मनो मनु मुपभ्य मम रेः पदे प्रपत्स्यते भविष्यति ४७ ततस्तु जितासितम मनो यथा त्वं येन मः इदं शरीरे गायो हिंता कृतो भय पदे यास्यति ४९ लताउपचितिः प्रजार्थे: परीक्षितिस्तिना मनिर्वं तिलय भूति ५० यु पश्यानश्चः समर्थः सत्राभिरिः पु रुयमत्र थायतिहरू पश्यमनेषु मध्ये सर्वमपि निरंपरीक्षित्र अयमसोऽभवे द्विनिनो वा इति विचारयेदतः परीक्षितिरित्याख्यातः

पितामहस्समः साम्ये प्रसादे शिरि योपमः आश्रयः सर्वदेवानां यथा देवो रमापतिः ५१ सर्वस दुण महात्म दे ष कलामन्त्रुतः इति दिव सं वेत्ता येयमतिरित्ययार्थिकः ५२ शमनामलि समः कल्पप्रकाद इव सं कुरुः आहर्ते यो श्रुमेधा नो श्रुईनार्य धुकसकः ५३ राजधीराजनयिता यस्ता बायस्य वामिनीः निग्रहीता कलेर्य भुवो धर्म संस्कारातः ५४ तत्र कारात्मनो स्मे द्विजपञ्चो पसर्जितात प्रपत्स्यंतउपल्मसहरू संग अर्द हवेः ५५ जित्वासितात्म या धात्मीयामने र्व्यासमता दसौ द्विलेदं तपरो गार्यो यास्य त्वहा कृतोभयम् ५६ इतिराजउ पादिशप विप्रजात ककोविदाः लब्धो पचितयः सर्वेश्रति जनमुः स्वका ना द्दना ५७ सपपलोक विख्यातः परी क्षिदिति यः प्रभुः एवं रहस्समनुध्याय मरीचेतनरेश्विरः ५८ सराजपुत्रो ववृधे आशुशुक्ल इवोडुपः आपर्य माणः पितृभिः काष्टाभिरिव सोन्वहं ५९ यक्ष्यमाणोऽश्वमेधेन ज्ञातिद्रोहजिहासया राजालब्धधनो दध्यौ

सर्वदरहस्मि तिवा पाचः ६१ उक्ते अत्र पसेन ने प्रशसि दउपो न्वहं यथा काष्टाभिः पंचदश कलाभिरापूर्यमाणो वर्ध ते एवं पितृभिर्युधिष्ठिरादिभिः काष्टाभिः कलाभिरापूर्यमाणो वहर्ध्ये पूर्व मपक्ष्यो क्षा न स्य के अन्ता व सास्स प्रकारे कथ यति ६२ ज्ञातिद्रोहस्य हाने च्छया यक्ष्यमाणाः करदेऽवर्षारन्य त्रलब्ध्वा विमानलब्धधनः दध्यौ चिंतयामास करदेड भयविजनभरणा मा चो पत्नी एनाम्न हीनं मरु तस्य यज्ञीते कनकवर्णीपचादिक मानीन वाम तेन संभृत संभारः सोपा दितयज्ञोपकरणः भीतो ज्ञातिद्रोहात् ॥ २२ ॥ राम ॥

क्लेशतर्जितनरतम ॥ पथर

हर्षिरीका ३४ ह्र्षिंटीका ३५ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमे द्वादश ॥ ११ ॥ निर्गमो भूतराष्ट्रस्य विदुरोऽक्त्वा ययोदशोऽध्यायः पैत्रो भिषेकेनवर्णनं सोमवंशोऽदेव इदानीं परीक्षितः कलिनिग्रहादीकर्माणि कथयिष्यन् विदुरागमसनेनभूतराष्ट्रप्रस्थानेन तार्जुनागमनेन ततः पाण्डवप्रस्थानेन च निरूपयति त्रिभिरध्यायैः पार्थादिदिनवागमनतः कथिविविधिनेन ज्ञातुमिति स वैयेन तदेवाह ॥ यावत कर्मभिः वाताविविधवाचासभ्यामकुनवाकैः ॥ यावरं समेनं यम पुनः पश्चात् श्रितवन्तः प्रभा

तरमित्रेन मालस्वभ्रान तोव्यकनवोदिताः ॥ ३ ॥ धनं प्रतीनम इत्यादि ह्रदीयादिति सूरिप्राः ॥ ३४ ॥ तेन संभूतसंभा रालवुकामो युधिष्ठिरः वाजिमेधैस्त्रिभिर्विलीतार्थैः समयमह वि ॥ ३५ ॥ आहूतो भगवान् राज्ञा याजयित्वा द्विजैर्नृपं ॥ ३ ॥ उवास कतिचिन्मासान् सुहृदां प्रियकाम्यया ॥ ३६ ॥ ततो राज्ञाभ्यनुज्ञातः कृष्णया सहबंधुभिः ययौ द्वारवतीं ब्रह्मन् सार्जुनो यदुभिर्वृतः ॥ ३७ ॥ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ ३ ॥ सूत उवाच विदुरस्तीर्थयात्रायां मैत्रेयादात्मनो गतिम् ॥ ज्ञात्वागाद्धास्तिनपुरं तयावाप्तविवित्सितः ॥ १ ॥ यावतः कृत वानप्रश्नान् क्षत्ता कौषारवाग्रतः ॥ जातैकभक्तिर्गोविन्दे तेभ्यश्चोपरराम ह ॥ २ ॥ तं बंधुमागतं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः सहानुजः ॥ धृतराष्ट्रो युयुत्सुश्च सूतः शारद्वतः पृथा ॥ ३ ॥ गांधारी द्रौपदी ब्रह्मन् सुभद्रा चोत्तरा कृपी ॥ अन्याश्च जामयः पाण्डोर्ज्ञातयः ससुताः स्त्रियः ॥ ४ ॥ प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेण प्राणं तन्व इवागतं ॥ अभिसंगम्य विधिवत् परिष्वंगाभिवादनैः ॥ ५ ॥ मुमुचुः प्रेमबाष्पौघं विरहौत्कंठ्यकातराः ॥ राजा तमर्हयांचक्रे कृतासनपरिग्रहं ॥ ६ ॥ तं भुक्तवंतं विश्रांतमासीनं सुखमासने ॥ प्रश्रयावनतो राजा प्राह तेषां च शृण्वतां ॥ ७ ॥ राम ॥

थ्री॥ ज्ञानमात्रेणागोविंदे जातैकभक्तिः कृतार्थः सन् तेभ्यः प्रश्नेभ्य उपरराम ततः परेण विजिज्ञासितवान् ॥ २ ॥ सूतः मज्जय शारद्वतः कृपः ॥ ३ ॥ कृपी द्रोणभार्या जामयो ज्ञातिभार्याः अन्याश्च स्त्रियः ॥ ४ ॥ प्राणं तन्व इति कृतच्छिन्नः कार्यदीयात्मनि संमतिता ताः करोत्यादयो निष्प्राणभवंति पुनः सत्सिन्नाविर्भूते सति यथोत्तिष्ठंति तद्वत् ॥ ५ ॥ विरहतो यदौत्कंठ्यं तेन कातरा विवशाः ॥ ६ ॥ नविद्दरे ॥ ७ ॥ रामश्री ॥

श्री भाग टी १ अ

कुलंधरं वे पाधरं १९ तदीहया गृहव्यापारेण प्रमत्तानामनवधानानां कालो [illegible] अतिक्रान्तः यद्वा [illegible] वहितमर्थः १७ अभिप्रेत्य ज्ञात्वा [illegible] क्रिया [illegible] निर्गमनेनेत्याह प्रतिक्रियेति १८ सर्वेषामिति प्रतिक्रिया [illegible] अपि [illegible] धनादिवियोगः [illegible] प्राह [illegible] येनेति १९ येन कालेनाभिपन्नोऽयं [illegible] मतिरस्मिन् [illegible] २० [illegible] २१ येन पुत्राहताः तेन भीमेन दत्तं पिण्डं गृहपालः श्वा २२ [illegible] दारा [illegible]

युधिष्ठिरो लब्धराज्यो दृष्ट्वा पौत्रं कुलंधरं भ्रातृभिर्लोकपालाभैर्मुमुदे परया श्रिया १६ एवं गृहेषु सक्तानां प्रमत्तानां तदीहया अत्यक्रामदविज्ञातः कालः परमदुस्तरः १७ विदुरस्तदभिप्रेत्य धृतराष्ट्रमभाषत राजन्निर्गम्यतां शीघ्रं पश्येदं भयमागतं १८ प्रतिक्रिया न यस्येह कुतश्चित्कर्हिचित्प्रभो स एष भगवान्कालः सर्वेषां नः समागतः १९ येन चैवाभिपन्नोऽयं प्राणैः प्रियतमैरपि जनः सद्यो वियुज्येत किमुतान्यैर्धनादिभिः २० पितृभ्रातृसुहृत्पुत्रा हतास्ते विगतं वयः आत्मा च जरया ग्रस्तः परगेहमुपाससे २१ अहो महीयसी जन्तोर्जीविताशा यया भवान् भीमापवर्जितं पिण्डमादत्ते गृहपालवत् २२ अग्निर्निसृष्टो दत्तश्च गरो दाराश्च दूषिताः हृतं क्षेत्रं धनं येषां तद्दत्तैरसुभिः कियत् २३ तस्यापि तव देहोऽयं कृपणस्य जिजीविषोः परैत्यनिच्छतो जीर्णो जरया वाससी इव २४ गतस्वार्थमिमं देहं विरक्तो मुक्तबन्धनः अविज्ञातगतिर्जह्यात्स वै धीर उदाहृतः २५

नेष्टा [illegible] हे धीः [illegible] भिः कियत् [illegible] न किंचिदित्यर्थः २४ तस्यापि एवं [illegible] पि पुरीतिं [illegible] स्वार्थः [illegible] मुक्तबन्धनः [illegible] अविज्ञाता गतिर्यस्य सः धीरः [illegible] मदनेन [illegible] प्राणैः [illegible] पराप [illegible]

र ष्टु

२५

यत्तीर्थोत्पत्तानि पुण्यानि [illegible] यावर्यन्तितत्र [illegible] मेथितानि [illegible]
[illegible] मेधितम् [illegible] विप्र [illegible] [illegible] देवकृतिः [illegible]
[illegible] तीर्थानि [illegible] [illegible] मलिनत्वं सपुर्क
[illegible] तीर्थानि मलिनानि [illegible] तीर्थी [illegible] [illegible] विशि [illegible]
[illegible] १६ [illegible] [illegible] मणि [illegible]
[illegible]

युधिष्ठिर [illegible] विप्र [illegible] ॥ ८
[illegible] तीर्थानि [illegible] ॥ ९ [illegible]
[illegible] तीर्थानि [illegible] ॥ १० [illegible]
[illegible] ॥ ११ [illegible]
[illegible] ॥ १२ [illegible]
[illegible] ॥ १३ [illegible]
[illegible] ॥ १४ [illegible]

[illegible] ॥ १५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] युधिष्ठिर [illegible]

स्पृष्टोभवेति

[illegible]

५

वंशितो

शब्दैतस्माल्लिमयेन्नैव एतस्मिन्नवतरे रविप्रभवात् प्रत्यक्षयतां शीलमिति नेजीरामन्त भगवान्मसम्भवेर ४

[illegible]

श्री मापु श्री था ले

यात्मनात्रुयाचात्मानं नमनोविप्रभ्यपर्वकृत्कंकृत्वा ३५ प्रभोधृतराष्ट्रस्य गांधार्याश्च वसितेनिश्चितंच
तेभ्युषितेभ्यस्तव कार्यं वनात्मलयो चातितासिम ॥ ३९ पृथ्वानारदप्रासनयामप्रत्यतिसकोविसस्तकेपादान
ने जरसंरक्षणपत्रासपुरायश्चस्वायवसं कर्तव्यान्दृप्तप्रथयाश्रिवदननतराममचेधत ज्ञातः शोकाकालः
कुन्धाविष्टः पाण्डुपुत्रश्च प्रभावान् गुरुश्चचत्वरितानीमाहृतननसमाचरेदितिसूत्रं ३६ राजान्तज्ञो पत्नीतो
श्चपुत्रस्यपाश्चित्रवरिते परमासन नभ्रमीनपरिरवंदाभ्यभावपत्र ३८ मार्हज्ञानासितपसिनीद्द स्वयुता ३९

विस्तृमाशुमित्रापातिताभ्यां विपुलम्यात्मानमात्मना आज्ञातेपार्थप्रसन्नमेप्रभोः पादवनुसारन् सेत्र
धव ४ माहः वेदव्यवसितोपित्रोर्वै ऋतुनेदन गांधार्यां वामहावाहुमुषितोस्मिमहात्मभिः ४१ यथा
ज्ञगामभगवानारदः सहतुम्बुरुः प्रत्यस्यायाभितायारं सामंजेनयर्धयन्नितिः ४२ युधिष्ठिरश्चाव
माहेद्र्वरगतिमुज्ञामेणावक्षुगतोविनः येगुरामरतपुत्रा नीक्षागनाचमपस्विनी ४३ कथंधार
यवपारमनवुस्वारदशानः यथाभभावन्पपतिनास्तोमुनिमतनमः ४४ नारदउवाच माकेचन
शुचोराजन्महीपुरवंशमगत लोकाः सपालायस्यमैवदंतिवलिमीशितुः ४५ समयुनक्तिभूता
निसएवविप्रुनक्तिच यथागावोनसिप्रोताः तंत्याबद्धाः स्वदामभिः ४६ वाक्तंत्यांनामभिर्बद्धा वह
तिवलमीशितुः यथाक्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह इच्छयाक्रीडितुः स्यातां तथैवेशे।

कयन्नृणां ४७

यथापरशोकसंग्रीरभर्णवुध्दः ... भेवपारदर्शकः यमाविदीतिशेषः ४८ [illegible]
तकशतनवशोकेनस्फुटितः पततीतिप्रथमेनान्वयः शोकमपशमयति कोचनमापुच्छ्रः नकवलनेन
वं स्वमानंसुसयोगेसमगत ॥ तदैवाहलोकाःशृं अधर्मयुक्तमपारतेम [illegible] मात्रावधिप्राप्ताय्यामु
पति ४५ क्रीडोपस्कराणांक्रीडासाधनानां स्याद्वीनक्षनशोकः कार्यः [illegible] विवाय
माओनिर्विषयायशोकमाह ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पुनर्क्तिसंयोजयतिविपुनक्तिवियोजयतिच भावकलीवर्दाः तंत्यादीर्घसंस्याबद्धाः स्वदामभिः नसिनासिका यात्रोता स्वामिनो
बलिं वहंतियथाशववाकुतंत्र्यां नामभिर्वर्णाश्रमादिविधायकोवेदलक्षणायांनामभिर्बद्धा लोकाःचरण्यचारी स्यादिति नीमन्तत

मोहेन [illegible]

वेदवेषि।

लोवेद

यतः दांनीधीरोभवेत्सादृ अथेति १९ यर्वागर्वांचीनए पनः स्पर्धा ग णान पैर्यं दयादीनविकर्षति गुक्तिनती तिनृपा २० कुपन्नीकः यमनी छवं यासः युक्ता वस्त्र रथपक्वो धिनः स न ब्रकिम्रो मनो दाण्या उपादेसं दशिलो धा नवसोत्पत्तगीर्गर्ग्यसस २८ स बल स पृथ्वीगोधारी साधी स यी स्यादिमाल पुत्र पाने पतिने न गणा नभ्यासा त्समग्री हिमादिपु ख वज्र लो हि सुसल प गत्वा भत पादृ ससा देश म पुत्र पादी पाकियनु रुवदसापिकोमांप स रथं दस भविधीस्त्र दसान: मन नि गम्बूरातांपु हे सवलो जः प्रहायेयथायथा मातने र सत्य प्रत्यापु

यः स्वकान रतोनेरजा नर्वदपालवान इतिद्युत्राहतिमदासब्रतेसनयेनमः २९ यपोदीवीदिशं यासंमेरसालयतिभिवान उत्तोर्वाक्यथयाः कौसः पुत्रोभूनाविकयेनः ३१ प्रवंरा माविडरेणानु ने व शुत्राकुलवोधितास्याजनीकः भिन्नासेयुवस्य दप्रोनु भिन्नो निष्कामभूतन दर्शिमाधा ३८ प तिप्रयानेमव लस्य पृथ्वीपाति कुलाचारन्नगामसाधी हिमात्समन्ननदं उपदर्पनमक्तिमादिवृत्तसप्त प्रसारं २९ पुत्रान यातुः कुलमेवो कृतांतु विप्र नवा तिलगो भूमिकवले: यहप्रविद्यापुरुषदना यनपापवपत्मिनसोसंबलीव १० नत्रसनजपमसीनपत्रको हिग्रमानस : याबला नखानसामा हृदयोनयुनेनयो: यवासाहतपुत्राती पितरम : कृगतः सहतत ३१ यपिमय कुलपदेसनवधु:स भार्याणा मापासमानः शमलेनमाध्याडु: विमापतन ३२ पितरप्रपरनेपरोसमीचः सहदः पिपुन दमनांव्यसमनः पितरो कृगनाविनः सतनवाय कृपयाभ्यन्देवेत्या त्म ताविरहकातरः सान

योतिवा २९ कुलमेवं मित्रेरवलेसंध्यांवदनेधमनमासेमृत्यपितरोविंदुरमलसंग्रो २० देणावलान् गक्ला कस्यपत्रसेनय २९ प्रकृतपत्रे समदत्तनी शामलेसपराधमसांसपोनामार्थयासहपावत्रः नानाः स्या नातसागतावितमार ३४ कृपयाकोरदैव त्या नवाति पीरितमानेयदेयृतयाजुमप दपनिरहानकथितनञ्ज सनः सत्रयोन प्रसूतरमार ३५ ॥

कृपाकृमा न २

मान

पाद्मे [illegible] सर्वतीर्थ [illegible] समभिः स्तोत्रैः [illegible] ५२ [illegible] निरुप्यते [illegible] ५३ [illegible] ५४ [illegible]

धन्यायाह [illegible] भार्यया [illegible] ५१ स्तोत्रैः [illegible] ५२ [illegible] ५३ [illegible] ५४ [illegible] ५५ [illegible] ५६ [illegible] ५७ ॥

[illegible] ५८ [illegible] ५९ ॥

धी
भाग
दी
५९

धन्वेति
निरुपितिः

५२

यत्र यदि त्रोके तत्तं जीवरूपेण धर्मं देहं गच्छेति मुक्तं भाष्य[illegible] शुद्धब्रह्मरूपेणानिर्वचनीयतेन चोभयं वावि
[illegible] तत्त्वमपि [illegible] [illegible] रूप एव केवले [illegible] सर्वतान[illegible]
[illegible] तस्मान्नीविना [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ४५ ॥ कालो गुणचोभकः [illegible] पाव भौतिका [illegible]
[illegible] यथा सर्पगुस्तोत्न [illegible] [illegible] सर्वतः [illegible]
[illegible] ॥ ४८ ॥ [illegible] [illegible] [illegible] सर्वोपि
[illegible] [illegible] ॥ ४९ ॥ [illegible]
[illegible] सर्वव्यापि [illegible] तस्मात्
[illegible] कालक [illegible]
[illegible] ॥ ५० ॥ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ५१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५२ ॥ निष्पादितं [illegible] [illegible]
[illegible] भगवान् [illegible] सचेक एव [illegible] सजातीयविजातीय [illegible]
एवमेतमाह [illegible] सजातीयभेदः [illegible]
रूपमुभाति [illegible] विजातीयभेदोपि [illegible] प्रतीयते [illegible]
[illegible] ॥ ५३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५४ ॥ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ५५ ॥ [illegible]

पी
भाग
री
५३

वतिवितर्के ९ कस्मात्संपूर्णायातीनिविष्टि ॥ अपि किं पटालनः मान्नी [illegible] साधव [illegible] न्युपनार्थ
३ [illegible] मिळतिसकाल [illegible] सर्वपुरुषार्थ [illegible] कुलः [illegible] नाम्नाकम [illegible] हिनस्मारि
माशेयेनाह ८ यस्मात्पूर्वी [illegible] विहार [illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ४ [illegible] [illegible] १० [illegible]
कषय [illegible] [illegible] भीमोह ॥ ११ [illegible]

युधिष्ठिरोवाच [illegible] [illegible] चविचेष्टि
ते [illegible] भीमसेनतवानुजः [illegible] १२ [illegible]
[illegible] १३ यस्मात्
[illegible] ॥ १४ युधिष्ठिर
[illegible] १५ [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ वायुर्वाति [illegible] ॥ २० ॥

[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]

श्रीरुद्रतः
वत्सः

[illegible]

निर्धीतिर्निरभ्रव [illegible]

मंतरं विद्वो मे वा भुरिति ग्रागमः कोऽरसः दर्पानमपि तावत्कर्णमिति पुर्वेष्वाह समाधौ नार्दूरः से साधीनेन विजन्ता हार्योगामिष्यामि नेत्याह चेति तहि तामनुपालनियामिष्यामि तत्राह ५८ तत्रादेहे सहोटजे पर्णशा लया सहितमेते पाशुना सहगार्हपत्यादि भिरेहामाने सस्य पत्नी बहिः स्थिता सतीलपति मनुप्रविशे त्वेग प्रविशति तहि विदुरा भयात्तार्पयानित्याह ५९ विदुरस्तु तदाश्चर्यं निशाम्य हर्षशोकयुतस्तस्माद्गन्ता तीर्थ निषेवकः तथापायुतः तस्मात्स्थानात् तीर्थानि सेवितुं गमिष्यति ५९ शुचः शोकान् ६० इति श्रीभावार्थ

कलेवरं हास्यति स तस्य च भस्मीभविष्यति ५७ दह्यमानेऽग्निभिर्देहे पत्युः पत्नी सहोटजे बहिः स्थिता पतिं साध्वी तमग्निमनु वेक्ष्यति ५८ विदुरस्तु तदाश्चर्यं निशाम्य कुरुनन्दन हर्षशोकयुतस्तस्माद्गन्ता तीर्थनिषेवकः ५९ इत्युक्त्वाथारुहत्स्वर्गं नारदः सहतुम्बुरुः युधिष्ठिरो वचस्तस्य हृदि कृत्वाजहाच्छुचः ६० इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः १३ सूत उवाच सम्प्रस्थिते द्वारकायां जिष्णौ बन्धुदिदृक्षया ज्ञातुं च पुण्यश्लोकस्य कृष्णस्य च विचेष्टितम् १ व्यतीताः कतिचिन्मासास्तदा नायात्ततोऽर्जुनः ददर्श घोररूपाणि निमित्तानि कुरूद्वहः २ कालस्य च गतिं रौद्रां विपर्यस्तर्तुधर्मिणः पापीयसीं नृणां वार्तां क्रोधलोभानृतात्मनाम् ३ जिह्मप्रायं व्यवहृतं शाठ्यमिश्रं च सौहृदम् पितृ मातृसुहृद्भ्रातृदम्पतीनां च कल्कनम् ४ निमित्तान्यत्यरिष्टानि काले त्वनुगते नृणाम् लोभाद्यधर्मप्रकृतिं दृष्ट्वोवाचानुजं नृपः ५

दीपिकायां प्रथमस्कन्धे त्रयोदशः १३ चतुर्दशे तु विरहानि दृष्ट्वा राजा वि शोकितः प्रस्थितो नारद... श्रीकृष्णस्य ... वक्ष्यति कति चित्मासेनु कालातिक्रमे पिनतो ... आगतः ... निमित्तानि ... युधिष्ठिरः ... विपर्यस्ता ... घोरा ... ४ जिह्मप्रा यं कपटबहुलं व्यवहृतं ... कल्कनं कलहः ४ ... लोभाद्यधर्म प्रकृतिं च दृष्ट्वानुजं भीमम् ५ ॥

२ मासा। दा१

अस्मरकाले

गुप्ताणां मंडपद्रु १७ भूताकृष्ट ... त्वग्गतोर्ध्वमसि ... र्नलितेष्य ... मेवमुक्तो ... गतिप्रज्ञैर्भौ
सीना सन्ध्य इति ... यीस्त्रिभिः ... ग्रामामसिव १८ ... नलितेव ... स्वलीतिकमेकेति ... षाधुः ... नीत
पैः १९ देवतानि पुनितमाः २० पर्वतः ... २१ पतेः ... कलामित्य ... प्रसनमासि ... थावदि ... वव
पदैः हीमाभूरिमदमम २१ तस्य राज्ञस्त्वेवं ... नि ... तःसतः २२ यथमप्रपूर्वनिपति

प्रसूरवर्षति जलदावीभलमिवसर्वतः सूर्येहतप्रभे ... यैर्मिधोद्धि १७ समेन्द्रलेर्भु
तयतोर्ज्वलितैश्वरोदसी ... नभिताः ... मिवसिव १८ ... राजेनकाल
धैर्किया ... नपिवतित ... नवत्सा ... मातरः १९ ... पन्नद्धमाव
... कलानि ... तीवाति ... सोतिष २० ... प्रामाः पुरो ... शुष्टि
पानियान्त्राः किमचरपीपतिनः २१ ममपतिमहात्मा ... नभावकः पदेः ... पुरुष ... भिदो
नाभूद्गतसीभगाः २२ ... नखतसा ... पुर्याः ... कपिभ
जः २३ नपादयो निपातित ... मातुरम ... चात्तुसिंह ... २४ वि
लोकौदिग्रहस्य ... जनृपः ... समरम ... २५ कश्चिदानन्तप्र
र्धनः ... मासन मधुभोजर ... २६ ... कश्चि
त्वस्त्या ... मारिषः मातलिः ... २७ समरस्मारः ... त्म्यो
मधल्लाम्बः ... सलपाः ... प्रभावाः स्वयम २८ ॥

तनरेश्वरः ... ... विहरन ... विसर्जनं स्मर्थाः २४ उदिग्... दर्पस्य
विभाग्यविगतकीर्ति २५ सजनाम्बाधवाः किंवस्त्वीतिशाकपा ... कृति २६ मारिषा
मामाल ... कटुप्तिः वसुदेवः २७ ... परस्परवस्तवे ... पितामप ... गोपिव

... पद्ये

श्रीभागवते ... ॥

श्री
भा०
टी०
४४

प्रादुर्भावात्मजो सेनमसमर्थो [illegible] जीवनमा[illegible] तो देवकुमार [illegible] कृतवर्मा [illegible] स्थः
कृतभ्रातरः १८ सर्वे - वृष्णीनां मध्ये महारथा गंभीररयो [illegible] महादेवो [illegible] ते समृद्धः १९ कुलस्य
पत्नानि कालो [illegible] नस्य पौत्रा [illegible] २६ भगवंतं [illegible] इति प्रद्युम्न [illegible] शंका
[illegible] २१ भगवतो [illegible] लोकान् [illegible] २२ [illegible]
[illegible] भवति महात्मा
कश्चित् [illegible] इति [illegible] कृतवर्मा [illegible] २३
[illegible] कश्चित् [illegible] भगवान् [illegible] पतिः २४ [illegible]
[illegible] महारथः गंभीरयो निकटो वर्तते भगवान् २५ [illegible]
[illegible] नवनवः
[illegible] २६ [illegible]
[illegible]
[illegible] २७ [illegible] पुर्या [illegible] २८
[illegible] निर्जित [illegible] इति
[illegible] २९ यदुकुल [illegible] अधिकमेव [illegible]

[illegible] २९ यस्य पादपद्म [illegible] भा[illegible]स्य: [illegible]
युद्धे श्रीकृष्ण [illegible] विना: [illegible]
[illegible] ३० यदुजनदेव [illegible] भावोपजीविनः [illegible] अधिक [illegible] विदः [illegible]
[illegible] कश्चिदिति यदुः ३१ ॥

४४

भगवान् [illegible] भक्तवत्सल कश्चित् [illegible] सुधर्मायां [illegible] ३२
त्रुटि४

वेः किमवेदैः शास्त्रादिभिः सप्तपत्न्याः कवने [illegible] यो [illegible] नपवं [illegible]
शास्त्राकृत [illegible] भूतक [illegible] मावे [illegible] रवि [illegible] भिषेकः तेन [illegible]
[illegible] मेव [illegible] कृष्ण [illegible] रयोः [illegible]
[illegible] समासः [illegible] भोप [illegible]
[illegible] भावः ४ शिष्या [illegible] भृतेयः [illegible] पुनन
[illegible]
[illegible] सर्वः [illegible] मतः [illegible]
[illegible] धने [illegible] पापा [illegible]

[illegible] सभायां [illegible] पादौ
पतितानु [illegible] पाविमुक्तका ॥ ४ [illegible]
[illegible] रघुनाथ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] धाम [illegible] मति
[illegible]
[illegible] निममत [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] शोका
[illegible] भगवान्नीयते [illegible]
कथापनयसमाप्तिः ॥ ११ ॥

भारत
१
२
युधिष्ठिरेणोक्तं
— आव

ध्यान
१२

कनुभाषितं ३

श्री
मातृ
री
पत्र

भ्रत्याहृतो

[illegible] विस्मापितः स [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] विस्मापितः [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] विस्मापितः [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

२२

नर

४९

श्री
भागु
दी
५५

पुनः शाकामसुनियम्न ... नि नेत्रयोरेव मस्तस्य गलितानि च पाणिनाम्रमपये ... टर्वनाम्नेन
... श्रीकृष्णेन ... सम्मुनं पूर्वमालोकितेन ... मारे ... राज्यम् ॥ ५ ॥ ...
... मनः ... वचिन ... गाधा ... ॥ ... स्वलाच्छ्रानयनि ... पतितम
... ... प्रियस्याप्य
प्रियसेर ... श्रीकृष्णेन ... ॥ ५ ॥ ...
कामेन तिमनाना ... प्रभावाद ... सजीकृतमे ... धर्मविहस्न

कृकृतासंस्तम्भ्यसुख पाणिनामृज्य नेत्रयोः ॥ ... कालरं ॥ ... ॥
मे ... नृपमनुज्ञामि ... ॥ ... ॥
... श्रीकृष्णेन ... विस्मापनमेरत ... ॥ ७ ॥
लोकाल्मिष्टदर्शनः ॥ ... ॥ ... ॥ ५ ॥ ...
... सजीकृत ...
... ॥ ६ ॥ ...
भासम ... नृपतयावलिमभुंत ॥ ७ ॥ ... नृपशिरो ... सहस्ल
... ॥ ... मन्दोचिताभक्त ॥

नस्तौ ... ॥ ८ ॥ ... सधनं प्रदो ... स्ततावर ... विलम्भ
येन कृता ... ॥ ... ॥
पिप्यास्यतीन ॥ ... ॥ ... नृपशिर ... ॥ ... ॥ ...
... ॥ ... ॥ ...
महा ... मान्तर ... उपनीनवतः ॥ ८४ ॥

कृचिक्ट
मुकुन्दमिनीन्नं
५४
मुनुसदानं
५३
५६
५४
सेलक

नेत्र मध   पुर्डरागप्रदं श्लो० वर्भितं । तत्रयां   श्लो० वृत

प्रनामप यमारो गेपनलयो मामोयेन वधोः सकाशात किंवाते: पुलस्त्य नाम: तिरस्कृत: ४४ तुद्का
लतत्र स्थित: २८ यथा वेरितिष्ठेत: प्रेमपात्रे: पक्षमले: पुरुषे: शाख्यादिभिर्नलादिभिः सिद्धि: । यदा ग्निरप:
किमपि नरा स्वमौलिकं किंदा या पाप भस्य घ्यो भवति तथा रास्यामी तिश्रतिस्थ्रुते संनद्धं किंतु नेत्र
तर्कोति यस्य ४० शरागिने भस्य प्राणिभाः तत्रन सत्यान सिकिपत्तासं [illegible] ४४ [illegible]
नेनि दिवसमुख गमः किंमत वानीत प्रमकृतो भक्तिनवस्त्रादिकं सायमः किंनाम मे: समोदिसप्र: प्रथम
दसमे वीर्या नपराजितो सिमर्थ: ४१ सभो स्याभो तेना हीन दृष्टान वाल को च्च किंसि सप्ये भूलो स काथ

कञ्चिद्भिनाम येतान भ्रष्टतेजा विभाविमे पुलस्त्यमालो वरात: किं वान श्रियोषित: ४८: कञ्चिद्या
भिन्ना भावे: शाखादि भिरसंगमे: नरस्य मुक्त मणिमय प्राशया यत्र लिप्ते ४५ कच्चिन्न वाम
गावल्ल गाघ्रु द्दीगिताः स्विय: शापेणपमलसद्धानासाली: शापलप्रद: ४६ कच्चिन्न मानमा
नम्या गम्यो सिवो हृतोसिप परा जितो वा पुभवाञ्जोतमे: पथिरे: ४७ प्रयि विविष्णुपरिभवोनिस
भाग्यामु ह वा लकेन: नयुपिलक मर्कैसितन कथ प्रसव तम ४५ [illegible] मम नाथ हस्थ
मात्वं वृनो भ्रन्यास्तु रहितो [illegible] यथान रु ब्रो ४९ इति [illegible] कवेषण
मोप्याघ: १ स्तनः पवनाम सर्व: कामतो भाषा या ताविकल्पिम: नाना शोकास्यदं पकाला
विप्रसंघ कोपित: १ शोकेनपुष्पा दुर्लहृत्स रो जोहनपु: विभुनलेन्दुभाय श्राशोकोलिभा
तत्वानलिप्ततमकर्णपर्यायो भपघ मतिं नेकृ मवानसि ५१ निल स दापुत्र कंपु गणेष्वेत सत्र नृपयो नाम रो नम
वधूना पीकृतेन रहित: पुष्पैमालीसि ममेस प्रयत्न: प्रयमपत्नीमकृतेन: पीडा नवटने स्थित: ५२ इति
भवार्थ प्रथमेव तुर्थ: कृति पुत्रेणानन्दयुध मस्य परीक्षितं प्रकारो दनृप: स्वर्गमितिप चरपो कवी
म कृष्णार्जनप्राविकल्पितश्च तिष्ठेत: नाना शोका स्पदं पमालस्थितिकाल्पना स्थ: श्रुतिभाषिनाश
स्मोदि तत राज्ञा वय: कृतविलोपा कृपा तमा: १ शोकेन देहेन भावदन हृद्धत्प प्रमतोभय भीयमह

सोऽस्येकार [illegible] क्रमतिनामधामे संभूतः क्रमतिनमेवादपालन [illegible] रिनाप भवाय मोदाय भवा: [illegible]
तावाहास्य [illegible] विनाम्नाः [illegible] मिन्नाम्नस्य पादेन [illegible]
[illegible] क्रमतिस ९१ [illegible]
[illegible] परिहाम [illegible] कार्य [illegible]
[illegible] भवन्ति [illegible]
भावधार्थः १७ [illegible] भिवा [illegible]
[illegible] बिपुलसधो: [illegible] देवाः सेवकाः [illegible]
सोऽमभूतः क्रमतिनाम [illegible] भवाय भजनीकाः [illegible]
न प्राप्नुर [illegible] १८ [illegible]
[illegible] २ [illegible]
[illegible]
[illegible] १७ [illegible]
[illegible] १८ [illegible]
[illegible]
[illegible] अभूवानितिपाठे [illegible]
[illegible]
[illegible] १८ [illegible]
[illegible] १९ [illegible]
[illegible]
[illegible] पाठः [illegible]

[illegible] सहस्रं [illegible] पवनात्मजवशो [illegible] विप्रशापो [illegible]

[illegible] ज्ञानम् [illegible] प्रवेशितः [illegible]

[illegible] भावयति [illegible] महान्तः [illegible]

[illegible] चिन्तार्थ [illegible]

[illegible] इति [illegible] सतां [illegible]

[illegible]

[illegible] मार्ग [illegible] कुलस्य [illegible] निश्चल [illegible]
[illegible] मोक्ष [illegible] काशी [illegible]
[illegible] भगवता [illegible]
[illegible] भूत [illegible]
[illegible] अमृतोदि [illegible]
[illegible] तत्र [illegible]

[illegible] मार्गे [illegible] कुलस्य [illegible] युधिष्ठिरः [illegible]
[illegible] भगवान् [illegible]
[illegible] विशुद्ध [illegible]
[illegible] पिता [illegible]
[illegible] भगवान् [illegible]
[illegible] युधिष्ठिर [illegible]
[illegible] धर्म [illegible] विनिय [illegible]

[illegible] युधिष्ठिर [illegible]
[illegible] प्रतिबुद्ध [illegible]
[illegible] युधिष्ठिरः [illegible] परिसर्पण [illegible]
[illegible] परिधान [illegible] आत्मनः [illegible] सर्वतः स्थित [illegible]

[illegible] पतित [illegible]

मतमनिरुद्ध्य पूर्वं निरूप्य कृतेत्यर्थः प्रपितदात्मनो पगामासयत ईश्वरः कृमर्थः ३८ संछिन्नांशो पा
तितांशयवानिरुपाधपोधे ततदेवदरीयुतिहाभ्यां ३५ वाक्यमिस्पलतुणा सर्वेंद्रियाणि मनसि प्रविलाप्य
तुषानित्यर्थः तच्च मनः प्राणे प्राणाधीनत्वात् तेप्राणाः इत्युः पानेतनाकृधपात् म्पानमपाक्रत
गः तत्सहितमपानं मृत्यौ नरपिश्चात् देवतायां एनमेवमवागादिवपिनतमेसाहितेषु तेच मृत्युप
श्चभूतानामेकदेहे देहस्वमृत्युमीत्मनकृतिभाविनवानित्यर्थः एतत्र वीरितिपद सांकेतालृरिःश्रुपथ

मधुगंधमधावर्त्तुं स्वस्सेनपतितः प्राणापसांनिरूप्य धिप्रपशीनपिश्चदीपः ३८ विमृश्य तच्च
मत्तावैद्युतलसलघाटिकम निर्मलानिरहंकार संकिमाशोघप्रयनः ३५ वाक्तेनहवमनसित
स्याणाः इत्यचनं मृत्यावपानसंतत्यनपवलपानेहवीत ४ त्रिवृद्दमनपवत्रनेत्रकृतमहस्य
नि सर्वमात्मनजरवीद्वलप्यात्मनमस्ये ४१ चीरवासाजितहारावद्वलाप्रकृमूर्धजः
प्रायज्ञात्मनोद्भुपजलात्मतपिथापचवत ४२ प्तनवेदमागाणिनिरगात्प्याद्वेनधिनोयथा इदी
चीप्रविवेशाशागतपूर्वीमहात्मभिः ४३ कलिनाधर्ममित्रेण द्रष्टास्तुष्टाः प्रजाभुवि तस्य
कृतसर्वायाज्ञात्मनस्यतिकृमात्मनः ४४ ध्यायन् हृदिपरंब्रह्म वेदितेयताणतः सर्वतमवनिर्मि
गमृथितरः कृतनिश्चयाः ४५ मनसाधारयामासुर्वैकुंठचरणांबुजम् नद्यामहीमत्कप्राम
तपाविशुद्धधियाःपर ४६ तस्मिन्नारायणपदे एकांतमनसोगतिः एवाप्तुईरवापाते

हवीदितिवमहेप्रतहवीदिसार्थे ४८ चितप्रजाश्येनविचितहमेकमेप्रविश्याथसर्वेसर्वलोपहेतन
मविषामात्मनिजीवपवसंशोधितमात्मानेनत्वात्णीमयेकृटस्थनमय्यामहलपइत्यर्थः तदृष्मात
प्रतिपत्तिमकालात्स्थितिमात्मदवीस्वामाःतिहाभ्यां ५ सनवेस्यामाः अनुत्तादिपतीतासकुर्धन प्रा
णादिशान्तर्थं प्रविष्टामहात्मभिर्विविक्तिभिः ५३ प्रथमंमित्रपस्यतेनमाधुकृतात्मः सर्वेषांधर्मादयो

कथं भूते पदे विधूतकल्मषाणां निवासस्थानेयत् तस्मिन्नेव विरजेनात्मनाएव प्राप ॥ तत्र षोडशकलेन लिंगेन यानेतवविशा षण्णा निरजेनात्मनैवात्स्यानकूपोगाति ते विधूतकल्मषाः प्राप्नुवंति तीर्थ्यामंदन्त्रुभासे श्रीकृष्णावेशेन श्रीकृष्णे चित्तमावेशप देहमुपारि मज्यतञ्चित्तपक्षसन् तदानी तेन सागते पितृभिः सह स्वक्षयं स्वाधिकारस्थानं ययौ ४८ द्रौपदीचयुतीं प्रयाणमत मतिशायेन स्वस्वस्त्ययनमेंमंगलास्पदं मलापविचच ५० इति श्रीमंगे पञ्चदशः ॥ १५ ततः षोडशेषुमिथर्मयोः कलिनिरं यो संवादे वर्ण्यते प्राप्तिः पालकस्य परीक्षितः द्विजवर्याणां शिक्षयास्सूतोजन्मनि अभिजातकोविदाः जातक

विधूतकल्मष स्थाने विरजेनात्मनैवयत् विदुरोऽपि परित्यज्य प्रभासे देहमात्मनः ४९ कृष्णावेशेन तच्चित्तः पितृभिः स्वक्षयं ययौ ४८ द्रौपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् वासुदेवे भगवति ह्येकान्तमतिराप तम् ४९ यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रियाणां पाण्डोः सुतानामिति संप्रयाणं शृणोत्यलं स्वस्त्ययनं पवित्रं लब्ध्वा हरौ भक्तिमुपैति सिद्धिम् ५० इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ सूत उवाच ततः परीक्षिद्द्विजवर्यशिक्षया महीं महाभागवतः शशास ह यथा हि सूत्यामभिजातकोविदाः समादिशन्विप्र महद्गुणस्तथा १ स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीं जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्सुतान् २ आजहाराश्वमेधांस्त्रीन् गंगायां भूरिदक्षिणान् शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षिगोचराः ३ निजग्राहौजसा वीरः कलिं दिग्विजये क्वचित् नृपलिंगधरं शूद्रं घ्नन्तं गोमिथुनं पदा ४ शौनक उवाच कस्य हेतोर्निजग्राह कलिं दिग्विजये नृपः नृदेवचिह्नधृक् शूद्रकोऽसौ गां यः पदाहनत् ५ तत्कथ्यतां महाभाग यदि कृष्णकथाश्रयं अथवास्य पदाम्भोजम

कर्मविदः ते विप्रसह तो गुणा यस्मिन्सः १ जनमेजयादीनित्यत्राधिको कोदंसं २ आजहार कृतवान् शारद्वतं कृपं शरूपं यत्र येषु अश्वमेधेषु देवाः अक्षिगोचराः ३ निजग्राह निगृहीतवान् कलिमेव निर्दिशति तन्दयेति ४ कलिं कस्माद्धेतोर्निजग्राह न तु हतवान् यतोऽसौ शूद्रकः अतिकुत्सितः शूद्रः यो गां पदाहन् इति ५ अस्य विष्णोः पदाम्बुजयोर्मकरन्दं तं लिहंति आस्वादयंति येन तेषां सतां महतां वा कथा आश्रयमिति समासांतः कस्य वा पुनः सर्वदि

निकृष्टस्यो कथ्य कस्य हेतोरिति २

सुरसत्तमाः पुर्यां यत्र मर्त्यानां मरणावतं तत्पापिकं तं सर्वमेतमिक्ष्वाकुं यो मृत्युः । सदृश सत्ये शासितरिदं ग्रामिकं कर्मयष्टु
हिंसनं नदर्णं सुपहत । ततः किमत पाहन्ककिंचिदिति । नानृतमसमाप्तिपर्यन्तं उद्भूतलेनकश्चिन्म्रियते तत अपि किमत
श्रासीः । अहोन्दलोके हरिकथामृतं चव पीयते । अमेतद् यं हरिलीलेवामृतं यस्मिन् तद्भावे हृदयं च जीवन् स्थिया हु
मेदस्य अलसत्वेन करावोयद्दृय श्राक्षु तविद्यादिव श्रद्धिचयद्रष्टुः तदर्थं कर्मभिः समाद्रियते । यस्मिन्नीत कृते

तदा पुर्यन्त्याम संगमर्मानास्तमिकृतो । इहोपहतोभरावान्मृत्युः शासिक्कर्मीति । नकश्चिन्म्रियते ता
वद्यावदासनहृतकः । सर्वे हिमावानाहनः परमर्षिभिः । अहोन्दलोके पीयेन हरिलीलामृतं च ॥ जे
दम्भमदप्रवस्य यो मदा युधस्व । निर्देयाद्रियतेन कोदि वाचवार्यकार्यभिः । ततः । यदापशसिक
रुजावल्लवसन्कलिं प्रविष्टे निजचक्रवर्तिते । निशम्य वार्तां सनतिप्रियो ततः शरासनं संगृह्य गाण्डिवाददे ॥
ससेकृत सप्तमत्तरञ्जयो जिनरथमरथेन द्रुध्वजमास्थितः पुरात् । गतो रथा षष्ठिपपतिश्रुतयास्वसेनयाच्छिवि ।
जयार्थनिर्गतः ॥ भद्राश्वकेतुमालं च भारतं चोत्तरान् कुरून् । किंपुरुषादीनि सर्वाणि विजित्य जगृहे ब
लि ॥ जत्रतत्रोपशृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम् । प्रगीयमाणं च यशः कृष्णमाहात्म्यसूचकम् ॥ आत्मानं
च परित्रातमश्वत्थाम्नोऽस्त्रतेजसः । स्नेहं च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिं च केशवे ॥ तेभ्यः परमसन्तुष्टः प्रीत्युज्जृम्भि
तलोचनः । महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः ॥ १६ ॥

सर्वं ज्ञात्वा मूर्तादिकं भवेत् तत्र तावत्कलिनिग्रहप्रसंगमाह । ग्रस्तनिजचक्रवर्तितस्वसेनया पालितदेशे कलिं प्रविष्टं
श्रुत्वा वार्तामनतिप्रियां वार्तां किंचिदप्रियां चायुद्धकीनकर्मपतेः । तां निशम्य तदा धनाशनेन इष्टमिषद्वार्थमाददे सं गुणाशो
ऽिः युद्धे प्रगल्भः । पाणिनेयुद्धं यास्तित्वः ॥ ततश्चदिग्विजयार्थं निर्गतः ॥ भद्राश्वादीनि सर्व पश्चिमदक्षिणोत्तरः
संस्कृत्य ग्रामनिसर्वाणि वर्षाणि मिरोः सर्वतः । इत्यातलं तत्र तत्र तो रमके हिरण्मये च दक्षिणाना हरिवर्षं किंपुरुषं च ता
नि विजित्य ॥ प्रगीयमानं च यशः शृण्वन्स्तेभ्यो ददावितितृतीयेनान्वयः ॥ १४ । १५ । १६ ॥

किंवस्त्रिरपद्मपादेवद्भविलोपीतिसारूप्यादीनिकर्मातिमानिम्तानिस्तथाविष्णोर्गमनंकोप्रगातीदृश्यमिन त्रप
त्तिःपरीतिर्मविसो: चरणारविंदभक्तिकोत्तिस्मः पादिस्पृटमितिरक्षकार्याविषेषः ज्ञातसः नत्रपादिघटस्माप
तितस्यनचितातवृत्तिःवीरासनगोवीवत्रूपंस्यप्रतिमतागराणि॥१७ यतावृषीमनुवर्तमानस्यनातिहरणीचमेव
धर्मोत्वयतृणोविज्ञायाहतप्रभागागोत्रूपाद्यीविवत्सानपापं॥ १८ तेपालनो देदस्यपृथिवीदिगमुपानलंस्थान
याष्यमंतर्मध्यमाधिःपीडापस्यास्तानामालत्तयेकेनोविज्ञापासि भवतेधंस्तापतावेवाभक्तनामेवनलिंगेनमत्र

सायस्यपाविघटसेयनसाव्यहोस्यवीभासनानुगमनस्तवनपुणामे. किंपिपद्मपांशुभ्रमगात्रस्ताविम्नविलोर्भ
लिकरोतिनृपतिस्मरणारविंदे १९ नसपवर्तमानस्यएवेषांत्रलिमनसः नातिहरेकिलाश्रुपदासीनति
बाधके॥२०॥धर्मःपदेकेनचरन्नविज्ञायामपलभ्य १ स्कतिस्तात्रवृदनोविवत्सोसिवनातरे॥ २१ कश्चि
दृहेनासयमानमनसोविज्ञायाभिस्नाथतपुण्ये आत्मत्वमभवतीमनसाधिरवधुंवाचमिकंचना २१
पादैन्यूनंशोचसिमैकपादमात्मानमत्रवृषलेर्भोक्ष्यमाणः आहोसुरादीन्हृतयज्ञभागान्प्रजाउतस्विन्मघवत्य
वीति २१ अरक्ष्यमाणाःस्त्रियउर्विबालान्शोचस्यथोपुरुषादैरिवार्तान् वाचंदेवीं ब्रह्मकुलेकुकर्मण्यब्रह्मण्ये
राजकुलेकुलाग्र्यान् २२ किंक्षत्रबंधून्कलिनोपसृष्टान्राष्ट्राणिवातैरवरोपितानि इतस्ततोवाशन
नवासस्नानव्यवायोन्मुखजीवलोकम् २३ श्रा०स्क०१

कारणानिकाल्पयन्नुत्पतिहरेवधुमित्रमादिपंचभिः २ रैस्थितंवपु २ त्रिभिःपादैर्नष्टभयस्यैकपादस्यांशं वृषलैः सप
दादितिमित्रमाणः प्रसन्नात्मेपदविधावप्रसान हताप्रभागायज्ञानामुताखरताप्त २१ देवुदितिपति भिरक्षा
माणाः स्त्रियः पितृभिरक्ष्यमाणान्बालान्प्रभूतेरेवपुरुषादैरिवार्तानितिप्रान् वाचदेवीसरस्वतीकुकर्म
लिकुराधरस्थिताक्रमस्थान ब्रात्मणोत्तमानलक्ष्कान् २२ उपसृष्टान्ग्रामान् एवरोपितानिराज्ञामितानिअनायः
मेघुनेनिषधारनायरमामवर्तनोःशानाटिष्ठउन्मुखंप्रवर्तमानंजीवलोकम् २३ ॥

नव१

१८

२२

हे प्रभु मानर्थी विचित्ते तनुयोभूरि भावः [illegible]
[illegible] २४
[illegible] २५ [illegible]
[illegible] २६ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] २७ [illegible] २८ [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

तस्य विरहो दुःसहोऽभूद्दुश्चतुर्भिः २० ब्रह्मा द्रुहिणोऽयमस्याः प्रियः अपांगमोत्तः सस्मितकृपाटक्षपातः तत्कामाः
समो यद्गतिश्च बहुकालं तपः समचरत्सम्पत्त्रतिस्म भगवान्दिव्यकर्मः प्रपन्ना प्राप्तितापि साश्रीर्यस्य पादलावण्य
मलमन्त्रकृता सतीसेवते २२ तस्य भगवतः श्रीमद्विः कृतधजाद्यः कृतनिचिह्नानि षष्ठोनैः परशुराद्दीनाम्
येः सम्प्रगल्भत्रगतस्याः सारतमो भगवतः सेदविभूतौ उपलभ्यप्राप्य चीलमकानतिक्रम्य परावेपाभिलकुर्मास
पञ्चमतस्या निभृतरेनैवा शाकाले श्रमेसतिज्ञत्ममत्ती गर्वं जन्ता तामासव्यमन्तमनलमकवान् २४ किंचयोवेयामरावेपाः

यात्मानं तानुपेतवानिभितं नैवामरोत्तमम देवान्मितं नृपौ मापूर्ववानांतीं मन्यामान् २ ब्रह्मादयो ऽनु वह
लिप्यस्त्वाग सो सकामास्तपः समवरन्भगवत्सपत्रा सापि श्रीः स तामसमर विरचवर्तिदाय पमार सोभगमले
भलतेनुरता २३ तस्या मम्रुज्ज्वलिता क्रशकुलक्तेः पश्चीमत देर्भगवतः समलकृतांगी श्रीतलराववृप
लभ्य तर्दैवविभूतिं सोकाप्तम्याऽस्मञ्चल्ल्यधनी तदने २४ योवेसुमानिभमास्तुरवेषपरामामसौ हिगी
शश्चमपानुदराऽमने ३ः नाङ्ग्रः स्वमुमपदमात्मानिषोरुचेतामे पारुङ्कुरङ्ग रम्यामविभ्र ". देवी २५ कावभले
नविरहपुरुष तमम्य प्रेमावलोककचिरमितवल्गुजल्पैः स्थैर्य समानमहरन्मधुमानिनीनां रोमोत्स
वो ममयदं ह्रितिं किताया २६ तयोरेव कथयन्तौः पृथिवीधर्मयोमरात् प्रीतिं च्यामयत्नपिः प्राप्तः प्राची

तथा सरस्वती २७ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे पोडशोऽध्यायः १६ ॥

देवोपराज्ञामेसोह्रिणीशतरूपा मालिभासप्रणीतवान् नीचोनुपादताङ्गः स्वसन्ततेर्योकवेता पुरुषकारेता मात्मनि
सास्मतत्परां पदसस्यसपः ८यथ स्वलताक्रेतोः किंयाघातनिहतोघात प्रमयः सपादवित्तमिसर्याः भविभूतरवृत्ता
निमर्याः २५ तस्य तिरहकादासहेन प्रेमावलोक स्वरूचिरस्मितवल्गुजल्पास्मरतर्म ? पुष्यत्निनीनां समस्या माली
नो समानं गर्वसहितं स्यस्तत्तयोदारतं पदह्रिरजसोऽस्मेनवितं कितायाप्सकृतायाः सम्यादि भिषेण सोमस्य
भवति २६ कथयतोः सतोः प्राचीह्रवेतवधिन्नीक्रतहते २७ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कन्धे षोडशः १६

समानमेकं देवगरसस्वरूपेण सत्यादीनां ऋषिपितामह तत्त्ववान्

श्री भाग टी [illegible]

ततः समदयोराज्ञः कलिनि[illegible] नमेवे वीर्यं भ्रातोपि तु राज्यं [illegible] ॥ ५८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible] प्रतोक्त्य

[illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ततोपक्राम्य
[illegible] यस्योतिह्वाभ्याम् [illegible]

[illegible]

देशाधिसर्वाया॰ कालेषु दिनसर्थः ममसाधुभि। त्वं स्वं मेपी धृते भयो भाग्यं गति परलोकस्थ पुनरपि पितो वेनेषु
घभुसार॰ ॥ कृपणपुष्पं विवेदना दृष्या॰ तदिधा॰ दुःखिता॰ ॥ [illegible] सन्मापात्मनस्तव पादद्वये [illegible]
वनकीर्ति [illegible] मितेषाम मात्मानि महात्मानं कामेक [illegible] ॥ धर्मा [illegible] मितिनेष्य॰ [illegible]
कृतं भवति एव भुजस्य [illegible] मका शास्त्र [illegible] भवति तिन ॥ साधुसाभ [illegible] भवेत एतद [illegible] सम [illegible]
शाकी [illegible] ममागमिति [illegible] कृत [illegible] देवस्यापि भुजमा [illegible] सम [illegible] मिसाक
रमिममेन मूलन [illegible] पाद [illegible] विकामीति रोति तम नवेकस्यानि गृहं [illegible] पाणमनमहा [illegible]
यस्य [illegible] प्रजा [illegible] सम्पतमाधुसाधुभिः ॥ नमपमसप [illegible] कीर्ति [illegible] ॥ [illegible]
राधर्मो [illegible] मातिनिग्रह ॥ [illegible] ॥ [illegible] पादार्ची [illegible]
[illegible] माभूव [illegible] सा [illegible] ॥ [illegible] साधुना [illegible]
गसा ॥ [illegible] कर्ता [illegible] ॥ [illegible] मदया ॥ [illegible]
[illegible] भुजमय [illegible] स्थापि [illegible] ॥ [illegible]
साधर्मः स्वधर्मस्यानुपालने ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ कृष्णे [illegible] भगवान्कृत ॥ [illegible]
नः सः पुरुषर्षभ ॥ [illegible] ॥ कौचित् [illegible] पादुरानान
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
पुरुषात्मा [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] विकल्प [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] देव [illegible] मीमांसका ॥ कर्मपरलोका [illegible] ॥ ११॥

तत्र [illegible]

श्री भाग री स्क ५३

केचिपि मे परे धर्मीपि इतिदुर्लभं स्वर्गीतनिश्चयः इतिसिद्धांतम् प्रथमकर्मीलाभे गोवत्स्यादिनिर्दृष्टा इवनाशोचरा सत्य मस्य पातवै भवतीतिविमृश्य विचारयन वृषः १८ शिव इति गवमो हः पुर्षश्च प्रभावम्बस्ता नलानितिवा ११ प्रति धीरितमिश्च वनो तके ज्ञा न तु पिनमुखवोदितव पुंपधर्मं सचीपि मत्स्ययो लक्ष्म्यकेको दोष स्मृतवान् यदिति स्थानेन र कोटि यह्य ज्ञानादप्प [illegible] भवती सा ह प्रथचेति १४ देवस्वमायापां गमिर्दत्ता य ११ लक्षणमूर्तिर्भू लानां चेतसो न चवरं गोसुस्तसितेच फलभवतीतिनिश्चयः धर्मो साविनि स्ता नामस्य पादा नुवादे न च्यमुख्यामातृ पदृतिह्यभ्या १२ प्रथमौ पादे स्तवयः पादाः त्रिभिर्दशो भग्नाः स्मयो विस्मयः सेनां ज्ञीरा मदेह कारः इदानीं कलो

धर्मकर्मादिनिर्दृष्टवादितिके सुपिनिश्चयः प्रजानुरूपं तपो विभृश्च सनीपुषा १८ पंचधुर्भेस्ववदति समस्तासदिहु तस्तम समाहितेनमनसा विविध पर्यवेदत २१ धर्मज्ञ वद धर्मं त धर्मवेदं वृषरूप धृक् यद धर्मकृतः स्थानं सूचकस्यापि तद्भवेत् २२ अथवा देवमायाया नूनं गतिर गोचरा चेतसो व चसश्चापि भूतानामितिनिश्चयः २३ तपः शौचंदया सत्यमिति पादाः कृते कृताः अधर्मांशैस्त्रयो भग्नाः स्मयसङ्गमदैस्तव २४ इदानीं धर्मपादस्ते सत्यं निर्वर्तयेद्यतः तं जिघृक्षत्यधर्मोऽयमनृतेनैधितः कलिः २५ इयं च भूमिर्भगवता न्यासितोरुभरा सती श्रीमद्भिस्तत्पदन्यासैः सर्वतः कृतकौतुका २६ शोचत्य श्रुकला साध्वी दुर्भगेवोज्झिता सती अब्रह्मण्या नृपव्याजाः शूद्रा भोक्ष्यन्ति मामिति २७ इति धर्मं महीं चैव सान्त्वयित्वा महारथः निशातमाददे खड्गं कलयेऽधर्महेतवे २८

इदं धर्मे तपादः यतस्त्रयाः तत्रापि सत्यमेवाशिष्यतः सत्यादवोना त्वानि निवर्तयेत्कथंचिदु भवेत् यदा पुरुष सत्यपादं नरपिवादस्मनृतेन सवर्धितः कलिरूपं अधर्मो गृहीत मिच्छति तेन यो स्मृतिः कृते यु पेच स मस्तं पादं नतृप्याहुमे तेना पा मपि हरणीमपि पुत्री मामध्यर्ष्पतबुए तेगेम पोचमतेन रूपा अनृतमेव मोक्षिपति चकषे सोदीपते हापरमथे तत्त्वात्तु पोषो बर्धितघ्न संपदयत्ने मन्यतेति २५ नावितानासमहारे तत्र बता धिरोरुभा राय स्याः कृतकौतुकमयस्तुत्याः २२ प्रत्नुरणीकलयति मेवतीमसुकस्यात न सकला नकी पद्धाद्या स्यंतिमामितिशो चीनि २२ निशात नितिशितं प्रथमं यदितु यः कलि तद्धतामणयो २८

तिथेद्धि

श्री भाग

हनि तिनाः ६

५३

अभिप्रेतस्त्वया १९ शशाप: प्राप्तुयाद्दं पुरोका: संक्लेमि दें: २ गुरुकेशपर्वन: तस्य पशोधरात्थेवर्पते वान्यतिवद्धांजलि: येनमस्य ते नवकि कुर्याद्व नकेनापि वानवर्जितव्य यस्मात् प्रथमेव युक्तटवाद: २१ गृह इह वर्तमानि तामनुसर्वत प्रकृत: धर्मार्थ दोर्भि मे प्रद: सधर्मतया: ज्ञातान्नत्मी: मायाकपटे २० मम स्माद्दृ तथ्यवर्ति मम हेव स्त्रीभवेत् शपन्तस्य विताने वितारोद्दितत्वे निपुणा: २२ धर्मायाग: तद्रूपाभूर्ति स्य पादेमेन

तेतिवांस मभिप्रत्वाविहाय नृपलांछनम तस्मादेवास्मान्नेन्द्र: समगाइयविकुल: २९ पतितेपाद धावीर: कृपणाद्दीनवत्सल: शरणं मावधीकोभवद्यास्वदेहमत्रिव ३ राजोवाच गतेपद्मकेशव साधनागतमुद्रात्वत्तो नो भय मस्ति किंचित नवर्तितव्यं भवता कोपयनेत्वं तु मदीयं तमथ मेवधु: ता वर्तमाने नरदेवटेहम नृपत्वलोय सधर्म सूरा: साभोनृत्तवार्यमनार्य मदायु स्वाच मायाकलहमूटम: नवर्तितव्यं न टथमे वृथा धर्मेन सस्तेन नवर्तितव्यं घल्लसर्वेत यच यजति यजेयत्तेस्पार्थ तत्त्विलानवि ज्ञा: २२ यासिन्द्रविभवा वानि जन्मा नरूपा लक्षमूर्तिर्यं ममाशा तनोति कामान मोचानसिप्युरनगमालाप नवीर्दिर्गजुबिदे सुप्रात्मा: २४ सूत उवाच परीक्षितेन मादिष्ट: स कलिर्जातवेपथु: तमुत्तासि माहेद हत्यात्तोसि वायते २५ यत्र क्वास नवत्पाभिसा वेभा ममवाज्ञया नास्त्येव तत्र तवापिता माम त्र वासस नम: २९ तन्मे धर्मभृतां श्रेष्ठ स्थानं निर्देष्टुमर्हसि यत्रैव नियतो वत्स्य आतिष्ठंस्ते तवानुशासनम् २० ॥

तिकामो माधुम र ई हा इपो देवा इ त्येन न तु हरि स्तराद पपस्या वशाहीनो पात्येति तत्यापि जीमसूत्र परिक्षित्र इ त्याह प्रवर्द्धिति तियणा वा यु: प्राणात्र पुणान: स्योपिव दिरपि पक्ति मह त्तवी वर्यामी पुरोपीति २४ उपात्त सि उपमत्वकृ दृष्ट पातीय मसिद्धि क २५ पजनवत्त्वमिति पावेत आनयाम्र व पि युत्स्यामि किंनुन वतत्रापि मम: गृहीन रूप शरा मनवर्य तामेव लक्ष्ये २९ सम्मान नियतो निष्क्रान्तो वस्यामि २७ ॥

फलं मघादेः सूनाशाणिवध्यः पूते मन्त्रं तेपानमरः दुर्लभ [illegible] याम् [illegible] सगवद्दारा [illegible]
तेन स्त्री पुंसेनः [illegible] पधापसर्वं सर्वं च [illegible] धामेन प्रमन्तारी
मेघुनादि [illegible] हाट [illegible] मनः [illegible]
पुत्तीनु [illegible] विग्रहे [illegible]
तो [illegible] विग्रहपाहे नवतेहन्तः स्त्रीम [illegible] विशेष [illegible] मेवावस्था

[illegible] पुर्थिनः [illegible] कल्पयेद्दरो । पूतंपानं स्त्रियः [illegible] धर्मस्य [illegible]
यानानाथ [illegible] ततो [illegible] च मम [illegible] निपंच [illegible] नानि
[illegible] कलि [illegible] तानि म व [illegible]
[illegible] विशेषतो यम [illegible] नृपस्य [illegible]
[illegible] नुपन [illegible] विन [illegible] पिनाम
[illegible] विविदितः ॥ ५१ ॥ [illegible] राजस्य [illegible]
[illegible] ॥ ५५ ॥ [illegible] नृपः [illegible]

[illegible] पुनर्यचमानाय [illegible] समतः [illegible] इति [illegible]
[illegible] इति ॥ ५३ ॥ [illegible] प्र [illegible] ५ [illegible]
[illegible] तानि [illegible] ॥ ५४ ॥ [illegible]
[illegible] निवर्तते [illegible] प्रतिपन्न [illegible]
[illegible] प्रमुनाय [illegible] मान [illegible]
मीप्यवन्तमानवान् [illegible] ॥ ५५ ॥

इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमे सप्तदशः ॥ १७ ॥ तत्र स्वपुत्राद्राज्ञस्तस्य ब्रह्मशापो निरूप्यते । स चानुग्रहरूपस्तस्य ज्ञानवैराग्यमावहन् परीक्षितो निर्याणमहाश्चर्यं वर्णितं तत्र भगवन्माहात्म्यं धर्मं नृणाम् । योमातुरुदरे विप्लुष्टो निर्दग्धः ... ब्रह्मकोपोत्थितात्तक्षकात् प्राणविप्लवः प्राणनाशः तेन यदुरुभयं तस्मान्न सम्मुमोह ... भगवत्यर्पिताशयो बुद्धिर्यस्य ॥ २ ॥ किञ्च उत्सृज्येति । वैयासकेः शुकस्य शिष्यः सन् विज्ञाता अजितस्य संस्थितिः स्वरूपं येन सः ... नेत्यादि । उत्तमश्लोकस्य वार्ता कथा यस्यां तत्कथामृतं ... स्यात् ...

इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ सूत उवाच । यो वै द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टो न मातुरुदरे मृतः । अनुग्रहाद्भगवतः कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ १ ॥ ब्रह्मकोपोत्थिताद्यस्तु तक्षकात्प्राणविप्लवात् । न सम्मुमोहोरुभयाद्भगवत्यर्पिताशयः ॥ २ ॥ उत्सृज्य सर्वतः सङ्गं विज्ञाताजितसंस्थितिः । वैयासकेर्जहौ शिष्यो गङ्गायां स्वं कलेवरम् ॥ ३ ॥ नोत्तमश्लोकवार्तानां जुषतां तत्कथामृतम् । स्यात्सम्भ्रमोऽन्तकालेऽपि स्मरतां तत्पदाम्बुजम् ॥ ४ ॥ तावत्कलिर्न प्रभवेत्प्रविष्टोऽपीह सर्वतः । यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकराट् ॥ ५ ॥ यस्मिन्नहनि यर्ह्येव भगवानुत्ससर्ज गाम् । तदैवेहानुवृत्तोऽसावधर्मप्रभवः कलिः ॥ ६ ॥ नानुद्वेष्टि कलिं सम्राट् सारङ्ग इव सारभुक् । कुशलान्याशु सिद्ध्यन्ति नेतराणि कृतानि यत् ॥ ७ ॥ ॥

स्मिन्राज्ञि सुमनोत्तम विजभिसा ... ॥ ४ ॥ तावदिति । अभिमन्योः पुत्र एकराट् चक्रवर्ती ईशः पतिः ... तदा कलेः ... प्रविष्टोऽपि प्रभवेत् ... ॥ ५ ॥ यस्मिन्नहनि यर्हि ... तदैव ... अनुवृत्तः प्रविष्टः ॥ ६ ॥ ... ननु धर्मे कलिं ... सारङ्गो भ्रमरः ... सारभुक् ... यदा यस्मिन्काले ... कुशलानि पुण्यानि ... सिद्ध्यन्ति फलन्ति ... कलिना ... उक्तं च ... नानुद्वेष्टि ...

किं तेन भवता लोकेषु ... [illegible] ... कलिना ... [illegible]

[illegible]

किं तु बालेषु शूरेण कलिना धीरभीरुणा। अप्रमत्तः प्रमत्तेषु यो वृको नृषु वर्तते ॥ ८ ॥ उपवर्णितमेतद्वः पुण्यं पारीक्षितं मया। वासुदेवकथोपेतमाख्यानं यदपृच्छत ॥ ९ ॥ या याः कथा भगवतः कथनीयोरुकर्मणः। गुणकर्माश्रयाः पुंभिः संसेव्यास्ता बुभूषुभिः ॥ १० ॥ ऋषय ऊचुः। सूत जीव समाः सौम्य शाश्वतीर्विशदं यशः। यस्त्वं शंससि कृष्णस्य मर्त्यानाममृतं हि नः ॥ ११ ॥ कर्मण्यस्मिन्ननाश्वासे धूमधूम्रात्मनां भवान्। आपाययति गोविन्दपादपद्मासवं मधु ॥ १२ ॥ तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवं। भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुताशिषः ॥ १३ ॥ को नाम तृप्येद्रसवित्कथायां महत्तमैकान्तपरायणस्य। नान्तं गुणानामगुणस्य जग्मुर्योगेश्वरा ये भवपाद्ममुख्याः ॥ १४ ॥

[illegible] ... भगवत्सङ्गिनः ... [illegible] ... मर्त्यानां ... [illegible] ... को नाम ... [illegible] ... भवः ... [illegible]

नेयुः स्मा वै सद्ये भगवतानुध्याने सुकोपप्यमभगवाजः। प्रप्रयलोके रेश्वरि तेविस्तार यत्नमेव प्रकृपरीक्षितं तवेन कथयेत्याह सर्वार्थीत द्वाभ्या १५ वैयासकिनाप्रोक्तं केनशब्दितेन ज्ञानेन ज्ञानमात्रेन नापवर्गाख्य प्राप्य सातम खगेन्द्रध्वजस्य पादमूलं भेजे १६ तदेव वृत्तार्थं पुण्यमाख्यानमाख्याहि तदेव विदिशति परीक्षितं के चित् तत्र रीक्षिते भागवतम् नैमिभागवतं पुराणं परमप्राप्य मूलं पाधकम् अत्यद्भुतयोगनिष्ठम् प्रशस्यं भवतु याचरितेरूप पत्रगुके अतएव भागवतानामभिराममिति प्रपत्तेर्विशोधुतेः कर्मसंन्यासितये रागप्रकाशके नमुते श्रीभागव तत्राख्यानेनलयप्रसंगे अद्भुता माहात्म्य मात्मानं श्लाघते द्वाभ्याम् १७ महतामनुवृत्ये विमर्शयति नित्यमाख्याया

तन्नो भवान्वै भगवत्प्रधानो महत्तमैकान्तपरायणस्य । हरेरुदारं चरितं विशुद्धं शुश्रूषतां नो वितनोतु विद्वन् ॥ १५ ॥ स वै महाभागवतः परीक्षिद्येनापवर्गाख्यमदभ्रबुद्धिः । ज्ञानेन वैयासकिशब्दितेन भेजे खगेन्द्रध्वजपादमूलम् ॥ १६ ॥ तन्नः परं पुण्यमसंवृतार्थमाख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठम् । आख्याह्यनन्ताचरितोपपन्नं पारीक्षितं भागवताभिरामम् ॥ १७ ॥ सूत उवाच । अहो वयं जन्मभृतोऽद्य हास्म वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः । दौष्कुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः ॥ १८ ॥ कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य महत्तमैकान्तपरायणस्य । योऽनन्तशक्तिर्भगवाननन्तो महद्गुणत्वाद्यमनन्तमाहुः ॥

प्रतिलोमजाता अपि विप्रजन्मभृतः सफलजन्मानो जाताः। वृद्धानामनुवृत्त्यापि देवात् ज्ञानवृद्धा प्रकृताः तस्य सेवयेति वा दुष्कुलत्वनिमित्तमाधिं मनः पीडां महत्तमानामभिधानयोगः सोऽपि किमुत सम्भाषण स्पर्शनादि विधुनोति अपनयति १८ कुतः पुनः किंपुनर्वक्तव्यं तस्य नाम सम्यगृणतः पुंसो महत्तमा नामभिधानयोगो दौष्कुल्यमाधिं च विधुनोतीति यद्वा नाम गृणतः कः पुनर्दौष्कुल्यमिति द्वाभ्यां गृणतः पुंसः तस्य नाम दौष्कुल्यं विधुनोतीति किंवक्तव्यमिति के मुख्यमेवाह अनन्तः शक्त्यपरिमाणतः कि च महतां गुणानामयनं सर्वगुणा अनन्तस्वभावः तस्मादगुणतोऽप्यनन्तमाहुः एतत्प्रपञ्चयति विष्य

श्री
भाग
ते
४९

गले सर्प कलेवरं प्रसेति मुमुक्षमात्मा: सक्कटं दृष्टेषि विप्रर्षिः ३८ प्रेमिणस्ता योगो योऽभवः केनाथकारः कृपः सर्पं विसृज्य ३९ प्रमर्धिनेरा नेकाय दा शिवक कृते तस्य पापमहत्तापं कंटो होः पश्यं वदेसः दर ४० परोक्षितं नितारक्त नियमनः परा अवनरदेव नृभिः समातसमहष्टु ४१ श्रीनत्यमीतो महत्ययमान योगिस्थित वत्समस्त चवन चौर प्रत्यो यस्मत्कर्मविनत्यतिक स्मिन्नवरणा गणा वित्ति ४२ महाभागो धार्मस्त कृत्यस्य वसो धन स्यविलय काल चौरादृरे तो यत्माये भविष्यति नरोस्मिन्निमित्तवाद स्मानयेषाति धनमयस्त्वयम्बुत्समेवतदेवः

ततोऽभ्येत्याश्रमं वाले गलेसर्पकलेवरम् पितरंवीक्ष्य दुःखार्तो मुक्तकंठो करोदह ३८ सवाप्रांगिर सो ब्रह्मन् श्रुत्वा सुतविलापनम् उन्मील्य शनकैर्नेत्रे दृष्ट्वा वांसमृतोरगम् ३९ विसृज्य पुत्रं पप्रच्छ वत्स कस्माद्धि रोदिषि केन वा ते प्रकृतमित्युक्तः स न्यवेदयत् ४० निशम्य शप्तमतदर्हं नरेन्द्रं स ब्राह्मणो नात्मजमभ्यनंदत् अहो बताहोमहदद्य ते कृतम् अल्पीयसि द्रोह उरुर्दमो धृतः ४१ न वै नृभिर्नरदेवं पराख्यं सम्मातुमर्हस्यविपक्वबुद्धे यत्तेजसा दुर्विषहेण गुप्ता विंदंति भद्राण्यकुतोभयाः प्रजाः ४२ अलक्ष्यमाणे नरदेवनाम्नि रथांगपाणावयमंग लोकः तदा हि चौरप्रचुरो विनंक्ष्यत्यरक्ष्यमाणोऽविवरूथवत्क्षणात् ४३ तदद्य नः पापमुपैत्यनन्वयं यन्नष्टनाथस्य वसोर्विलुंपकात् परस्परं घ्नंति शपंति वृंजते पशून् स्त्रियोऽर्थान् पुरुदस्यवो जनाः ४४ तदार्यधर्मः प्रविलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतस्त्रयीमयः ततोऽर्थकामाभिनिवेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसंकरः ४५ धर्मपालो नरपतिः स तु सम्राड् बृहच्छ्रवाः साक्षान्महाभागवतो राजर्षिर्हयमेधयाट् ४६ क्षुत्तृट्श्रमयुतो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति ॥ १

पापे दर्शयति परस्परं घ्नंति शपंति एकं पंचघ्नंति [illegible] नेपथ्यं तिष्यादीन् पुरुदस्यवः बोधव तुल्याः ४७ एवं धर्मः सदाचार [illegible] कपीनामिव [illegible] कामपरे [illegible] लभ्या एवं राजमान [illegible] नरदेवन मुक्ता प्रकृते विशेषमुग्धधर्मस्य संपत्तिसार्वत्र ४४ [illegible] ४५ यस्य महापापस्य [illegible] महद्धि पापं [illegible] पापेषिति ४९ ॥

राजा वेन इति शापं दत्त्वा महर्षिनिकृतिभिर्विनाशनं संभवति तस्य महाभागवतादित्यादि ४७ तिरस्कृतानि दिक्पालश्चावं चित्तं तमापन्नानामः हताः ताडिताः च सम्यग् तिरस्कारादिकानि नतस्तुतीकारे ऊर्ध्वं तिलकमाः विलम्भिताः प्रभवाः समर्थामपि ४८ विप्रकृतमप्रकृतः सम्यगाराधनाचितम् पुत्रवदिति आह द्वावेव शशति ४९ देहे प्रसादवद्गुरुत्वा दिव्य गुणाश्रयः स्वराट् स्वां प्रथमात्मानास्तियतः ५० इति श्रीभावार्थदीपिकायां चतुर्थस्कन्धे द्वादशः अध्याय इह गतायां तस्यामिगतमाकृते प्रकरणागमनेश्वराः नश्वरैकोनविंशके मुनिस्तम्भमयनिवृत्तपराः स्वकृतकर्मणा

यः पापेषु स्वभुजेषु बालेनापकवुद्धिना पापं कृतं तत् गवान्सर्वात्मा तं तम्भर्दीति ४७ तिरस्कृता विप्रलब्धा शापाः विप्राहताश्च नास्य तन्नुतिकीर्तितः नक्तनः प्रभवापि हि ४८ इति पुत्रकृतायेन सो न मुनिमुख्यः मुनिः स्वयं विप्रकृतो राजाने राज्ञनदचितं स्यत ४९ प्रायशः स्वयं वो लोकप रेहे दुष्प्रयोजिताः नश्यन्ति न हर्षति यथा मिश्रु तात्मयः ५० इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः सूत उवाच महीपति स्तनुतनय मगतीं विविलेष आत्मकृते स्तुमेनाः महीमपातीव मरार्थव लजातिराग विप्रालोचितगुह्यतीस १ स्पवततोमे कृतदेवल माद्वस्यैव व्यसने ज्ञातिदीयात तस्यस्ततकाम मनि स्नेहात्ममर्थ्यानुनयोपनस्वमुदा २ यतुहीमवस्तु दृढकोश पुनकोपि तावतः कृत्वा नलोके स्तसवभवन्प पुनर्न मेऽभूतापी वसीधीहिं सदेवतोभ्यः ३ ॥ हे

(शमीवमिति पादेसाय वाये 'उत्तमि ग्रामलैर)

तिष्ठति चिन्तयन्न्यायदुर्मना तत्र राज्ञः छित्वा मादृसार्थकृतः भ्यो ग्रहो इति नीचे पापं दत्तमिति तस्मिन्नलगतो १ कृतेयदेव देहेन मे इत्य राजत्वाय पापमिरयर्थः तस्मात्मेऽव्यसनं भविष्यति तन्नतु नातिदीर्घकालात पवित्रदेवात्तमताप्य दृशाता न ननपुरा द्विजारेतातिप्रार्थनं कामं मनसे कावतः पवप्रार्थना यः प्रयोजनं प्रसमनिष्कृताय प्रायश्चित्तमस्य पूर्वा ममेवं न कुर्यामिति च एवं सात्तवात्म्यावज्ञां सतेन प्राप्यो ततः प्राग कर्किचित्सायामे २ अभैवराज्यादिदहन कोपित स्वात्मनवानसः पुनः द्विजादीन पोडयितुं मेधिः मोभूदभविदित्यर्थः ३ ॥

भ्यं चिंतयन्नीराजाभुने: सुतेनोक्त: स सभद्रविभिश्छितिः सूतर्ष्य [illegible] तिनप्यान्नु [illegible] यामी [illegible] पितृत्त शिष्यान [illegible] सनक [illegible] पाशे [illegible] युधमेने [illegible] विमुप [illegible] सत्यरोव [illegible] नेका [illegible] लोको पुरस्तात् [illegible] पत्तयान्विशारि [illegible] विष्टीयधाक [illegible] मानभवधिमसमात: सर्व पुरुषा [illegible] सर्वपिका [illegible] कल्पमाणा [illegible] निपादेन [illegible] पुरा [illegible] तारणा [illegible] मप्नेनयामतिविशषरा [illegible] मानमती [illegible] स्या: तु लभ्या: तया [illegible] तेरभ्यधिके

सचिंतयन्निन्युसया [illegible] यथामुने: सता [illegible] निर्गतिमत्तु [illegible] स स्वभुमेनेन चिर [illegible] नलप्रसक्त [illegible] विरक्ति [illegible] रामरगा [illegible] मृत्यो [illegible] निक्रा [illegible] समर्पित [illegible] पुरस्तात् [illegible] समासेनेयां ॥ ५ ॥ यावन्न [illegible] तम [illegible] विमी [illegible] भ्यधिका [illegible] नेत्री पुत्रातिले [illegible] भवत्र [illegible] न सेवे [illegible] मरिष्यमाणा ॥ ६ ॥ [illegible] पकरवेप: [illegible] पुरा [illegible] मनभा [illegible] मुनिवत [illegible] समस्त [illegible] नवोपन्न [illegible] पुनान [illegible] शिष्या ॥ ७ ॥ [illegible] मापरे [illegible] पुनर्विलसत ॥ ८ ॥ प्रविर्वशि [illegible] च्यवन: [illegible] पराशरो [illegible] रामउतथ्य [illegible] ॥ ९ ॥ [illegible] गोनम: [illegible] सारः [illegible]

सर्वोलकसंग [illegible] तस्य [illegible] यत्र [illegible] सहितान् लोकानु [illegible] [illegible] मस्त: [illegible] तस्मात् [illegible] सर्वपि [illegible] सर्वविला [illegible] पतागगाया [illegible] प्रायोपवेश [illegible] निविष्ट: [illegible] स्पि सर्व [illegible] कृत: मुनि [illegible] समस्त: संगो [illegible] ॥ १ ॥ [illegible] तदागत [illegible] तीर्थ [illegible] ॥ [illegible]

प्रकृता रयः कोशधिन विषोक्षत स्पृष्ट्रि दिशः मानायानि आर्यैयातिः [illegible] पितरं
भुवस्पृष्ट्वा वेदेः विलापनार्थं पुनः कृतप्रणामः विविक्तशुद्धे चेतो यस्याभिरुह्यैतो सर्वो [illegible] पापानि येन कः
प्राप्य प्रेषा नास्ति त्रिवर्ग धिने पुलकं [illegible] विलापयामास [illegible] मादेन [illegible]
ति १२ नुपानामथ महामहे [illegible] तपर्धापनजुवा जामलि [illegible] स्वा [illegible]
वृद्धाननीकाव [illegible] विषम [illegible] दिति स्मृतः [illegible] विस [illegible] पिह [illegible] देवस्त
इति [illegible] तत्रापि स्थानम [illegible] मिलापैः [illegible] भवतीताव [illegible]

[illegible] देवर्षिमहा [illegible] राजर्षि वर्या प्रकृता [illegible] नाम्नाहैय [illegible] भगवान्तमेतान [illegible]
वेदे ११ [illegible] पविद्वेष्टु [illegible] कृतप्रणामः [illegible] विलापयामास [illegible]
स्थितो [illegible] दीतपाणि १८ [illegible] वाच [illegible] नृणां [illegible] १९ [illegible]
[illegible] देवनार्थकर्मतत् २० [illegible] मेधस्य पुरावे [illegible]
[illegible] भीत्या निर्वेद [illegible] भयमाश्रयेत २१ [illegible]
[illegible] वीरचितमीषो [illegible] २२ पुनस्तु
[illegible] तवमने [illegible] २३

सोपि भगवत्स्व [illegible] २४ [illegible] कर्मता [illegible]
[illegible] यस्मिन [illegible]
[illegible] निर्वेद मूलः [illegible]
[illegible] २५ [illegible]
[illegible] देवी देवता [illegible] २६ [illegible]

...धवसायो निश्चयः तेन युक्तः प्राचीनमूलेषु कुशेषु धीरः [illegible] ॥१७॥ [illegible]
[illegible] ॥१८॥ [illegible]
[illegible]

इति [illegible] प्राचीनमूलेषु कुशेषु धीरः [illegible] ॥१९॥ [illegible]
[illegible] ॥२०॥ [illegible]
[illegible] ॥२१॥ [illegible]
[illegible] ॥२२॥ [illegible]
[illegible] ॥२३॥ [illegible]

[illegible] ॥२४॥ [illegible] इति [illegible]

नेत्रत[illegible]पुष्पयोग[illegible]दशादिभिर्विवर्द्धमानेषु सत्सु [illegible] पाणं पर्यटन् आतपत्रैः [illegible]
[illegible] लिंगयस्य पुत्र[illegible] [illegible] स्वैर्यं [illegible] [illegible]
[illegible] २४ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] २५ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] २६ [illegible] [illegible]
[illegible] २७ [illegible] [illegible]
[illegible] २८ [illegible] [illegible]
न [illegible] [illegible] २९ [illegible]
[illegible] ३० [illegible]
[illegible] [illegible] ३१
[illegible] [illegible]
[illegible] ३२ [illegible]
[illegible] [illegible] ३३
[illegible] [illegible]
[illegible] ३४ [illegible]
[illegible] ३५ [illegible] [illegible]

[illegible]

विष्णोः सान्निध्यादस्य पुंसः [illegible] तथा विष्णोः अतः तत्प्रीत्यर्थं तेषां पैतृष्वसेयानां प्रीत्यर्थं तद्गोत्रस्य [illegible] स्वीकृतबांधवः पैतृष्वसेयत्वेन ३४ ३५ अन्यथा श्रीकृष्णप्रसादं विना अव्यक्ता गतिर्यस्य विष्णुः [illegible] नितरां कर्तव्यम् [illegible] तमः सनीयान् तस्य [illegible] प्रतिप्रश्नं किंस्विदपि ३५ सम्यक् [illegible] एकैकयोगस्य ३८ [illegible] विपर्ययं वर्ज्यमपि [illegible] पुनर्दर्शनं लभतामिदानीं कथं

येषां संस्मरणात्पुंसां सद्यः शुद्ध्यंति वै गृहाः किं पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः ३३ सान्निध्यात्ते महायोगिन्पातकानि महांत्यपि सद्यो नश्यंति वै पुंसां विष्णोरिव सुरेतराः ३४ अपि मे भगवान्प्रीतः कृष्णः पांडुसुतप्रियः पैतृष्वसेयप्रीत्यर्थं तद्गोत्रस्यात्तबांधवः ३५ अन्यथा तेऽव्यक्तगतेर्दर्शनं नः कथं नृणां नितरां म्रियमाणानां संसिद्धस्य वनीयसः ३६ अतः पृच्छामि संसिद्धिं योगिनां परमं गुरुं पुरुषस्येह यत्कार्यं म्रियमाणस्य सर्वथा ३७ यच्छ्रोतव्यमथो जप्यं यत्कर्तव्यं नृभिः प्रभो स्मर्तव्यं भजनीयं वा ब्रूहि यद्वा विपर्ययं ३८ नूनं भगवतो ब्रह्मन्गृहेषु गृहमेधिनां न लक्ष्यते ह्यवस्थानमपि गोदोहनं क्वचित् ३९ एवमाभाषितः पृष्टः स राज्ञा श्लक्ष्णया गिरा प्रत्यभाषत धर्मज्ञो भगवान्बादरायणिः ४० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे एकोनविंशोऽध्यायः
समाप्तश्च प्रथमस्कंधः

नीयसमिति यद्दूनमिति ३९ गोदो [illegible] एवमाभाषितः पृष्टः ४० एवं महोत्सवादिकथासं [illegible] स्वीकृतः पृष्टः ४१ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ समाप्तश्च प्रथमस्कंधटीका पार्थधर्मजन्मादि नारिमुनीकुलपरीक्षित् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] शापादि [illegible] माधवम् ॥ शुभं भवतु ॥ ॥